

ΔΟΚΙΜΙΟΝ

SPO

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΩΝ ΑΡΧΩΝ

ΤΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ,

ΣΥΝΤΕΘΕΝ

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΠΟΥΡΤΣΕΪΜ ΙΑΤΡΟΥ

ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

ΥΠΟ Χ. Μ. Σ.

Handwritten signature/initials in blue ink.

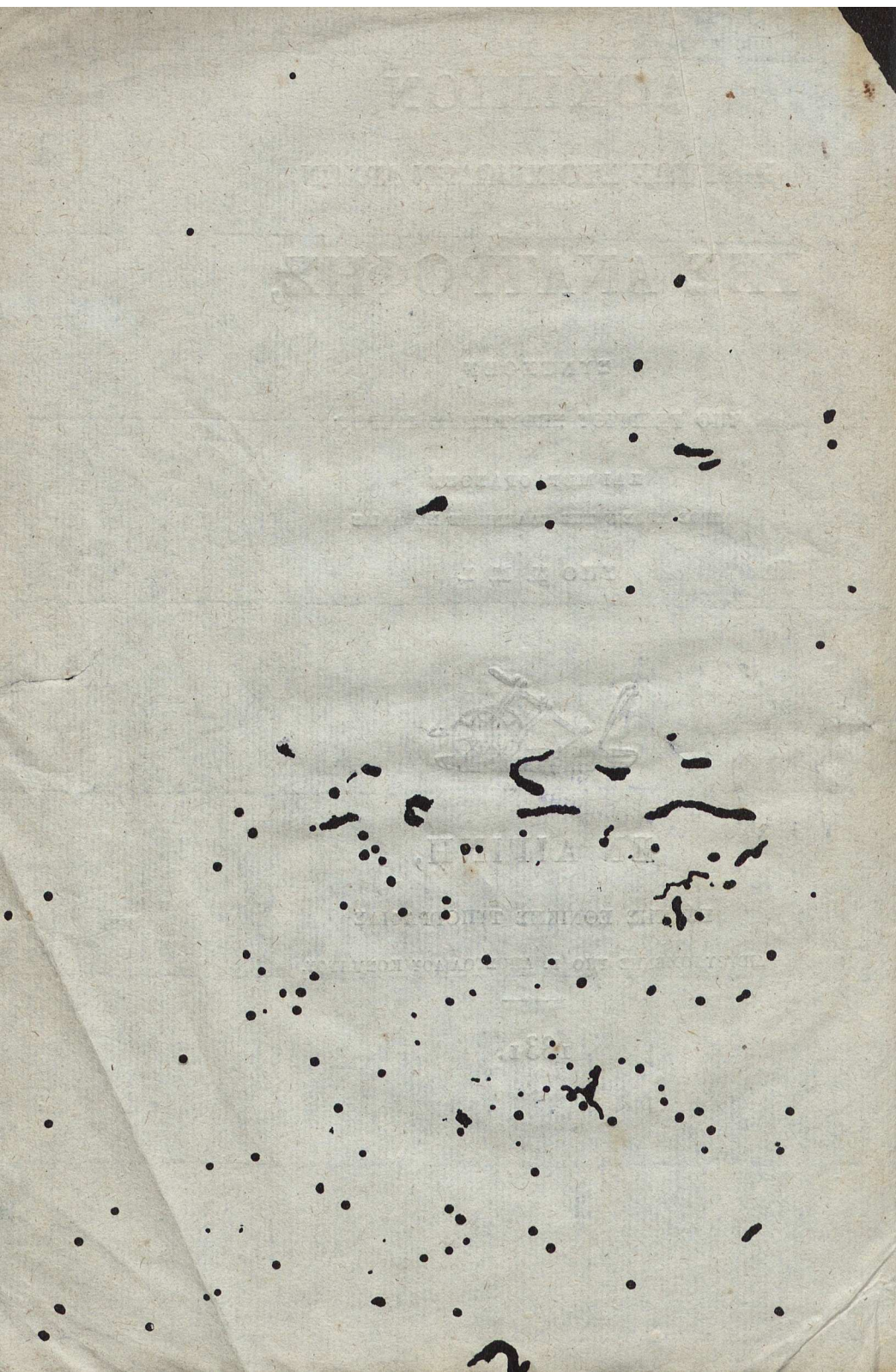
ΕΘΝ. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ Κ. ΒΗΧΑ
ΕΘΝ. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

ΕΝ ΑΙΓΙΝΗ,

ΕΚ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΗΣ ΥΠΟ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ ΚΟΣΜΗΤΟΥ.

1831.

ΔΟΚΙΜΙΟΝ

18.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΩΝ ΑΡΧΩΝ

ΤΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ,

ΣΥΝΤΕΘΕΝ

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΠΟΥΡΤΣΕΪΜ ΙΑΤΡΟΥ

ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

ΥΠΟ Χ. Μ. Σ.

ΕΝ ΑΙΓΙΝΗ,

ΕΚ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ

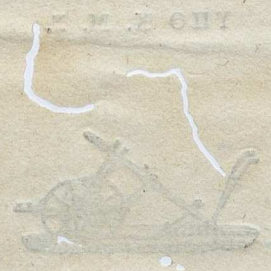
ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΗΣ ΥΠΟ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ ΚΟΣΜΗΤΟΥ.

1831.

THE ANATOMY OF THE
HUMAN BODY

THE ANATOMY OF THE

THE ANATOMY OF THE
HUMAN BODY

THE ANATOMY OF THE
HUMAN BODY

THE ANATOMY OF THE
HUMAN BODY

1831

ΤΩΙ ΦΙΛΑΤΩΙ

ΣΤΕΦΑΝΩΙ Α. ΠΑΠΠΑ.

ΕΙΣ ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ ΕΙΛΙΚΡΙΝΟΥΣ ΦΙΛΙΑΣ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ

Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ Α. ΣΧΙΝΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Τὸ πρῶτον καὶ οὐσιωδέστερον ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπολογίας, ἡ τῆς σπουδῆς τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τὸ νὰ γνωρίσῃ τινὰς τὴν φύσιν του· ἐκεῖνο δὲ, τὸ ὁποῖον συνίσταται εἰς τὸ νὰ διευθύνῃ τὴν ἀγωγὴν του μὲ τὸν ἐπωφελέστερον τρόπον, ἐπέχει τὸ δεύτερον μέρος. Μεγαλόνοες ἄνδρες ἐνησχολήθησαν εἰς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ τὰ περὶ τῆς ἀνατροφῆς συγγράμματα εἶναι ἀναρίθμητα· ἐμπορεῖ λοιπὸν νὰ μ' ἐρωτήσῃ τινὰς, διατί τάχα στοχάζομαι ἀναγκαῖον τὸ νὰ εἰπῶ τ' αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν; ἀποκρίνομαι, ὅτι κάμνω τοῦτο, διότι ἡ ἀνατροφὴ δὲν εἶναι ἀκόμῃ ὑποία ἔπρεπε, καὶ διότι δὲν ἔφερεν ἀποτελέσματα τοιαῦτα, ὅποια ἐπιθυμοῦμεν· «Εἶναι πλῆθος» βιβλίων, λέγει ὁ Ἑλθέτιος, καὶ πλῆθος σχολείων, ἀλλ' «ὀλίγοι οἱ νουνεχεῖς» εἶναι πλῆθος ἀξιωματίων, ἀλλ' αὐτὰ «σπανίως καὶ ἐφαρμόζονται· καταντᾷ ὁ ἄνθρωπος γέρων,» ἀλλ' ἀκόμῃ δὲν εἶναι παρὰ ἐν νήπιον· πραγματικῶς λοιπὸν ἔχομεν ἀνάγκην καὶ ἀπὸ νεωτέρας ἀναζητήσεως. Εἶναι κατὰ πολλὰ δύσκολον, διὰ νὰ μὴν εἰπῶ καὶ ἀδύνατον, τὸ νὰ δώσῃ τινὰς τὴν σήμερον εἰς τὴν ἀνατροφὴν τὸν βαθμὸν κείνης τῆς τελειότητος, τῆς ὁποίας αὐτὴ εἶν' ἐπιδεκτικὴ· στοχάζομαι μ' ὅλον τοῦτο νὰ δυνηθῶ νὰ παρρησιάσω μερικὰς νέας ἰδέας εἰς τοῦτο τὸ ἀντικείμενον, καὶ νὰ σημειώσω οὐσιωδῆ μέσα τινὰ, ἡ ἐπιρροὴ τῶν ὁποίων ἔθελεν εἶθαι πολλὰ δραστήριος, ἐὰν τὰ μετεχειρίζοντο.

Ἐπειδὴ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ νέων φιλοσόφων ἐσκέφθησαν περὶ τῆς ἀνατροφῆς, δύναταί τις νειστοχασθῆ, ὅτι πολλὰ τῶν ἰδεῶν μου εὐρίσκονται πρὸ πολλοῦ δημοσιευμένοι καὶ εἰς ἄλλα συγγράμματα· ἐγὼ μὲν ὅλον τοῦτο μετεχειρίσθην ἀρχαῖς τοιαύταις, καὶ μὲν τοιαύτην μέθοδον ἤρχισα νὰ τὰς ἐξετάσω, ὁποῖαν ποτέ τις δὲν ἠκολούθησε. Τὰ οὐσιώδη μέρη, τὰ ὁποῖα ἐπιζητοῦν τὴν προοχὴν τῶν ὅσοι ἐνασχολοῦνται καὶ ἐπαγγέλλονται τὴν ἀνατροφὴν, συμπεριλαμβάνουσιν τὴν φύσιν ἢ τὰς κυριωτέρας τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, τὰς μεταβολὰς, τὰς ὁποίας αὐτὸς ὑπέφερεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου, τὴν ἐπιβροχὴν καὶ τὴν ὠφέλειαν τῆς ἀνατροφῆς, τὰς κλάσεις τῆς κοινωνίας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἐκπαιδεύσῃ τις, τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται διὰ νὰ διδάξῃ, καὶ τοὺς τρόπους, τοὺς ὁποίους πρέπει ν' ἀκολουθῇ διὰ τὴν καλὴν ἐκπαίδειν τοῦ κομποῦ του.

Μεταξὺ τῶν φιλοσόφων εἶναι τινὲς, οὔτινες ἐδοκίμασαν νὰ καταβιβάζουσιν τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τὴν ἀξίαν του, καὶ νὰ τὸν ἐξισάσουσιν μὲ τὰ ἄλλα ζῷα· ἄλλοι ἐξ ἐναντίας διΐσχυρίσθησαν, ὅτι αὐτὸς δὲν ἔχει κἀνὲν κοινὸν μὲ αὐτά. Ἐκεῖνοι λέγουσιν, ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι τὸ μόνον ἀποτελεσματὸς τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν περιστάσεων· αἱ τοὶ, ἅτι ἡ ὑπαρξίς του καὶ ὅλα τὰ ἔργα του εἶναι προσδιορισμένα ἀνάγκη. Οἱ μὲν στοχάζονται, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος τελειότερον ἀποκατεστάθη μετὰ τὴν πλῆξιν του· οἱ δὲ θρησκ. τὴν συνεχή του διαστροφὴν· καὶ πολλοὶ θέλουσιν, ὅτι πρέπει τις νὰ διδάσκῃ ὅλας τὰς κλάσεις τῆς κοινωνίας· ἄλλοι δὲ, ὅτι μόνον τὸν χυδαῖον λαόν, χωρὶς ποτε νὰ συμφωνῇ κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς περὶ

τοῦ ἀντικειμένου τῶν γνώσεων, καὶ περὶ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας· τινὲς ἐσυμβούλευσαν, ὅτι καλὸν εἶναι νὰ διδάσκη τις τοὺς παῖδας μὲ τὴν πειθῶ, ἄλλοι δὲ στοχάζονται ὡς ἀναγκαιότερον καὶ ὠφελιμώτερον ν' ἀπαιτοῦν τυφλὴν ὑπακοὴν καὶ ἀπεριόριστον ὑποταγὴν ἀπ' αὐτοῦς. Ἄς ἰδῶμεν δὲ τώρα μέχρι τίνος οἱ στοχασμοί τῶν εἶναι ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς.

Ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν εἰς κλάσεις φυσικὴν τῶν ὄντων διαίρεσιν, ὑπιστηριζομένην εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἰδιαιτέρων ὀργάνων των, εἰς τὸ ὕφασμα καὶ καθήκοντά των, ἀδύνατον εἶναι νὰ συγκρίνωμεν μὲ τ' ἄλλα ζῶα τὸν ἄνθρωπον, ἀγλαὰ καὶ πολλὰ καθήκοντα τῆς ζωῆς του, καθὼς καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ αἰσθήσεις του καὶ πολλαὶ νοητικαὶ τοῦ δυνάμεις, εἶναι κοινὰ τῷ ὄντι μὲ τὰς τῶν ζώων· αὐτὸς ὅμως ἔχει τινὰς δυνάμεις, αἵτινες συσταίνουσι τὸν χαρακτῆρά του, καὶ τὸ ἀποκαθιστάνουσι ὑπέροχον καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. Τὰ διάφορα ταῦτα μέρη εἶναι ἐξηκριβωμένα μὲ λεπτομέρειαν εἰς τὸ περὶ φρενολογίας βιβλίον μου, καὶ εἰς τὸ φιλοσοφικόν μου δοκίμιον περὶ τοῦ αἰσθητικοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς αὐτὰ τὰ συγγράμματα ὁμοίως ἐξέτασα, ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύσις ἦναι περιτρισμαμένη διόλου, ἢ ἐὰν αἱ δυνάμεις του ἦναι τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων ἀποτελέσματα. Ἐκεῖ, στοχάζομαι, ἀπάδειξα, ὅτι ἡ ἀνατροφή δὲν πλαστοουργεῖ τὰς δυνάμεις μᾶτε εἰς τὸν ἄνθρωπον, μᾶτε εἰς τὰ ζῶα· εἰς τὴν ἔκθεσιν ὅμως τούτου τοῦ δοκίμιου θέλω πασχίσει νὰ ἐξετάσω τὴν ὠφέλειαν τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐπὶ

βοιάν της· θέλω ἐκθέσει τοὺς τρόπους, οἵτινες μοὶ ἐφάνησαν πλεόν ἴδιοι εἰς τὸ ν' ἀναπτύξουν, νὰ γυμνάσουν καὶ νὰ διευθύνουν τὰς ἐμφύτους δυνάμεις μας, καθὼς καὶ τὴν κατάχρησίν των νὰ ἐμποδίσουν.

Ἐν ἄλλο μέρος, περὶ τοῦ ὁποίου ἐνησχολήθη εἰς τὰ ἄνω εἰρημένα ἤδη δύο συγγράμματα, καὶ τὸ ὅποιον δὲν πρέπει ποτέ τις νὰ παραβλέπη διατρέχων τὸ περὶ ἀνατροφῆς τοῦτο δοκίμιον, ἀνάγεται εἰς τὴν διαφορὰν, ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν των· αἱ πρώται, ὡς προσδιωρισμέναι οὔσαι διὰ τῆς πλαστοουργήσεως, καὶ αἱ δευτεραι ὡς ὑποτεταγμέναι εἰς τὴν ἐπιβρόην τῆς θελήσεως, καὶ ἐξαρτώμεναι ἀπὸ ἄλλα πολλὰ ἀπαιτούμενα. Ἐὰν αἱ δυνάμεις δὲν ἐδίδοντο ποτέ εἰς τὸν ἄνθρωπον, δὲν ἤθελεν εἶσθαι ὑπεύθυνος καὶ τῆς χρήσεώς των· καὶ ἔαν αἱ πράξεις ἦσαν προσδιωρισμέναι ἀνάκαθεν, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἤθελεν ἔχει μῆτε ἀξίαν, μῆτε ἀναξιότητα.

Πραγματευόμενοι περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κατ' ἀρχὰς καθ' ὅσαν αὐτὴ συντείνει εἰς τὴν ἀνατροφὴν του, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν, ἀνίσως τὸ ἀνθρώπινον γένος ᾔηται ἔν μόνον, ἢ καὶ ἂν ὑπάρχουν περισσύτερα ἀπὸ ἓν. Ἡ ἀνατροφή, καὶ ἡ νομοθεσία ἐνασχολοῦνται εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ ζητήματος τούτου. Ἐὰν τῷ ὄντι ὑπάρχουν διάφορα τῶν ἀνθρώπων γένη, αἱ ἀρχαὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦλάχιστον εἰς τὴν φύσιν των δὲν δύνανται ποτέ νὰ ᾔηται αἱ αὐταί· ὅσαι εἶναι ἴδιαι εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, δὲν ἀνήκουσί ποτε εἰς τὰ ἄλλα γένη. Ἀλλ' ἔαν ἡ φύσις ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει ᾔηται ἡ ἰδίᾳ οὐσιωδῶς, ἓνας γενικὸς τῆς ἀνατροφῆς σκοπὸς καὶ ἐν οἴκου

μενικὸν ἐθνικὸν δικαίωμα ἤθελον εἶσθαι καταλλήλως προσ-
 ηρμοσμένα· καὶ ἂν ἀποδεχθῶμεν τὴν πρώτην ὑπόθεσιν, τό-
 τε στοχαζόμενοι τοὺς Αἰθίοπας κατωτέρους ἀπὸ τοὺς Εὐρω-
 παίους, ἀνάγκη καὶ νὰ τοὺς ἀθρώνωμεν διὰ τὴν σκλαβίαν
 των, ὡς ἐκ φύσεως προσδιορισμένην· διότι οἱ ἄνθρωποι
 εἶναι κύριοι φύσει τῶν κατωτέρων πλασμάτων· ἐὰν τὴν δευ-
 τέραν ὁμῶς, τότε τὸ νὰ μεταχειρίζονται πάλιν οἱ Εὐρωπαῖοι
 ὡς ἐμπόριον τοὺς Αἰθίοπας, δὲν ἔπρεπε νὰ τοῖς προξενῇ τὸν
 ἐγωϊσμόν, ὅστις δὲν συγχωρεῖται μὴτ' ἀπὸ τὴν φυσικὴν
 ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου, μὴτ' ἀπ' ἐκείνην τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἡ διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὸ μέγεθός των, τὸν
 σχηματισμὸν καὶ χρωματισμὸν των, ὡς πρὸς τοὺς προσω-
 πικούς χαρακτῆρας, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν αἰ-
 σθήσεων καὶ τοῦ πνεύματός των, εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε
 δύναται τις νὰ τὴν παρατηρήσῃ, ὅσον ἀδιάφορος καὶ ἂν
 ᾔηται· ἐπεὶ καὶ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Αἰθίοψ καὶ Εὐρωπαῖος,
 ὁ Γίγας καὶ Νάννος, ὁ Βολταῖρος καὶ Ὠτεντότης ποτὲ δὲν
 ἀνήκουν εἰς τὸ ἴδιον γένος, μὴτε δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι
 ὁ ἀνθρωποφάγος, ὅστις ζητεῖ ὅποιανδήποτε ἡδονὴν του εἴτε
 οὐράνιον, εἴτε γήινον εἰς τῶν θηριωδῶν του παθῶν τὴν ἀπό-
 λασιν, καὶ ὁ ἠλιθῶς φιλόθρωπος χριστιανός, ὅστις
 θεορεῖ τὰ πλάσματα ὅλα, ὡς ἔργα θεῆος πρόνοιᾶς, εἶναι
 δυνατόν νὰ κατάγωνται ἀπὸ ἓν καὶ τὰ αὐτὸ ζεῦγος.

Συγγραφεῖς τινες ἐφαντάσθησαν, ὅτ' ὑπάρχουν πραγμα-
 τικῶς διάφρα τῶν ἀνθρώπων γένη· ἄλλοι ἐξηγοῦν τὰς δια-
 φορὰς ταύτας μὲ τοὺς ἰδίους φυσικοὺς νόμους, οἱ ὑποῖοι
 τροπολογοῦν τὸν σχηματισμὸν τῶν ζώων, καὶ τῶν φυτῶν.

Ἐξετάζων τις τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀνάγκη κατ' ἀρχὰς νὰ παρατηρήσῃ τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ σώματος ιδιότητες ὅποιαι εἶναι, τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα καὶ χρῶμα, ἀκολουθῶς τὸ ἐσωτερικὸν ὕφασμά του, τὸν ἀριθμὸν τῶν ἰδιαιτέρων ὀργάνων του, τοὺς νόμους τοῦ πολλαπλασιασμοῦ του, καὶ τέλος πάντων τὴν ἀνάπτυξιν τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ πνεύματός του· καθότι τὸ νὰ θελήσῃ τινὰς εἰς ταύτας τὰς ἐξετάσεις νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ ἀνθρώπου ποιότητες, κατὰ τοῦτο θέλει ὁμοιάσει τὸν φυσικόν, ὅστις θέλει νὰ κλασοποιήσῃ τὰ ὄντα κατὰ τὸ ἐξωτερικόν των μόνον φαινόμενον χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ τὸν ἐσωτερικόν των ὀργανισμόν καὶ τὰς ἐνεργείας των, ἢ τὸν βιβλιοπώλην, ὅστις θέλει νὰ κατατάξῃ τὰ σώματα κατὰ τὸ μέγεθός των καὶ σχῆμάτων, χωρὶς νὰ προσέχῃ καὶ εἰς τὰ ὅτι ἐμπεριέχουν.

Ὅσοι δέχονται διάφορα τῶν ἀνθρώπων γένη, λέγουν, ὅτι τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα ἐπλάσθησαν κατὰ τὰ διάφορα τῆς γῆς κλίματα, καὶ ὅτι ἄλλα διωρίσθησαν εἰς τὰ θερμὰ ἢ ψυχρά, καὶ ἄλλα πάλιν εἰς τὰ ἐλώδη, ἢ εἰς θουνά· ἢ λευκὴ ἄρκτος, π. χ. καὶ ὑπάρανδος ποτὲ δὲν δύνανται νὰ ζήσουν εἰς τὴν διακεκαυμένην ζώνην, ἐνῶ ὁ ἐλέφας οἱ τίθηκοι κ.τ.λ. δὲν ἠμποροῦν νὰ ὑποφέρουν τὸ ψυχρὸν. Ἄν δὲ ἡ φύσις προσήρμοσε κατ' ἀναλογίαν τῶν διαφορῶν κλιμάτων τὰ ζῷα, δὲν ἀκολουθεῖ ὅμως τὸ ἴδιον καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ λόρδος Κάμεν εἰς τὰς περὶ ἀνθρώπου ἀναζητήσεις τοῦ βεβαιώνει αὐτὴν τὴν γνώμην, καὶ διὰ τῆς ἀναλογίας παρῇζει νὰ τὴν ἐπικυρώσῃ· αὐτὸς προσθέτει, ὅτι οἱ ἀνθρώποι ἀσθενοῦν, ὅταν ἀλλάσσουν τὸ κλίμα, γρη῏ως καὶ τὰ

ΤΩΙ ΦΙΛΑΤΩΙ

ΣΤΕΦΑΝΩΙ Α. ΠΑΠΠΑ.

ΕΙΣ ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ ΕΙΛΙΚΡΙΝΟΥΣ ΦΙΛΙΑΣ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ

Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ Μ. ΣΧΙΝΑΣ.

1974-1975

STEFAN A. HANNA

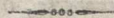
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARY

ANN ARBOR, MICHIGAN

STEFAN A. HANNA

STEFAN A. HANNA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Τὸ πρῶτον καὶ οὐσιωδέστερον ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπολογίας, ἡ τῆς σπουδῆς τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τὸ νὰ γνωρίσῃ τινὰς τὴν φύσιν του· ἐκεῖνο δὲ, το ὁποῖον συνίσταται εἰς τὸ νὰ διευθύνῃ τὴν ᾠγωγὴν του μετὰ τὸν ἐπιωφελέστερον τρόπον, ἐπέχει τὸ δεύτερον μέρος. Μεγαλόνους ἄνδρες ἐνησχολήθησαν εἰς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ τὰ περὶ τῆς ἀνατροφῆς συγγράμματα εἶναι ἀναρίθμητα· ἐμπορεῖ λοιπὸν νὰ μ' ἐρωτήσῃ τινὰς, διατί τάχα στοχάζομαι ἀναγκαῖον τὸ νὰ εἰπῶ τ' αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν; ἀποκρίνομαι, ὅτι κάμνω τοῦτο, διότι ἡ ἀνατροφὴ δὲν εἶναι ἀκόμῃ ὑποία ἔπρεπε, καὶ διότι δὲν ἔφερεν ἀποτελέσματα τοιαῦτα, ὅποῖα ἐπιθυμοῦμεν· «Εἶναι πλῆθος » βιβλίων, λέγει ὁ Ἐλθέτιος, καὶ πλῆθος σχολείων, ἀλλ' » ὀλίγοι οἱ νουνεχεῖς· εἶναι πλῆθος ἀξιωματῶν, ἀλλ' αὐτὰ » σπανίως καὶ ἐφαρμόζονται· καταντᾷ ὁ ἄνθρωπος γέρον, » ἀλλ' ἀκόμῃ δὲν εἶναι παρὰ ἐν νήπιον»· πραγματικῶς λοιπὸν ἔχομεν ἀνάγκην καὶ ἀπὸ νεωτέρας ἀναζητήσεως. Εἶναι κατὰ πολλὰ δύσκολον, διὰ νὰ μὴν εἰπῶ καὶ ἰδύναται, τὸ νὰ δώσῃ τινὰς τὴν σήμερον εἰς τὴν ἀνατροφὴν τὸν βαθμὸν ἐκείνης τῆς τελειότητος, τῆς ὁποίας αὐτὴ ἐν' ἐτιδεκτικῇ στοχάζομαι μ' ὅλον τοῦτο νὰ δυνηθῶ νὰ παρρησιάσω μερικὰς νέας ἰδέας εἰς τοῦτο τὸ ἀντικείμενον, καὶ νὰ σημειώσω οὐσιώδη μέσα τινὰ, ἡ ἐπιβρόχῃ τῶν ὁποίων ἤθελεν εἶσθαι πολλὰ δραστήριος, ἐὰν τὰ μετεχειρίζοντο.

Ἐπειδὴ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ νέων φιλοσόφων ἐσκέφθησαν περὶ τῆς ἀνατροφῆς, δύναταί τις νὰ στοχασθῇ, ὅτι πολλοὶ τῶν ἰδεῶν μου εὐρίσκονται πρὸ πολλοῦ δημοσιευμένοι καὶ εἰς ἄλλα συγγράμματα· ἐγὼ μ' ὅλον τοῦτο μετεχειρίσθην ἀρχὰς τοιαύτας, καὶ μὲ τοιαύτην μέθοδον ἤρχισα νὰ τὰς ἐξετάσω, ὁποῖαν ποτέ τις δὲν ἠκολούθησε. Τὰ οὐσιώδη μέρη, τὰ ὁποῖα ἐπιζητοῦν τὴν προσοχὴν τῶν ὅσοι ἐνασχολοῦνται καὶ ἐπαγγέλλονται τὴν ἀνατροφὴν, συμπεριλαμβάνουν τὴν φύσιν ἢ τὰς κυριωτέρας τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, τὰς μεταβολὰς, τὰς ὁποίας αὐτὸς ὑπέφθρεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου, τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὴν ὠφέλειαν τῆς ἀνατροφῆς, τὰς κλάσεις τῆς κοινωνίας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἐκπαιδεύσῃ τις, τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται διὰ νὰ διδάξῃ, καὶ τοὺς τρόπους, τοὺς ὁποίους πρέπει ν' ἀκολουθῇ διὰ τὴν καλὴν ἐκβάσιν τοῦ σκοποῦ του.

Μεταξὺ τῶν Φιλοσόφων εἶναι τινές, οἵτινες ἐδοκίμασαν νὰ καταβιδάσουν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ἀξίαν του, καὶ νὰ τὸν ἐξισάσουν μὲ τὰ ἄλλα ζῶα· ἄλλοι ἐξ ἐναντίας διίσχυρίσθησαν, ὅτι αὐτὸς δὲν ἔχει κἀνὲν κοινὸν μὲ αὐτά. Ἐκεῖνοι λέγουσι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν περιστάσεων· αὐτοὶ, ὅτι ἡ ὑπαρξίς του καὶ ὅλα τὰ ἔργα του εἶναι προσδιωρισμένα ἀνέκαθεν. Οἱ μὲν στοχάζονται, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος τελειότερον ἀποκατεστάθη μετὰ τὴν πλῆσιν του· οἱ δὲ θρηνοῦν τὴν συνεχῆ του διαστροφὴν· καὶ πολλοὶ θέλουν, ὅτι πρέπει τις νὰ διδάσκῃ ὅλας τὰς κλάσεις τῆς κοινωνίας· ἄλλοι δὲ, ὅτι μόνον τὸν χυδαῖον λαόν, χωρὶς ποτε νὰ συμφωνῇ κἀνεὶς ἀπ' αὐτοῦς περὶ

τοῦ ἀντικειμένου τῶν γνώσεων, καὶ περὶ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας· τινὲς ἐσυμβούλευσαν, ὅτι καλὸν εἶναι νὰ διδάσκη τις τοὺς παῖδας μὲ τὴν πειθῶν, ἄλλοι δὲ στοχάζονται ὡς ἀνάγκαιότερον καὶ ὠφελιμώτερον ν' ἀπαιτοῦν τυφλὴν ὑπακοὴν καὶ ἀπεριόριστον ὑποταγὴν ἀπ' αὐτούς. Ἄς ἰδῶμεν δὲ τώρα μέχρι τίνος οἱ στοχασμοί των εἶναι ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς.

Ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν εἰς κλάσεις φυσικὴν τῶν ὄντων διαίρεσιν, ἐπιστηριζομένην εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἰδιατέρων ὀργάνων των, εἰς τὸ ὕφασμα καὶ καθήκοντά των, ἀδύνατον εἶναι νὰ συγχέωμεν μὲ τ' ἄλλα ζῶα τὸν ἄνθρωπον, ἀγχαλὰ καὶ πολλὰ καθήκοντα τῆς ζωῆς του, καθὼς καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ αἰσθήσεις του καὶ πολλαὶ νοητικαὶ τοῦ δυνάμεις, εἶναι κοινὰ τῷ ὄντι μὲ τὰς τῶν ζώων· αὐτὸς ὅμως ἔχει τινὰς δυνάμεις, αἵτινες συσταίνουσι τὸν χαρακτῆρά του, καὶ τὸν ἀποκαθιστάνουσι ὑπέροχον καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. Τὰ διάφορα ταῦτα μέρη εἶναι ἐξηκριβωμένα μὲ λεπτομέρειαν εἰς τὸ περὶ φρενολογίας βιβλίον μου, καὶ εἰς τὸ φιλοσοφικόν μου δοκίμιον περὶ τοῦ αἰσθητικοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς αὐτὰ τὰ συγγράμματα ὁμοίως ἐξέτασα· ἔὰν τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύσις ἦναι περιορισμένη διόλου, ἢ ἔὰν αἱ δυνάμεις του ἦναι τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων ἀποτελέσματα. Ἐκεῖ, στοχάζομαι, ἀπέδειξα, ὅτι ἡ ἀνατροφή δὲν πλαστουργεῖ τὰς δυνάμεις μήτε εἰς τὸν ἄνθρωπον, μήτε εἰς τὰ ζῶα· εἰς τὴν ἐκθεσιν ὅμως τούτου τοῦ δοκιμίου θέλω πασχίσει νὰ ἐξετάσῃ τὴν ὠφέλειαν τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐπὶ

ροϊάν της· θέλω ἐκθέσει τοὺς τρόπους, οἵτινες μοὶ ἐφάνησαν πλέον ἴδιοι εἰς τὸ ν' ἀναπτύξουν, νὰ γυμνάσουν καὶ νὰ διευθύνουν τὰς ἐμφύτους δυνάμεις μας, καθὼς καὶ τὴν κατάχρησιν των νὰ ἐμποδίσουν.

Ἐν ἄλλο μέρος, περὶ τοῦ ὁποίου ἐνησχολήθην εἰς τὰ ἄνω εἰρημένα ἤδη δύο συγγράμματα, καὶ τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει ποτέ τις νὰ παραβλέπη διατρέχων τὸ περὶ ἀνατροφῆς τοῦτο δοκίμιον, ἀνάγεται εἰς τὴν διαφορὰν, ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν των· αἱ πρῶται, ὡς προσδιωρισμέναι οὔσαι διὰ τῆς πλαστουργήσεως, καὶ αἱ δευτέραι ὡς ὑποτεταγμέναι εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς θελήσεως, καὶ ἐξαρθώμεναι ἀπὸ ἄλλα πολλὰ ἀπαιτούμενα. Ἐὰν αἱ δυνάμεις δὲν ἐδίδοντο ποτὲ εἰς τὸν ἄνθρωπον, δὲν ἤθελεν εἶσθαι ὑπεύθυνος καὶ τῆς χρήσεώς των· καὶ ἔὰν αἱ πράξεις ἦσαν προσδιωρισμέναι ἀνέκαθεν, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἤθελεν ἔχει μῆτε ἀξίαν, μῆτε ἀναξιοῦτητα.

Πραγματευόμενοι περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κατ' ἀρχὰς κατ' ὅσον αὐτὴ συντείνει εἰς τὴν ἀνατροφὴν του, ἀ ἀρχὴν νὰ ἐξετάσωμεν, ἀνίσως τὸ ἀνθρώπινον γένος ἦναι ἐν μόνον, ἢ καὶ ἂν ὑπάρχον περισσότερα αἰ.ὁ ἔν. Ἡ ἀνατροφή, καὶ ἡ νομοθεσία ἐνασχολοῦνται εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ ζητήματος τούτου. Ἐὰν τῷ ὄντι ὑπάρχουν διάφορα τῶν ἀνθρώπων γένη, αἱ ἀρχαὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦλάχιστον εἰς τὴν φύσιν των δὲν δύνανται ποτὲ νὰ ἦναι αἱ αὐταί· ὅσαι εἶναι ἴδιαι εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, δὲν ἀνέχουσι ποτε εἰς τὰ ἄλλα γένη. Ἀλλ' ἔὰν ἡ φύσις ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει ἦναι ἡ ἴδια οὕσι· ὡς, ἕνας γενικὸς τῆς ἀνατροφῆς σκοπὸς καὶ ἐν οἴκου

μενικὸν ἔθνικὸν δικαίωμα ἤθελον εἶσθαι καταλλήλως προσ-
 ηρμοσμένοι καὶ ἂν ἀποδεχθῶμεν τὴν πρώτην ὑπόθεσιν, τό-
 τε στοχαζόμενοι τοὺς Αἰθίοπας κατωτέρους ἀπὸ τοὺς Εὐρω-
 παίους, ἀνάγκη καὶ νὰ τοὺς ἀθωώνωμεν διὰ τὴν σκλαβίαν
 των, ὡς ἐκ φύσεως προσδιωρισμένην· διότι οἱ ἄνθρωποι
 εἶναι κύριοι φύσει τῶν κατωτέρων πλασμάτων· ἐὰν τὴν δευ-
 τέραν ὁμῶς, τότε τὸ νὰ μεταχειρίζονται πάλιν οἱ Εὐρωπαῖοι
 ὡς ἐμπόριον τοὺς Αἰθίοπας, δὲν ἔπρεπε νὰ τοῖς προξενῇ τὸν
 ἐγωϊσμὸν, ὅστις δὲν συγχωρεῖται μὴτ' ἀπὸ τὴν φυσικὴν
 ἠθικὴν τοῦ ἑνθρώπου, μὴτ' ἀπ' ἐκείνην τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἡ διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὸ μέγεθός των, τὸν
 σχηματισμὸν καὶ χρωματισμὸν των, ὡς πρὸς τοὺς προσω-
 πικούς χαρακτῆρας, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν αἰ-
 σθησέων καὶ τοῦ πνεύματός των, εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε
 δύναται τις νὰ τὴν παρατηρήσῃ, ὅσον ἀδιάφορος καὶ ἂν
 ᾖ· ἐπεὶ καὶ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Αἰθίοψ καὶ Εὐρωπαῖος,
 ὁ Γίγας καὶ Νάνος, ὁ Βολταῖρος καὶ Ὠτεντότης ποτὲ δὲν
 ἀνήκουν εἰς τὸ ἴδιον γένος, μᾶτε δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι
 ὁ ἀνθρωποφύλος, ὅστις ζητεῖ ὑποικανδῆποτε ἡδονὴν τοῦ εἶτε
 οὐράνιου, εἴτε γήϊνου εἰς τῶν θηριωδιῶν τοῦ παθῶν τὴν ἀπό-
 λαυσιν, καὶ ὁ ἀληθῶς φιλόανθρωπος χριστιανός, ὅστις
 θεωρεῖ τὰ πλάσματα ὅλα, ὡς ἔργα θείας προνοίας, εἶναι
 δυνατόν νὰ ἀτάγωνται ἀπὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ζεῦγος.

Συγγραφεῖς τινες ἐφάντασθησαν, ὅτ' ὑπάρχουν πράγμα-
 τικῶς διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων γένη· ἄλλοι ἐξηγοῦν τὰς δια-
 φορὰς ταύτας μὲ τοὺς ἰδίους φυσικοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι
 τροπολογοῦν τὸν σχηματισμὸν τῶν ζώων, καὶ τῶν φυτῶν.

Ἐξετάζων τις τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀνάγκη κατ' ἀρχὰς νὰ παρατηρήσῃ τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ σώματος ιδιότητας ὅποῃαι εἶναι, τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα καὶ χρῶμα, ἀκολουθῶς τὸ ἐσωτερικὸν ὕφασμά του, τὸν ἀριθμὸν τῶν ἰδιατέρων ὀργάνων του, τοὺς νόμους τοῦ πολλαπλασιασμοῦ του, καὶ τέλος πάντων τὴν ἀνάπτυξιν τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ πνεύματός του· καθότι τὸ νὰ θελήσῃ τινὰς εἰς ταύτας τὰς ἐξετάσεις νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ ἄνθρωπου ποιότητας, κατὰ τοῦτο θέλει ὁμοιάσει τὸν φυσικόν, ὅστις θέλει νὰ κλασποποιήσῃ τὰ ὄντα κατὰ τὸ ἐξωτερικόν των μόνον φαινόμενον χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ τὸν ἐσωτερικόν των ὀργανισμόν καὶ τὰς ἐνεργείας των, ἢ τὸν βιβλιοπώλην, ὅστις θέλει νὰ κατατάξῃ τὰ σώματα κατὰ τὸ μέγεθός των καὶ σχημάτων, χωρὶς νὰ προσέχῃ καὶ εἰς τὰ ὅτι ἐμπεριέχουν.

Ὅσοι δέχονται διάφορα τῶν ἀνθρώπων γένη, λέγουν, ὅτι τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα ἐπλάσθησαν κατὰ τὰ διάφορα τῆς γῆς κλίματα, καὶ ὅτι ἄλλα διωρίσθησαν εἰς τὰ θερμὰ ἢ ψυχρὰ, καὶ ἄλλα πάλιν εἰς τὰ ἐλώδη, ἢ εἰς θουνά· ἢ λευκὴ ἄρκτος, π. χ. καὶ ὁ τάρανδος ποτὲ δὲν δύνανται νὰ ζήσουν εἰς τὴν διακεκαυμένην ζώνην, ἐνῶ ὁ ἐλέφας οἱ πύθιοι κ.τ.λ. δὲν ἠμποροῦν νὰ ὑποφέρουν τὸ ψύχος. Ἄν δὲ ἡ φύσις προσήρμοσε κατ' ἀναλογίαν τῶν διαφορῶν κλιμάτων τὰ ζῶα, δὲν ἀκολουθεῖ ὅμως τὸ ἴδιον καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ λόρδος Κάμεν εἰς τὰς περὶ ἀνθρώπου ἀναζητήσεις του βεβαίονει αὐτὴν τὴν γνώμην, καὶ διὰ τῆς ἀναλογίας πασχίζει νὰ τὴν ἐπικυρώσῃ αὐτὸς προσθέτει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀσθενοῦν, ὅταν ἀλλάσσουν τὸ κλίμα, καθὼς καὶ τὰ

φυτὰ καὶ τὰ ζῶα μεταφερόμενα ἀπὸ ἓν κλίμα εἰς ἄλλο ὑποφέρουν, μαραίνονται, καὶ ξηραίνονται τέλος πάντων.

Ἀληθές εἶναι, ὅτι εἰς τὰ ἀρκτικά μέρη, ὅπου τὸ λινάρι δὲν ἐπιδίδει, δὲν σπείρουν παρὰ σιτάρι, τὸ ὅποιον μα-
ραίνεται εἰς τοὺς μεσημβρινοὺς τόπους, καὶ ὅτι τὸ γέ-
νος τῶν Ἀραβικῶν ἵππων, οἱ ὅποιοι εἰς τὴν ἄρκτον αὐξά-
νουν, διὰ τὰ διατηρηθῶν εἰς τὴν τελειότητά των, πρέπει
νὰ κατὰγωνται πέντοτε ἀπὸ ἄλλους, οἱ ὅποιοι νὰ ἐγεννήθη-
σαν καὶ νὰ ἠῤῥησαν εἰς τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τῶν προγόνων των κλί-
μα. Ἄλλ' ἢ ὑπόθεσις αὕτη ἐπιστηριζομένη εἰς τὴν ἀναλογίαν
δὲν εἶναι ἰσχυρὰ τόσον. Βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ φυτὰ καὶ τὰ
ζῶα, τὰ ὅποια ἀπαντᾷ τις εἰς τὰ διάφορα κλίματα, εἶναι
διαφόρων γενῶν· ἀλλ' ὁμοίως δὲν βεβαιῶνται, ἐὰν καὶ ἡ
διαφορὰ αὕτη ὑπάρχῃ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων· μάλιστα πρέ-
πει νὰ στοχασθῶμεν, ὅτι τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, τὰ ὅποια δὲν
ἐμποροῦν νὰ διαφεντευθῶσιν ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιρ-
ροίας, ἐπροσδιωρίσθησαν καὶ κατὰ τὸ γένος των εἰς τὰ διά-
φορα κλίματα· ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἐμπορεῖ νὰ ζήσῃ εἰς
ὅλους τοὺς τύπους, διότι προφυλάττει τὸ ἄτομόν του, ἀπη-
μακρύνει ὅ,τι τὸν ἐμποδίζει, νικά τὰς δυσκολίας, καὶ μορ-
φώνει τὰς ἐξωτερικὰς περιστάσεις· δὲν ἔχουσιν λοιπὸν ἀνάγκην
διόλου· ἂν ὑποθέσωμεν διάφορα μέρη, διὰ νὰ σαφηνίσωμεν
πῶς ἡ γῆ εὐρίσκεται κατοικημένη ἀπὸ ἀνθρώπους καθ' ὅλην
τὴν ἑκτασίαν της. Πολλοὶ θαλασσοπόροι ἀπέδειξαν ὅτι, ἐὰν ὁ ἄν-
θρωπος προφυλάττεται, δύναται νὰ ὑποφέρῃ, χωρὶς νὰ ἐλα-
φθῇ, πολλὰ καὶ διάφορα κλίματα, καὶ πολλὰ μεγάλα μετα-
βολὰς τῆς θερμοκρασίας τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ τῶν καρῶν.

Δὲν εἶναι ἀναγκαῖον, τὸ νὰ ἀλλάξῃ τις κλίμα καὶ τόπον καὶ ν' ἀσθενήσῃ· ὅποιαδὴποτε μεταβολὴ ἀπὸ τὴν θερμοκρασίαν προξενουμένη, ἀπὸ τὴν θέσιν, τὴν ἀτμοσφαῖραν καὶ τὸν τρόπον τοῦ ζῆν, δύναται νὰ ἐπιφέρῃ καὶ πολλὰς ἀσθενείας. Τοιαύτην παρατήρησιν ἔκαμεν ὁ ἱστορικὸς Σμιθ, εἰς τὴν ὁποίαν δύναται τις νὰ προσθέσῃ ἀκόμη, ὅτι ὑπάρχουν καὶ τινες ἀσθενεῖαι προερχόμεναι ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἰδίαις τέχνας· ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὑπάρχει ἐν ξεχωριστῷ γένος ἀνθρώπων καὶ διὰ καθὲ ἐπάγγελμα. Καὶ μ' ἓνα λόγον, τὸ νὰ συγκρίνωμεν τοιοῦτοτρόπως μὲ τὰ ζῶα τὸν ἄνθρωπον, δὲν εἶναι σχεδὸν διόλου ὀρθόν· καθότι καὶ διάφορα ζῶα, καθὼς ὁ χοῖρος, ὁ σκύλος, ἡ ὄρνιθα κ.τ.λ. μεταφερόμενα εἰς ὅλα τὰ κλίματα, ὑποφέρουν παντοῦ· φθάνει μόνον ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχῃ κάποιαν δι' αὐτὰ φροντίδα.

Περὶ τὸν εἶναι νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅλας, ὅσας ἔκαμε παρατηρήσεις ὁ ἱστορικὸς Σμιθ, διὰ ν' ἀναιρέσωμεν τὰς προτάσεις τοῦ λόρδου Κ. Κάμεν, τὰς ὁποίας κάμνει ὑπερασπιζόμενος ταύτην τὴν ἀλλόκοτον γνώμην του· εὐχαριστοῦμαι μόνον ν' ἀναφέρω δύο τινάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύει ἡ μία, ὅτι ὁ λόρδος Κ. Κάμεν ἀντιτάσκει μὲ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ ἡ ἄλλη, ὅτι εἶναι πολλὰ εὐκολόπιστος, καὶ γνωρίζει ὀλίγον τὴν ἀνθρώπινον φύσιν. Εἰς ἓν μέρος, λέγει αὐτὸς, ὅτι μία Πορτογαλικὴ ἀποικία κατὰ τὰ παρ' ἑλίας τοῦ Κόγγου τοιοῦτοτρόπως μετεμορφώθη, ὥστε μόλις φυλάττει τὴν μορφήν τοῦ ἀνθρώπου· ἔπρεπε μάλιστα ἐκ τούτου νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι δύναται νὰ ὑποφέρῃ ὁ ἄνθρωπος τὰς μεταλλάγας τὰς προξενουμένας ἀπὸ ἐξωτερικὰς περιστάσεις, καὶ αὐταὶ μᾶς

ἐξηγουῖν ἀρκετὰ ὅλας τὰς μεταμορφώσεις, τὰς ὁποίας λαμβάνει. Ἄλλοῦ ἀναφέρει μίαν γελοιώδη διήγησιν, τὴν ὁποίαν τῷ ἔκαμαν περὶ Ἀφρικανικοῦ τινος ἔθνους, τῶν Γιάγων. Ὁ λαὸς αὐτός, κατὰ τοῦτον, διαφέρει κατὰ τὸ γένος ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαϊούς, ἐπεὶ δὲ καὶ δὲν φέρεται ὡς πρὸς τὰ τέκνα του φιλοστόργως, καθότι καὶ τὰ σκοτώνει μετὰ τὴν γέννησίν των εὐθύς, καὶ ἀντ' αὐτῶν ἀντικαθιστᾷ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀρπάζει ἀπὸ τοὺς γείτονάς του ἐς φόρον. Ὁ ὀρθὸς λόγος μ' ὅλα ταῦτα μᾶς λέγει, ὅτι καὶ τοιοῦτόν τι γένος, ἐὰν ὑπῆρξε, δὲν ἤθελεν ἐμπορέσει περισσότερον ἀπὸ μίαν γενεὰν νὰ βαστάξῃ, ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ ἀρπαγμένα τῶν ἄλλων τέκνα ἤθελον ὁμοιάσει τοὺς συγγενεῖς των, καὶ ὅχι πλέον τὴν πρώτην γενεὰν τῶν Γιάγων.

Ἐάν τις ἐξετάσῃ καὶ τὴν φυσικὴν ἱστορίαν, παρατηρεῖ, ὅτι δὲν ἀναφέρει πολλὰ τῶν ἀνθρώπων γένη· ὅλαι, ὅσας σημειώνει διαφορὰς, δὲν εἶναι παρὰ τροπολογίαι, καὶ ὁμοιάζουν μὲ τὰς ὁποίας ἀπαντῶμεν ποικιλίας εἰς ὅλα τὰ γένη τῶν ὀργανικῶν ὄντων· ὑπάρχουν, π. χ. πολλαὶ διαφοραὶ μηλιῶν, ἀπιδιῶν, ῥοθακινιῶν, ῥοδιῶν κ.τ.λ., καὶ ὅλαι αὗται δὲν εἶναι παρὰ τροπολογίαι συμβαίνουσαι ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς περιστάσεις. Καὶ τὰ ζῶα μ' ὅλον τοῦτο ὑπόκεινται εἰς τοὺς ἰδίους τῶν μεταβολῶν νόμους· ἐγνώρισαν δηλαδὴ, ὅτι αἱ διαφοραὶ τῶν ἀλόγων, τῶν προβάτων, τῶν σκυλῶν, τὰς ὁποίας ἀπαντᾷ τις εἰς τὰ διάφορα κλίματα, ἐξηγῶνται διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων· διὰ τί δὲ δὲν θέλει εἶσθαι τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον; Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν μερικὰς τῶν διαφορῶν του, καὶ τὰς αἰτίας, ἀπὸ τὰς ὁποίας πηγάζουν.

Ἡ προφανεστέρα διαφορὰ, τὴν ὁποίαν ἐμπορεῖ τις νὰ ἀνιχνεύσῃ, εἶναι τῶν τριχῶν καὶ τοῦ δέρματος· ταῦτα τὰ δύο μέρη φυλάττουν μεταξύ των τὴν πλέον μεγαλητέραν σχέσιν, καὶ τρέφονται καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια αἱματηφόρα ἀγγεῖα. Τὰς μεταβολὰς, τὰς ὁποίας πάσχουν αὐτὰ τὰ μέρη, πολλὰ ἐξαίρετα τὰς σημειοῦν οἱ περιηγηταί. Εἶναι δὲ γνωστὸν καὶ εἰς ὅλους, ὅτι ἡ τοῦ δέρματος πιμελή, ἡ ἐλικοειδὴς ἡ ὁμαλὴ τῶν τριχῶν καταστάσεις, καὶ τὸ χρῶμα τῶν δύο, διαφέρουν πολὺ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ μέγεθος τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ σχῆμα παρουσιάζουν κατὰ τὰ διάφορα μέρη σημεῖα τινα χωριστά, τὰ ὁποῖα τὰ γνωρίζομεν ὅλοι· οἱ Ἐσκιμῶι π.χ. εἶναι μικροί, καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Παραγουαῦ ἐνομισθήσαν γίγαντες, καθὼς καὶ οἱ χοῖροι μεταφερόμενοι ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν νῆσον Κούβην, ἀποκτοῦν τὸ διπλοῦν τοῦ γένους των μέγεθος.

Ἀληθὲς εἶναι, ὅτι μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ἡ ὡραία μορφή ὀνομαζομένη ἑλληνικὴ, πολὺ διαφέρει ἀπὸ ἐκείνην τὴν λεγομένην Σιμοειδῆ· δύναται τις ὁμοίως νὰ παρατηρήσῃ τὴν διαφορὰν ταύτην καὶ εἰς τὰ ζῶα.

Μένει τώρα διὰ νὰ μάθοιμεν, ἀνίσως ὅλα αἱ διαφοραὶ τῶν χρωμάτων, τὰς ὁποίας παρατηρεῖ τις εἰς τὰς φυσικὰς καὶ ἐξωτερικὰς ποιότητας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ὡς, ἐξαρτῶνται κατ' ὅλον ἀπὸ φυσικὰς αἰτίας, ἢ ὄχι· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον, καθότι καὶ ἀποδεικνύεται ἐναργέστατα· καὶ κατ' ἀρχὰς ἡ θερμοκρασία, τὸ κλίμα, ἡ ὑγρασία ἡ ξηρασία τῆς ἀτμοσφαίρας μεταβάλλουν ἐν γενεὶ τῶν τριχῶν καὶ τοῦ δέρματος τὰς ποιότητας.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν αἱ τρίχες τῶν ζώων, καὶ τὰ μαλλιά τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐριώδη· τὰ λεπτότερα καὶ παχύτερα δέρματα παρατηρεῖ τις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ θύρεα μέρη· δι' ὅλα ταῦτα τὸ κλίμα εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ πρῶτ' ἀπαιτούμενα διὰ τὴν σωματικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξιν, καὶ πολὺ συμβάλλει εἰς τοὺς φυσιογνωμονικοὺς χαρακτῆρας αὐτὸ συστέλλει ἢ διαστέλλει τὰ μέρη, καὶ μεταβάλλει ὅλον σχεδὸν τὸν ὄργανισμόν.

Δὲν ὑποφέρουν τόσον ἀπὸ τῆς ὠφελείας ἢ βλάβας τῆς προξενουμένης ἀπὸ τοῦ κλίματος οἱ ἄνθρωποι, ὅσον τὰ ζῶα, καὶ περισσότερον τὰ ἀγρία ζῷα, παρ' οἱ πεπολισμένοι λαοί· καθότι ὅσον περισσότερόν τις ἐξεύρει νὰ προφυλάττεται ἀπ' αὐτὸ, τόσον ὀλιγώτερον ὑποφέρει τὰς βλάβας τοῦ.

Ἡ τροφή καὶ ὁ τρόπος τοῦ ζῆν προξενοῦν καὶ αὐτὰ ἀξιοσημειώτους μεταλλαγὰς εἰς τὸ ἀνάστημα, τὸν σχηματισμὸν, καὶ τὸ χρῶμα τόσον τῶν ἀνθρώπων, καθὼς καὶ τῶν ζώων· ὅσα π. χ. καὶ ἀπὸ τὰ δίδυμα τέκνα τῶν ζώων λαμβάνουν καλὴν τροφήν καὶ περιθαλψιν, ποτὲ δὲν θέλουν ἔχει ἕνα σχηματισμὸν καὶ μίαν συμμετρίαν ὁμοίαν μ' ἐκείνων, τὰ ὁποῖα παραμελοῦνται καὶ δὲν εὐρίσκουν τροφήν παρὰ κακὴν καὶ σπανίαν. Δὲν παρατηρεῖ τις ὁμοίως, ὅτι καὶ τὰ τέκνα τῶν εἰδῶν ἐμειούμενα καὶ κακῶς τρεφόμενα εἶναι ἰσχνὰ, ὠχρὰ, καὶ ἔχουν χαρακτῆρας χοντροειδεῖς· καὶ ὅτι, ἂν αὐτὰ τὰ ἴδια εὐρεθῶν εἰς πλεόν καλῆτέραν κατάστασιν, ἀλλάσσουν καὶ τὴν ὄψιν των, καὶ τῶν μαλλιῶν των τὸ χρῶμα, καὶ σχεδὸν ὅλον τὸ ἐξωτερικόν των λαμβάνει μίαν ἄλλην μορφήν· ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἐργάτας διάγουν ζωὴν καθιστικὴν εἰς τὰς

πολυπληθεῖς πόλεις, κατοικοῦν εἰς μικρά ὀσπήτια, καὶ ἀναπνέουσιν ἀέρα διεφθαρμένον, γεννοῦν σχεδὸν πάντοτε ἀπογόνους πολλὰ φυλασθένους, καὶ ἐν γένει δύναται τις νὰ περιεργασθῇ, ὅτι καὶ τὰ δύο ἅκρα τῆς ἀνθρωπίνης καταστάσεως, οἱ δυστυχεῖς δηλαδή καὶ οἱ πλουσιώτατοι, εἶναι τόσον ἀδύνατοι, ὥστε τείνουν εἰς τὸ νὰ ἀλλάξουν μορφήν ἐκ τῆς ἐναντίας ὁ κίπος ἵνα ἡνωμένος μετὰ τὴν ἀνάπαυσιν, τὴν ἀφθονίαν καὶ τὴν νηφαλιότητα, τότε ὅλ' αὐτὰ συνεισφέρουν εἰς τὸ ν' ἀποκαστήσουν τὸ σῶμα, εὐεϊδές, ὑγιές, καὶ εὐρωστον.

Καὶ ἡ συνεχὴς γύμνασις μερικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, αἵτινες κατὰ συνήθειαν ἐνεργοῦν, γίνεται αἰτία πολλῆς εἰς ξεχωριστάς τινας καὶ ἀξιοσημειώτους φυσιογνωμίας· ἡ στρατιωτικὴ μορφή π. χ. εὐκόλως διακρίνεται ἀπὸ ἐκείνην τοῦ ἱερέως.

Αὗται αἱ διαφοραὶ τῶν μορφῶν, προσερχόμεναι ἀπὸ φυσικὰς αἰτίας, διχθίδονται ἀπὸ τοὺς γονεῖς εἰς τὰ τέκνα, καὶ αὕτη ἡ διάδοσις χρησιμεύει εἰς τὸ νὰ διαφυλάξῃ τὰς διαφορὰς τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τῆς ἀναμίξεως τῶν γενῶν νὰ προᾶξῃ νέας.

Ἄλλ' οὐ· οἱ οἱ ξεχωριστοὶ χαρακτῆρες δὲν σχηματίζονται διὰ μίαν, ἑλλὰ βαθμηδὸν τὸ χρῶμα καὶ ἡ θεωρία π. χ. μεταβάλλονται γληγορώτερα ἀπὸ τὴν μορφήν, καθὼς συμβαίνει εἰς τὸν μεσημβρινὸν τὸ ἄμυρίζουν δηλ. αἱ Εὐρωπαϊκαὶ οἰκογένειαι, ἐνθ' φυλάττουν τὴν προτέραν μορφήν των· καὶ οἱ Ἰουδαῖοι νὰ γεννῶνται εἰς τὴν ἄρκτον ζανθοί, ἐνθ' γεννῶνται μελανόχροες εἰς τὰ σύνορα τῆς Πορτογαλ-

λίας· καὶ μ' ὅλας ταύτας τὰς διαφορὰς τῶν χρωμάτων, ὥς τόσον οἱ προσωπικοὶ χαρακτῆρές των εἶναι οἱ αὐτοὶ πάντοτε καθ' ὅλους τοὺς τόπους.

Αἱ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου λοιπὸν μᾶς κάμνουν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἓνα μόνον γένος ἀρκεῖ διὰ νὰ κατοικήσῃ τὴν γῆν, καθότι καὶ ἡ φρόνησίς του δύναται νὰ νικήσῃ ὅλα, ὅσα τὸν ἐμποδίζουν εἰς τὸ νὰ διατρέξῃ ὅλην τὴν οἰκουμένην. Μήτε οἱ ὠκεανοὶ, μήτε οἱ παγετοὶ καὶ οἱ ποταμοὶ ἠδυνήθησαν νὰ περιορίσουν τὴν διατριβὴν τοῦ ἀνθρώπου· μάλιστα αὐτὸς μεταφέρει μαζὴ τοῦ τὰ φυτὰ, καὶ τὰ ζῶα, τὰ ὅποια ἐμποροῦν νὰ τῷ χρησιμεύσουν διὰ τροφὴν· αὐτὸς προετοιμάζει διὰ τῆς τέχνης ὅ,τι εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασίν του ἤθελε τῷ βλάψῃ εἰς τὴν ὑγείαν, ἢ ἀπὸ τὸ ὅποῖον δὲν δύναται νὰ τραφῇ χωρὶς νὰ τὸ ἐτοιμάσῃ· αὐτὸς φυλάττει ἀπὸ τὰς βλαβερὰς ἐπιβροίας τὸ ἄτομόν του καὶ τ' ἄλλα ὄντα, τῶν ὁποίων ἔχει τὴν χρείαν, καὶ μ' ἓνα λόγον ἔχει τὰ μέσα διὰ νὰ συνειθίσῃ εἰς ὅλα τὰ κλίματα.

Διὰ νὰ ἀποδείξωμεν περισσότερον, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος εἶναι ἓν, ἃς παρατηρήσωμεν ὅπως οὖν τὸν ἐσωτερικόν του ὁργανισμόν, καὶ τὰ ἰδιαίτερά του ὀφάσματα, ἀπὸ τὰ ὅποια συνίσταται. Ἀνίσως δυνατόν ἦτο νὰ ἀποδείξωμεν εἰς τοῦτο, Εὐρωπαϊκοὺς ἓν ὄργανον, τοῦ ὁποίου οἱ Ἀφρικανοὶ νὰ ἦναι ἐστερημένοι, ἐάν π.χ. ἐν μέρει τοῦ ἐγκεφάλου ὑπῆρχεν εἰς τοὺς λευκοὺς, καὶ ἐλείπεν εἰς τοὺς μαύρους, ἤθελεν εἶσθαι βέβαιον, ὅτι οἱ λευκοὶ καὶ οἱ μαύροι δὲν εἶναι τοῦ αὐτοῦ γένους· ἀλλ' ἀφ' ὅσον ἡ Ἀνατομία μᾶς ἔκαμεν νὰ γνωρίσωμεν περὶ τῆς κατασκευῆς τῶν ἀνθρώ-

πων ἐν γένει, βλέπομεν, ὅτι αὐτοὶ ἔχουν ὅλα τὰ αὐτὰ οὐσιώδη μέρη, καὶ ὅτι μόνῃ ἢ διαφορᾷ τοῦ ὀργανισμοῦ των περιορίζεται εἰς τροπολογίας τινὰς μικράς.

Καὶ διὰ τῶν νόμων ἀκρίβει τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀνθρώπων ἐμποροῦμεν νὰ βεβαιώσωμεν τὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐπειδὴ καὶ ἀποδεικνύουν εἰς τὴν φυσικὴν ἱστορίαν, ὅτι τὰ εἰς τὸ αὐτὸ γένος ἀναγόμενα ζῶα πολλαπλασιάζονται ἀναμεταξύ των· ἐπειδὴ δὲ δυνατόν εἶναι καὶ εἰς τὰ διάφορα τῶν ἀνθρώπων ἔθνη τὸ νὰ πολλαπλασιάζωνται καὶ αὐτὰ ἀναμεταξύ των, ἄρα κατὰ τοῦτο δὲν σχηματίζουσι παρὰ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ γένος.

Καὶ ἐκ γένει αἱ δυνάμεις τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πανταχοῦ καὶ πάντοτε αἱ αὐταὶ κατὰ τὴν οὐσίαν, μὲ ὅποιονδήποτε τρόπον καὶ ἂν γίνεταί ἡ ἀνάπτυξις των. Δι' ὅλων τούτων λοιπὸν τῶν παρατηρήσεων στοχάζομαι νὰ ἀπέδειξα ἐντελῶς, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος ἦτο καὶ θέλει εἶσθαι πάντοτε οὐσιωδῶς ἓν.

Διὰ πληροφορίας, τὰς ὁποίας περιηγηταὶ τινες ἔδωκαν περὶ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων μερικῶν ἀγρίων ἔθνων, φαίνονται νὰ μ' ἐναντιώνωνται εἰς τὰς ἀκολούθους παρατηρήσεις μου περὶ τῶν κυριωτέρων δυνάμεων ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει· εἶπον αὐτοὶ π.χ. ὅτι ἔθνη τινὰ εἰν' ἐσπερημένα διόλου τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων· ἀκριβέστερα ὅμως ἐξετάσεις ἀπέδειξαν, ὅτι αὐτοὶ ἀγνοοῦν τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν τῶν ἔθνων τελετὰς, καὶ ὅτι τὰς ἐξέλαβαν ὡς ἀπλᾶς παιδιὰς· καὶ εὐκόλως βέβαια ἠδύναντο αὐτοὶ νὰ ἀπαληθοῦν εἰς τὰς κρίσεις των, τὰς ὁποίας ἔκαμα περὶ

τῶν ἀγρίων ἐθνῶν, καθότι καὶ τὰ ἐσύγκριναν μὲ τοὺς Εὐρωπαϊοὺς ὡς πρὸς τὰ ἥθη καὶ συνηθείας, χωρὶς νὰ γνωρίζουν μῆτε τὴν γλῶσσαν, μῆτε τοῦ τόπου τὰ ἔθιμα. Ἄς ὑποθέσωμεν π.χ. ὅτι ἓνας περιηγητὴς ἐκ νεαρᾶς τοῦ ἡλικίας δὲν εἶδε πρὶν τὰς πομπὰς καὶ τὰς λαμπρὰς τελετὰς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καὶ ὅτι εἰς τὰς περιηγήσεις του ἀπαντᾷ μίαν αἵρεσιν τῶν Κομφουκίων, ἣτις δὲν ἔχει μῆτε ναὸν, μῆτε ἱερέα, μῆτε κανὸν θρησκευτικὸν ἐξωτερικὸν σημεῖον, ἀλλὰ δοξάζει τὸν κτίστην διὰ τῆς ἐσωτερικῆς μόνης λατρείας, καὶ διὰ πράξεων ἐναρέτων ἐὰν λοιπὸν αὐτὸς δὲν ἔχῃ κανένα τρόπον διὰ νὰ συσχετισθῇ μὲ αὐτοὺς, δὲν θέλει ἄρα πιστεύσει, ὅτι δὲν ἔχουν καμμίαν θρησκείαν; ἐνῶ μάλιστα εἶναι δύσκολον καὶ ἐνίοτε τὸ νὰ κρίνωμεν δι' ἓν ἔθνος, ὅταν ἦναι εἰς τοὺς ξένους ἐχθρὸν, καὶ δὲν ἔχῃ φιλοξενίαν.

Ἄλλοι τινὲς διακροῦν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τάξεις, ἣ εἰς φυλὰς κατ' ἀναλογίαν τινὰς, τὰς ὁποίας παρατηροῦν εἰς αὐτοὺς. Αἱ εἰς τοῦτο τὸ εἶδος ἀναζητήσεις δὲν μᾶς ἐπληροφόρησαν ἱκανῶς μέχρι τοῦδε, μ' ὅλον ὅτι οἱ φυσικοὶ ἐνησχολήθησαν ἀρκετῶς αἱ διακρίσεις ὅμως αὐταί, ἐπιστηριζόμεναι, περισσότερον εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ σώματος ιδιότητας πρὶν εἰς τὰς δυνάμεις τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ πνεύματος, ἀνάγκη τις νὰ παρατηρῇ ταύτας τὰς τελευταίας, ἐνασχολούμενος περὶ τῆς ἀναφορῆς.

Περὶ τὴν κρίνω ἃ ἐπασχολῶ τοὺς ἀκροατάς μου εἰς τί, διαίρεσιν τῶν ἀνθρώπων κατὰ φυλὰς, καθὼς οἱ συγγραφεῖς οὗτοι τοὺς κατατάττουν ἀναφέρω μόνον ὡς βάσιν, ὅτι ὅλη

ἡ ἀνθρώπινος φύσις εἶναι ἡ ἰδία οὐσιωδῶς, καὶ κατὰ διάφορον τρόπον διεμοιράσθησαν, καὶ τροπολογοῦνται ὅλαι αἱ δυνάμεις εἰς τὰ δύο φύλα καὶ εἰς τὰ γένη ὁλόκληρα· ὅτι ὁ σκοπὸς καὶ αἱ στοιχειώδεις ἀρχαὶ τῆς ἀνατροφῆς εἶναι αἱ αὐταὶ πάντοτε καὶ παντοῦ· καὶ ὅτι τὰ μόνα μέσα διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τις αὐτὸν τὸν σκοπὸν, ἀνάγκη νὰ διαφέρουν κατὰ τὰ διάφορα ἄτομα, κατὰ τὸ φύλον καὶ τὰ ἔθνη.

Ἐδῶ μᾶς παρουσιάζεται ἐν ἄλλο ζήτημ᾽ πολλὰ ἀναγκαῖον προαπαιτούμενον καὶ πολλάκις ἐξετασθὲν, τὸ, ἀνίσως δυνατόν ἦναι νὰ τελειοποιήσῃ τις τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ ἂν ὁ ἄνθρωπος διαφθείρεται ἢ καλητερεύῃ ἀφ' οὗτοῦ ἐπλάσθῃ.

Ἡ ἐπὶ τὸ κρεῖττον καλητέρευσις τοῦ ἀνθρώπου ποτὲ δὲν ἀνάγεται εἰς τὰς αἰσθήσεις, διὰ τῶν ὁποίων δύναται τις νὰ στερηθῇ οὐσιώδη τινὰ αἰσθήματα, ἢ ν' ἀποκτήσῃ ἀντ' αὐτῶν ἄλλα· καθότι ἡ ἀνθρώπινος φύσις δὲν δύναται ποτὲ νὰ ἀλλάξῃ οὐσιωδῶς μήτε φυσικῶς, μήτε ἠθικῶς. Ἡ ἐπὶ τὸ κρεῖττον καλητέρευσις τοῦ δὲν δύναται νὰ κατορθωθῇ εἰμὴ ὡς πρὸς τὸν ἑαυτὸν τῆς δραστηριότητος τῶν δυνάμεων, καὶ ὡς πρὸς τὴν διάταξιν καὶ διεύθυνσιν τῶν ἐνεργειῶν τῶν. Ἐμπορεῖ τις δὴλαδὴ νὰ συγκρύνῃ ἢ νὰ ἐυξέσῃ τὴν ἐνεργητικότητα τῶν οὐσιωδεστέρων δυνάμεων μας, νὰ ρυθμίσῃ τὰς ἀλληλοδιαδόχους ἐπιρροὰς τῶν, καὶ νὰ διευθύνῃ τὰς ἐνεργείας τῶν διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ὑπάρξεώς μας.

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον δύναται τις νὰ τελειοποιήσῃ ὅχι μόνον τὰ ἄψυχα ὄντα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὰ ζῶα, καὶ τὰ φυτὰ, καὶ ἐν ἑτοίμῳ, καὶ ἔθνη ὁλόκληρα.

ἕνας γεωργὸς π.χ. δύναται νὰ κάμῃ ν' ἀναπτυχθῶν μερικαὶ ἰδιότητες τῶν φυτῶν, καὶ νὰ παύσουν ἄλλαι ἀπὸ τὸ ν' ἀναπτύσσωνται. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦ κλαδεύειν τὰ δένδρα ἕνας ὀφθαλμὸς δύναται νὰ σχηματίσῃ ἕνα κλάδον, ἢ νὰ θλαστήσῃ φύλλα, ἢ καὶ νὰ φέρῃ καρπὸν· τὰ μέλη τοῦ σώματος τῶν ζώων εἶναι ὑποκείμενα εἰς μεταβολάς· αἱ νοσητικαὶ τῶν δυνάμεις ἐμποροῦν ν' ἀποκατασταθῶν τελειότεραι, καὶ τὰ ἔργα τῶν δέν εἶναι περιορισμένα εἰς μόνην τὴν διατήρησιν τῆς ὑπάρξεώς των· αὐτὰ ἐξεύρουν νὰ τὰς μεταβάλλουν μέχρι οὗ κατὰ τὰς περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται, καὶ μαθαίνουν πράγματα περισσότερα ἢ ὅσα τ' ἀναγκαιοῦν. Ἡμεῖς βλέπομεν ὅλ' αὐτὰ εἰς τὰ διάφορα θαυμασιουργήματα, τὰ ὁποῖα διδάσκουν εἰς τοὺς πιθήκους, εἰς τοὺς ἄρκτους, εἰς τοὺς ἵππους, λαγῶους, ἀγριογάτους καὶ σκύλους· αὐτοὶ π.χ. κατακρατοῦσι τὴν ἐπιθυμίαν του, ἥτις τὸν φέρει εἰς τὸ νὰ κυνηγῇ τὸν λαγῶν, ἐνθυμούμενος τοὺς δαρμούς, τοὺς ὁποίους ἔλαβε προλαβόντως εἰς τοιαύτην τινὰ περίστασιν· ὁ ἵππος ἀποφεύγει τὴν ἑτέραν, εἰς τὴν ὁποίαν σκονιάζει μίαν φορὰν. Ἀνωφελὲς κρίνω τὸ ν' ἀναφέρω περισσότερα παραδείγματα ἀπὸ τὰ τοιαῦτα, τὰ ὅποια εἶναι πασίγνωστα.

Ἡ δὲ δύναμις ὅμως αὕτη τοῦ νὰ μεταβάλλωμεν μὲ εὐκολίαν τὰς ἰδιότητας τῶν φυτῶν, καὶ τὰ ἔργα τῶν ζώων δέν εἶναι ἀπεριόριστος· ποτέ τις δέν ἐμπορεῖ καὶ νὰ μεταβάλλῃ ἐνὸς γένους τὴν φύσιν, ἢ νὰ δώσῃ μίαν δύναμιν εἰς τὸ ζῶον, ἢ ὁποία εἰς αὐτὸ δέν ὑπάρχει· ποτὲ δέν θέλουν κατορθώσῃ τὴν μεταμόρφωσιν ἐνὸς ἀγριογάλτου εἰς

σκῦλον, μήτε νὰ διδάξουν τὸν λαγῶν, ἢ τὴν περιστερᾶν, τὸ νὰ κυνηγοῦν, καθὼς ὁ σκῦλος καὶ ὁ ἰέραξ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποκείμενος εἰς τοὺς αὐτοὺς νόμους· καθεὶς ἐξεύρει τὰς μεταβολὰς ὅλας, τὰς ὁποίας τὸ σῶμά του ἐπιδέχεται· αἱ αἰσθήσεις καὶ αἱ νοητικαὶ δυνάμεις τοῦ καθενὸς εἶναι διάφοροι μεταξὺ των. Τὰ ἱστορικὰ παραδείγματα μάλλον τοῦτο μᾶς λέγουν, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς κόσμου αὐτὸς μὴτ' ἀπέκτησε, μὴτ' ἔχασεν οὐδεμίαν τῶν δυνάμεών του, τὸσον αἰσθητικῶν, καθὼς καὶ νοητικῶν.

Θέωροῦντες τοὺς ἀνθρώπους ἐν μέρει, ὡς συγροτουμένους ἀπὸ φυτικὴν ὕλην, καὶ ἀπὸ αἰσθητικῆς καὶ νοητικῆς δυνάμεις, ἔμποροῦμεν καὶ νὰ διαιρέσωμεν κατὰ τοῦτο καὶ τὰς περὶ ἀνθρώπου παρατηρήσεις μας εἰς κεφάλαια τρία. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνασχολεῖται περὶ τῆς τελειοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν φυσικὴν του κατὰστασιν, θέλω τὸ ἐκθέσει εἰς τὸ δεῦτερον μέρος τοῦ συγγράμματος τούτου. Ὅσον δὲ δι' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καταγίνεται περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ νοῦς, καὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς γνώσεως τῆς φύσεώς του, οἱ νεώτεροι κατὰ τοῦτο ὑπερέχουν ἀναντιρρήτως τοὺς παλαιούς, καθότι καὶ τὸ ἐξακρίβωσαν καὶ τὴ διέσπειραν περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους· συνέβη δὲ τοῦτο, διότι καὶ ἐσπούδασαν μὲ ἐπιμονὴν τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, καὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἐξιχνιάσουν τὸν τρόπον τοῦ συλλογίζεσθαι κατὰ τοῦτο τὸ εἶδος, τὸν ὁποῖον διεδέχθησαν ὅμως ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες παρετήρησαν μὲν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἐγνώρισαν καλῶς μόνον τοῦτο ἐκεῖνα, ἀπὸ τὰ ἅποια αὐτὸς ἐξαρτᾶται.

Εἶναι μᾶλλον παρ' ἄληθες, ὅτι οἱ νεώτεροι ποτὲ δὲν δύνανται νὰ προσεγγίσουν τοὺς παλαιούς ὡς πρὸς τ' ἀριστουργήματα τῆς τεκτονικῆς, ζωγραφίας, κ.τ.λ. καὶ εἶναι ἀξιοκατάκριτοι, διότι ἀντιγράφουν χαμερπῶς τὰ ἀρχαῖα. Ἡ φύσις, ἣτις ἐχρησίμευσεν εἰς ἐκείνους ὡς τύπος, ἡ ἰδίᾳ ἀνεξάντλητος οὕσα ἀκόμη εἰς τὰς ποικιλίας τῆς καὶ εἰς τὰς οὐσιώδεις μορφάς, ἔπρεπεν ἐπίσης νὰ ὁδηγῇ καὶ αὐτοὺς, καθὼς ἐδήγει καὶ τοὺς ἀρχαίους.

Ἡ γενικὴ εὐτυχία, καθὼς καὶ ἐκείνη ἐνὸς ἀτόμου, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἔχει τις περὶ τῆς φύσεως τῆς νοητικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου. ἂν καὶ δυσκολοκατόρθωτον τοῦτο, εἶναι ὅμως καὶ πολλὰ ἀναγκαῖον, καὶ δὲν πρέπει νὰ παραμελητᾶ ἀπὸ ἐκείνους, οἵτινες σπουδάζουν τὴν φύσιν.

Ἡ πολυθεΐα εἶναι κοινῶς ἡ θρησκεία τῶν ἀγρίων ἔθνων. Οἱ ἀνθρωποφάγοι καὶ ἡ πληθὺς τῶν βαρβάρων θεωροῦν ἐν γένει τὰ ἀνώτερα ὄντα ὡς κακοποιὰ, καὶ τὰ λατρεύουν μὲ φόβον. Τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα ἐπροχώρησαν κατὰ τὸν πολιτισμὸν περισσότερο, ἀποδίδουν εἰς τοὺς θεοὺς τῶν μίαν φύσιν μικτῇ, ὁμοίαν μὲ τὴν ἀνθρώπινον ἐκεῖνοι π. χ. τοὺς ἀπείρους ἐλάτρευαν οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες, ἦσαν ὑποκείμενοι εἰς ὅλκας τὰς ἐδυναμίας τῆς ἀνθρωπότητος. Αὐτὸς ὁ ἰδιὸς Ζεὺς δὲν ἦτον ἀμίαντος, καθότι ἦτο ἑηλόυπος, συχναῖς σκληρὸς, ἀδιαλλακτος, κ.τ.λ. αὐτὸς ἀνέστρεψε τὸν Ὀλυμπον καὶ ὑπέταξε τοὺς ἄλλους θεοὺς εἰς τὴν θέλησίν του. Οἱ θεοὶ τῶν Ῥωμαίων δὲν εἶχον φύσιν εὐγενεστέραν, διότι διεφθείροντο· μήτε ἤμποροῦσε τις νὰ τοὺς ἐπικαλεσθῇ πρὸς

βοήθειάν του παρὰ διὰ τῶν ἀγώνων, τῶν θυσιῶν, καὶ τῶν πρὸς τιμὴν τῶν ἀνεγειρομένων ναῶν. Εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν τῶν κοινωνιῶν οἱ ὀλιγομαθεῖς ἀποδέχονται δύο κλάσεις αὐτῶν ὄντων, τὴν μίαν ἀγαθοποιόν, καὶ τὴν ἄλλην κακοποιόν, ἀπὸ τὰ ὅποια πάλιν κατάγονται αἱ ἄλλαι θεότητες· ὅσοι δὲ εἶναι πλέον πεπαιδευμένοι, εἶναι ἀφοσιωμένοι εἰς μίαν ἀνωτέραν θεότητα, καὶ πιστεύουν πρὸς τούτοις τὴν ὑπαρξίν ἀγαθοποιῶν καὶ κακῶν πνευμάτων. Ὅταν ὅμως ὁ ἀνθρώπινος νοῦς φωτισθῇ ἐντελῶς, τότε γνωρίζει ἐν ὑπέρτατον ὄν, ἀπέραντον καθ' ὅλας τὰς τελειότητας, καὶ τὸ χτίσαν τὸ πᾶν· αὐτὸς τότε στοχάζεται, ὅτι πᾶν, ὅ,τι ἐπλάσθη ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ δημιουργοῦ, εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καλόν, καὶ ὅτι κάθε κακὸν φυσικὸν ἢ καὶ ἡθικόν, δὲν εἶναι τοιοῦτον παρὰ διὰ τὴν ἀταξίαν τῆς φυσικῆς καταστάσεως.

Οἱ διάφοροι τρόποι τοῦ νὰ λατρεύωμεν τὰ ἀνώτερα ὄντα, εἶναι πάντοτε σύμφωνοι μετὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἐλάβομεν περὶ τῆς φύσεως τούτων· διὰ νὰ ἐξιλεώσωμεν ἀπὸ τὴν ὀργὴν δηλαδὴ τὰ κακοποιὰ πνεύματα, ἐνάγκη νὰ ταλαιπωρηθῶμεν ὅσον εἶναι δυνατόν ἀρκετὰ διὰ τῶν μεταμελειῶν, μαστιγώσεων, καὶ νὰ θυσιάσωμεν θύματα ἱερά· οὐδὲ διὰ τοὺς θεοὺς, οὔτινες εἶναι μιᾶς φύσεως ἐμοίας μετὰ τὴν ἀνθρώπινον, αἱ τοὶ εὐχαριστοῦνται μετὰ δῶρα, ἀναθήματα, μουσικὴν, καὶ ἀρώματα, καὶ μὲ ὅλα, ὅσα δύνανται νὰ προσφέρουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις· καὶ ὁ οὐρανός των ἀποκαθίσταται ἡ αὐλὴ ἐνὸς πρίγκιπος τῆς Περσίας.

Ὁ θεὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν ἦτο ἑλίουτοπος, ὀργίλος,

φιλέκδικος, τρομερός καὶ σκληρὸς πολέμιος· αὐτὸς ἡγάπα τὰ ἀρώματα, τοὺς στολισμούς, τὰς πομπὰς, ἀκόμη καὶ τὰς αἱματώδεις θυσίας· αὐτὸς διέταπτεν, ὅτι ἤθελε νὰ κάμῃ νὰ χαθοῦν ὅσοι δὲν τὸν ἐπίστευον, ἢ δὲν ἐπείθοντο εἰς τὰς ἐντολάς του, ἢ τῶν ὁποίων τ' ἀνοσιουργήματα ἦσαν, διότι ἀναπτον πῦρ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου· τὸν ἀδελφόν, τὴν ἀδελφὴν, τὸν υἱόν, τὴν θυγατέρα, τὸν ἄνδρα, τὴν γυναῖκα, ἢ καὶ τὸν φίλον, διόλου δὲ τοὺς ἐφείδοντο ὅσοι τὸν ἠκολούθουν, ἐὰν ἐλάτρευον ἐκεῖνοι ἄλλον θεόν. Ἐάν τις αὐτῶν ἤθελε γνωρίσει τινὰ τῶν ἀπίστων, ὅχι μόνον δὲν τὸν ἐσυλλυπεῖτο, μᾶλλον ἐπάσχιζε νὰ τὸν ἐλευσερώσῃ ἢ νὰ τὸν κρύψῃ, ἐξ ἐναντίας ἔπρεπε νὰ ᾔῃαι ὁ πρῶτος, ὅστις νὰ σηκώσῃ κατὰ τοῦτου τὴν χειρὰ, καὶ νὰ τὸν θανατώσῃ, καὶ ὅλος ὁ λαὸς ἐχρεώσται νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν θάνατον τούτου.

Ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν ὅμως εἶναι ὅλος ἀγάπη, εὐνοία καὶ φιλανθρωπία· αὐτὸς εἶναι ὁ πατὴρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει, καὶ θέλει τοῦ παντὸς τὴν εὐδαιμονίαν· αὐτὸς συγχωρεῖ, φθάνει μόνον τὸ νὰ μετανοήσῃ τις, καὶ νὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦ ν' ἡμαρτάνῃ· αὐτὸς δὲν παρατηρεῖ τὰς διαφορὰς τῶν ἀνθρώπων διόλου καὶ δίδει τοὺς ἰδίους νόμους πρὸς ὅλους, χωρὶς νὰ κάμῃ τινα ἐξαίρεσιν· κρίνει, ἀνταμείβει, παιδεύει τὸν καθένα κατὰ τὰ ἔργα του· αὐτὸς διακηρύττεται ὁ Θεός, ὅστις δὲν ζητεῖ νὰ λατρεύεται εἰς ναοὺς, μᾶλλον νὰ τιμᾶται κατὰ τὸν τρόπον τῶν εἰδωλολατρῶν διὰ τῶν ματαίων ἐπαναλήψεων προσευχῶν, ἀλλὰ θέλει νὰ δοξάζεται νοερώς καὶ κατὰ ἀλήθειαν.

Οἱ νόμοι τῶν Ἰουδαίων ἦσαν προσηρμοσμένοι κατὰ τὸν

χαρακτήρα ἑνὸς λαοῦ ἰσχυρογνώμονος, ὑπερηφάνου, φιλαύτου, ἀχαρίστου, σκληροῦ καὶ φιλεκδίκου, τὸν ὅποιον δὲν ἤμποροῦσέ τις νὰ διοικῇ παρὰ διὰ φόβου. Αὐτὸ τὸ ἔθνος δὲν ἦτον ὑποχρεωμένον νὰ ᾔηται πιστὸν εἰς τὰς συμφωνίας του, παρ' ὅταν ἦσαν αἱ ἴδιαι μετὰ τὰς ἰδικάς του· αὐτὸ ἠδύνατο νὰ δανείζῃ μετὰ τόκους ἀνόμους εἰς ἐκεῖνον, ὅστις δὲν ἦτον ἐκ τῶν Ἰσραελίων, καὶ δὲν τῷ ἐμποδίζετο νὰ ἐκδικῇται τὸν ξένον, καὶ νὰ τὸν νομίξῃ ἐχθρόν. Κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν, καὶ ὁ Δαβὶδ ὁμολογῶν τὸν θεὸν λέγει· «οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, κύριε, ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξεδικόμην, τέλειον μῖσος ἐμίσουν αὐτούς, εἰς ἐχθρούς ἐγένετό μοι (Δαβ. Ψ. 51, Σελ. 38). Ἦτο διωρισμένον εἰς τοὺς Ἰουδαίους νὰ σχηματίσουν ἓν ἔθνος μεμονωμένον, καὶ νὰ μὴν ἀναμιγνύωνται διόλου μετὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς, μήτε νὰ δέχωνται κανένα ξένον εἰς τὰς συνεδριάσεις των.

Ἡ τροφή τῶν Ἰουδαίων ἦτο προσδιωρισμένη ἀπὸ τοὺς νόμους, καὶ πολλὰ πράγματα ἦσαν διακηρυγμένα ἀκάθαρτα καὶ ἐμποδισμένα· ἡ πολυγαμία δὲ ἐναντίας ἦτον εἰς τούτους συγχωρημένη· διὰ τοῦτο ὁ τοφὸς Σολομὼν εἶχεν ἕως 700 γυναῖκας καὶ 300 παλλακίδας· ὁ ἄνθρωπος ἠμποροῦσε νὰ ἀποπέμψῃ τὴν σύζυγόν του διὰ τοῦ γραμματος τοῦ διαζυγίου.

Ὡ πόσον ἡ χριστιανικὴ νομοθεσία εἶναι ἀνωτέρα καὶ ἐπιεικεστέρα! Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐμποδίζει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ὀργήν, τὸ μῖσος καὶ τὴν ἐκδίκησιν· προστάζει νὰ συγχωρῶμεν τὰς ὑβρεῖς, νὰ εὐεργετῶμεν ὅλον τὸν

κόσμον, καὶ νὰ μὴν ἀποδίδωμεν παρὰ καλὸν, σχεδὸν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς μας, καὶ τέλος πάντων νὰ ἀγαπῶμεν τὸν πλησίον μας, ὡς τὸν ἑαυτὸν μας· ἐναντίον δὲ τῶν παλαιῶν νόμων νὰ κοινωνῶμεν μὲ τοὺς Ἰουδαίους καὶ μὲ τὰ ἔθνη, καὶ νὰ σχηματίζωμεν μίαν συμμαχίαν μ' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα· νὰ ζητῶμεν ὕδωρ ἀπὸ τὸν Σαμαρίτην, καὶ νὰ μὴ γνωρίζωμεν δι' ἀδελφόν μας, ἢ ἀδελφὴν μας, ἢ καὶ μητέρα μας, παρ' ὅσοι κάμνουν τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ διοίκησις τῶν Ἑβραίων ἐσπερώθη μὲ ξίφος, χωρὶς νὰ φείδωνται μήτε τὰς παρθένους, μήτε τὰ τέκνα, μήτε τὸν λευκόκομον γέροντα. Ὅλ' αἱ ἄλλαι πόλεις, ὅσαι ἦσαν ἀφιερωμέναι εἰς τοὺς ἄλλους Θεοὺς, ἠφανίζοντο διόλου ἀπὸ αὐτούς.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς λέγει ἐξ ἐναντίας, ὅτι αὐτὸς δὲν ἦλθε διὰ νὰ ἀφανίσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν σώσῃ· αὐτὸς παρατηρεῖ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εἰρήνην ὡς τὴν βάσιν ἀπασῶν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ προστάζει τοὺς μαθητάς του διὰ νὰ διδάξουν τὴν νέαν θρησκείαν παντοῦ, ἀλλὰ νὰ μὴ θελήσουν νὰ πλεσιεύσιν ὅπου δὲν τοὺς δεχθούν· «Καὶ ὅς, ἐὰν μὴ βέβηται ὑμεῖς, μὴδὲ ἀκούσῃ τοὺς λόγους ὑμῶν, ἔξερχόμενοι τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκείνης ἐκτεινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν» (κατὰ Ματθαῖον Κ. ι, §. ιδ').

Ἡ ὠφελιμὸς ἐπιρροή τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα τῶν λαῶν εἶναι ἀναμφισβήτητος, ἀγκαλὰ καὶ ἡ καρὰ καὶ εἰλικρινὴς ἐξάγκη τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς νὰ ᾖ σπανία· μήτε εἶναι διόλου ἀμφιβολία, ὅτι ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου θέλει αὐξάνεσθαι ἀναλόγως μὲ

τὴν περισσοτέραν ἔχουσιν, ἢ ὀλιγωτέραν διατήρησιν τοῦ
χριστιανισμοῦ, καὶ ἀναλόγως τῆς προόδου τῶν γνώσεών
μας περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀνάγκη ἀκόμη νὰ ἐξετάσωμεν εἰς τὰς στοιχειώδεις
ταύτας παρατηρήσεις, ἐὰν ἡ ἀνατροφή, καὶ κατ' ἀρχὰς ἡ
ἐκπαίδευσις, δύναται νὰ ᾖ ὠφέλιμος εἰς ὅλους τοὺς ἀν-
θρώπους ἐν γένει, ἢ ἂν καλῆτερον ᾖ νὰ ἀφήσωμεν τὰς
κατωτέρας κλάσεις τῆς κοινωνίας εἰς τὴν ἀμάθειαν. Ὀλίγοι
μόνοι συλλογισμοὶ ἀρκοῦν ν' ἀποδείξουν, ὅτι ἡ ἀνατροφή κα-
λῶς διευθυνομένη τελειοποιεῖ τὸν νοῦν καὶ τὸ σῶμα,
σμικρύνει τὸν ἀριθμὸν τῶν σφαλμάτων, καὶ ἀφαιρεῖ διόλου
τὴν ἕξιν τῶν κακῶν πράξεων.

Ὅποιαν διαφορὰν δὲν παρατηρεῖ τις εἰς τὰς πράξεις
τοῦ χυδαίου λαοῦ, κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς ἐκ-
παιδεύσεώς τοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ του; Ἡ ἱστορία ὅλων
τῶν ἐθνῶν ἀποδεικνύει ἐν γένει, ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐπο-
χὴν τούτου τόσον ἀνοήτως ὀνομασθεῖσαν, χρυσοῦς αἰὼν,
τὰ ἁμαρτήματα κάθε εἶδους ἐγίνοντο διαδοχικῶς χωρὶς
νὰ ᾖ ἔμπροσθεν ἡ πατροκτολία, οἱ φόνοι, ἡ παράβα-
σις τῶν ἱερωτέρων ὀρκῶν, ἡ μοιχεία, κ.τ.λ. ἦσαν αἱ κοινώ-
τεραι πράξεις καὶ ἐκείνους τοὺς χρόνους, καὶ τὰ πάντα
ἐκυρίευν χωρὶς χαλκόν, καὶ αἱ ἡδοναὶ δὲν περιωρίζοντο
παρὰ μόνον εἰς τὸ νὰ εὐχαριστήσουν τὰς πλέων εὐτελεῖς
τῶν παθῶν ὀρμὰς, τὰς δὲ ἐνάρετους πράξεις τὰς μετεχει-
ρίζοντο μόνον μετὰ τῆς οἰκογενείας τῶν, ἢ μετὰ τοῦ
ἔθνους ἐκείνου, ἀπὸ τὸ ὑποῖον κατήγοντο ὅλον τὸν λοιπὸν
κόσμον ὡς ἄχθρὸν τὸν ἐθεωροῦσιν, ἢ τὸν μετεχειρίζοντο

ὡς κοινὴν λείαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐδοκίμαζον τὰς δυνάμεις τῶν, ἐὰν ἦσαν ἀνδρεῖοι. Οἱ πρῶτοι τῶν λαῶν νόμοι ἦσαν αἱματοφόροι, καὶ ἡ κεφαλικὴ ποινὴ ἦτον ἡ συνηθεστέρα παιδεία· αὕτῃ δὲν ἦτο μόνον διωρισμένη διὰ τοὺς ξένους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἰδίας οἰκογενείας τῶν· ἡ θρησκεία ἦτο θεμελιωμένη εἰς τὴν φρίκην, καὶ ἐθεωροῦσαν τοὺς θεοὺς εὐχαριστουμένους εἰς τὰς θηριώδεις τῶν πράξεις, καὶ εἰς τὰς καθαρτηρίους θυσίας· αἱ οὐράνιαι ἀπολαύσεις, τὰς ὁποίας ἐπρόσμενον, συνίσταντο μόνον εἰς τὰς πομπώδεις καὶ συνεχεῖς εὐωχίας παντοδαπῶν ἡδυπαθειῶν, εἰς αἱματηρὰς μάχας, καὶ εἰς τὰς νίκας, τὰς ὁποίας ἤθελον κατορθώσαι. Ὅσοι συγγραφεῖς ἐπῆνεσαν μὲ ὑπερβολὴν τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὅποιον ἐπεκράτει τοιαύτη ἀπλότης, ἀνίσως ἤθελον ἐνασχληθῶσιν εἰς τὸ νὰ διακρίνωσι τὸ καλῆτερον, καὶ ν' ἀποφασίσουν ὀριστικῶς περὶ τῆς ὑπεροχῆς τῆς καταστάσεως τῶν βαρβάρων, ἔπρεπε νὰ ἀφήσουν ὅλας τὰς ἡδονὰς, καὶ τὰς ὠφελείας, τὰς ὁποίας ὁ πολιτισμὸς προξενεῖ, καὶ νὰ ὑπάγουν νὰ συγκατοικήσουν μὲ τὰ ἄγρια ἔθνη τῆς Ἀφρικῆς καὶ Ἀμερικῆς, νὰ ζήσουν μόνον μὲ ρίζας καὶ μ' ἀγρίας ὀπώρας, ἔντομα, κ.τ.λ. ἀντὶ τῶν προετοιμασμένων ἀπὸ ἐπιτηδεύοντος μαγείρου τροφῶν νὰ ἐνδυθῶσι μὲ δέρμα ζώων, μὲ φύλλα, ἀντὶ τῶν βαμβακίωνων ἢ Συρικῶν ὑφασμάτων, καὶ ν' ἑλλάξουν τέλος πάντων τὰς εὐρυχώρους τῶν κατωκίας μὲ τὸ κοῖλον τῶν δένδρων, μὲ σπήλαια ἢ μ' ἓνα καλύβιον κατασκευασμένον ἀπὸ κλάδους τῶν δένδρων, ἢ πόας.

Ἐξακολουθοῦντες ν' ἀναγινώσκωμεν τὰς ἱστορίας τῶν

διαφόρων ἐθνῶν, βλέπομέν ἐν γένει τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰς θηριώδεις πράξεις ἐλαττομένας κατ' ἀναλογίαν τῶν προόδων, τὰς ὁποίας κάμνουν αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι, αἱ ἠθικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ γνώσεις μας. Εἰς τὰς διαφόρους κλάσεις τῶν πλέον πολιτισμένων ἀνθρώπων, αἱ ἡδοναὶ εἶναι περισσότερον διαδεδομέναι, καὶ ἡ νομοθεσία ἀποκαθίσταται ὀλιγώτερον αὐστηρά· κατὰ τὰς ἀσημάντους περιόδους τοῦ μέσου αἰῶνος, ἡ πίστις καὶ ἡ χρηστοθήεια ἠφανίσθησαν διόλου ἀπὸ τὴν γῆν.

Ἐὰν παρατηρήσωμεν τὴν κατάστασιν τοῦ ἀμαρτηστάτου λαοῦ εἰς τὰ πολιτισμένα βασίλεια, καὶ ἐκείνην ἀκόμη τῶν ἐθνῶν, ὅσαι διὰ τὴν παιδείαν ὀλίγον φροντίζουν, γνωρίζομεν ἀκόμη σαφέστερα τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐκτείνωμεν περισσότερον τὰς προερχομένας ἀπὸ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ νοῦς καὶ τῆς ἠθικῆς ὠφελείας. Παντοῦ ἐν γένει, ὅπου ἡ ἀνατροφή ἀμελεῖται, ἡ μέθη, ἡ ἀργία, ἡ φιλαυτία, ἡ κλοπὴ, ἡ ἀπάτη, καὶ τόσ' ἄλλα πάθη ταπεινοῦν τὴν ἀνθρωπότητα.

Καὶ κατὰ τὸ τοῦτο ὅσοι γνωρίζουν τὴν ἱστορίαν, καὶ ἀγασσύν τῶν ὁμοίων τῶν τὴν εἰδαιμονίαν θέλουν πασχίζειν, ὥστε νὰ ἀνατρέφωνται καὶ νὰ ἐκπαιδεύωνται ὅλοι αἱ κλάσεις τῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἐντὸς τῶν ὁρίων, τὰ ὁποῖα ἔχει ἡ κάθε μία ἀπὸ αὐτάς.

Τὸ τελευταῖον μέρος, τὸ ὁποῖον μένει διὰ τὰ ἐξετάσω εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην, εἶναι αἱ ὀλίγαι προόδοι, τὰς ὁποίας ἡ ἀνατροφή ἔκαμε μέχρι τοῦδε. Ποῖος δὲν εἶδε ποτὲ παῖδας ἐπισήμων γονέων, πολλὰ καλῶς ἀνατετραμμένους, ν' ἀφαιρῶν εἰς κάθε εἶδος παραλυτίας καὶ ἀσωτείας; ποῖος

δὲν παρατήρησεν, ὅτι οἱ εὐφυέστατοι συχνάκις γεννῶνται ἀπὸ ὀλίγων πνευματώδεις γονεῖς; καὶ εἰς αὐτάς τὰς πλέον λαμπροτέρας οἰκογενείας, εἰς τὰς ὁποίας ἂν καὶ φροντίζουσι πολὺ περὶ τῆς ἀνατροφῆς, μ' ὅλα ταῦτα ἐξιχνιάζει τις καὶ ἀναδρόιμῃτα ἐλαττώματα. Δι' ὅλας ταύτας λοιπὸν τὰς ἀναντιρρήτους παρατηρήσεις δὲν ἐμπορεῖ τις νὰ συμπεράνῃ ἀναμφιβόλως, ὅτι ἡ ἀνατροφή δὲν ἦτον ἀρμόδιως μέχρι τοῦδε προσηρμοσμένη κατὰ τὰ διάφορα ὑποκείμενα; ἢ ὅτι οἱ παῖδες γεννώμενοι δὲν εἶναι καθὼς ἓνας ἄγραφος πίναξ, διὰ νὰ ἐντυπώσῃ τις εἰς τὸν νοῦν των, καθὼς εἰς αὐτοὺς, ὅ, τι θέλει; καὶ ὅτι πᾶν ἄτομον δὲν εἶναι ἱκανὸν νὰ μεθέξῃ ἀπὸ τὰς ὠφελείας μιᾶς καλῆς ἀγωγῆς;

Ὅσοι ἐπιστηρίζονται εἰς τ' ὅτι πρέπει νὰ δίδεται εἰς τοὺς παῖδας ἀνατροφή ἐλευθέριος, δι´σχυρίζονται, ὅτι αἱ πρώτισται ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας αὐτοὶ λαμβάνουν, αὐταὶ συσταίνουσι τὸν χαρακτῆρά των. Ὁμολογῶ τ' ὅτι ἔχουν ἐπιρροὴν αἱ ἐντυπώσεις αὐταί, ἀλλὰ δὲν στοχάζομαι νὰ ᾔναι τόσοι μεγάλως καθὼς τὴν στοχάζονται, διότι βλέπω, ὅτι τόσοι τῶν αἰσθήσεων αἱ δυνάμεις, ὅσον καὶ τοῦ πνεύματος τῶν παιδίων δεικνύουν μεγάλαν διαφορὰς εὐθύς, ὅτε αὐτὰ κάμνουν ἀρχὴν νὰ αἰσθάνωνται, καὶ νὰ γνωρίσουν ὅτι ὑπάρχουν· ἀκόμη δὲ ποσάκις συμβαίνει εἰς τὴν τελείαν μας ἡλικίαν, ὅποτε ὁ νοῦς μας εἶναι πλέον δραστηριώτερος καὶ ἔχει τὴν περισσοτέραν ἰσχύν, ν' ἀλλομονῶμεν τὰ πράγματα, ὅσα ἐμάθαμεν ἐντελῶς. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ πιστεύωμεν, ὅτι εἰς τὴν πρώτῃν περίοδον, εἰς τὴν ὁποίαν το πνεῦ-

μα δὲν ἀνεπιτύχθη ἀκόμη, καὶ ὅπου αἱ δυνάμεις μας αἰ
οὐσιωδέστεραι εἶναι σχεδὸν ἀργαί, μικραὶ τινες ἐντυπώσεις
ἐμποροῦν νὰ προσδιορίσουν τὸν χαρακτῆρα ἢ τὰς νοητι-
κὰς δυνάμεις ἐνὸς νηπίου καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ζωῆς
του; Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἐπι-
στηρίζεται εἰς τὴν πείραν διόλου.

Ἐάν τις ἐξετάσῃ ὅποια εἶναι ἡ ἐπιρροὴ τῆς ἀνατροφῆς
ὡς πρὸς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐν γενεῖ,
παρατηρεῖ τις, ὅτι αὕτη πολλὰ θραδέως γνωρίζεται, καὶ ὅτι
σχεδὸν δέκα αἰῶνες πρὸς τοῦτο τὸ τέλος δὲν εἶναι παρὰ
μία ἡμέρα καὶ τοῦτο συμβαίνει, διότι δὲν γνωρίζομεν τόσον
τὴν ἀνθρώπινον φύσιν. Ὀλίγα ἀντικείμενα εἶναι κατὰ τὸν
Dugald Steuart, τὰ ὅποια ἐξετάσθησαν τόσον, καθὼς ἡ
ἀνατροφή περὶ κἀνεὸς μ' ὅλον τῷτο δὲν διχογνωμοῦν τόσον.
Καὶ κατὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐκπληρωθῶμεθα, διότι δὲν
ἐξετάσαν τὰς δυνάμεις καὶ τὰς οὐκὸδεῖς ἀρχὰς τοῦ νοῦς,
τοῦ ὁποίου ἡ τελειοποίησις εἶναι ὁ πρῶτος σκοπὸς τῆς
ἀνατροφῆς· διότι πρέπει νὰ προσδιορίξῃ τις κατὰ πρῶτον
τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν φύσιν τῶν προκαταρκτικωτέρων δυνά-
μεων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ νὰ γνωρίσῃ τὰς διαφορὰς τρο-
πολογίας τῶν εἰς τὰ δυνάμει ἄτομα, τὰ ὅποια θέλει τις νὰ
ἀνατρέψῃ. Ἡ γνώρισις αὕτη εἶναι ἡ βάση ἐν γενεῖ, ἐπὶ τῆς
ὁποίας ἀνάγκη νὰ ἐπιστηρίζομεθα ἐνασχολούμενοι περὶ τῆς
ἀνατροφῆς, καὶ τολμῶ ἡτεῖν, ὅτι συνεισφέρει θαυμάσια εἰς
τὴν πρόοδον τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, καθὼς καὶ εἰς τὴν
ἐξῆν τῆς ἡθικῆς, καὶ θέλει μᾶς διδάξῃ τοὺς τρόπους, διὰ
τῶν ὁποίων νὰ κατορθώσωμεν τὰς εἰς ὅλους ἐπιθυμητάς

τοιαύτας μεταβολάς. Καὶ κατὰ τοῦτο δὲν θέλομεν μεταχειρίζεσθαι πλέον ἓνα τρόπον διδασκαλίας ὡς τύπον, ὅσοι ἀναδεχόμεθα τὴν διδασκαλίαν τῆς νεολαίας, ἀλλὰ θέλομεν συμμορφώεσθαι κατὰ τὰς διαφοράς, τὰς ὁποίας καθεὶς παῖς ἔχει εἰς τὴν ποιότητα καὶ εἰς τὴν ποσότητα τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν πνευματικῶν του δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἀγκυλὰ καὶ οὐσιωδῶς εἶναι αἱ αὐταί· τότε θέλομεν μὲ θαυμασμόν μας ἰδεῖ συγχρότατα ἀνθρώπους, πολλὰ προβεβηκότας εἰς ἡλικίαν τὸ νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην διὰ ν' ἀρχίσουν ἄλλο νέον τῆς ἀνατροφῆς στάδιον ἀνάλογον εἰς τὸν χαρακτῆρά των, καὶ εἰς τὴν φυσικὴν των ῥοπὴν.

Ἐμπορεῖ τις νὰ προσθήσῃ μὲ θάρρος καὶ τινὰς συμβουλάς· ὅτι δηλ. ἡ ἀνατροφή καὶ τὰ μέσα τοῦ ν' ἀποκαταστήσωμεν τὸν ἄνθρωπον τελειότερον, θέλουν μεταβάλλεσθαι κατ' ἀναλογίαν τῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας θέλομεν ἀποκτᾶν περὶ τῆς φύσεως, καὶ τῶν ἀναγκαιοτέρων ἀπαιτουμένων πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν οὐσιωδεστέρων δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου· θέλει δὲ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ τελειοποίησις του, ἀνάγκη νὰ ἐνεργῇται, καθὼς καὶ ὅλον τῶν ἄλλων ὄντων, καθότι αὐτὸς, ὡς ἔχων καὶ τὴν φύσιν διδασκαλῶν, πρέπει νὰ τὴν ἀκολουθῇ τακτικῶς· αὐτὸς διαρθεύεται εὐθὺς ὅτε παύσῃ ἀπὸ τοῦ παρατηρῆ, καὶ ἀφίνεται νὰ πλανᾶται ἀπὸ τὴν φαντασίαν του.

Τὸ περὶ ἀνατροφῆς σύστημα δὲν πρέπει νὰ ἐφευρίσκειται, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ στερεοῦται διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς μιμήσεως· διὰ τοῦτο, καθὼς δι' ὅλα τὰ ἄλλα πράγματα, δὲν πρέπει νὰ ἐπιστηριζόμεθα εἰς ὑψηλὰς καὶ εὐφυεῖς

θεωρίας διὰ τὴν ἐπιτύχωμεν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ χρεωστοῦ-
μεν ν' ἀκολουθῶμεν χωρὶς προλήψεως τὴν ἀπλὴν παρατή-
ρησιν, ἀποφεύγοντες ὅλας τὰς θεωρίας, αἱ ὁποῖαι ἐναντιοῦν-
ται εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν πραγμάτων, καὶ ἀπορρίπτοντες
τῶν παλαιῶν τ' ἀξιώματα, καὶ αὐτῶν ἀκόμῃ τῶν λαμ-
προτέρων συγχρόνων μας, μήτε δεχόμενοι ὡς τυφλοὶ τὰς
ὅσας γνώμας παρεδέχθημεν ἐκ νεότητός μας, ἐπειδὴ καὶ
τὸ ἀπαιτεῖ ἡ τῶν πραγμάτων ἀκριβὴς ἔρευνα, καὶ μὴ
φροντίζοντες τέλος πάντων νὰ ὠφεληθῶμεν δι' ἄλλου μέ-
σου, παρὰ διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ προσαρμογῆς.

ΔΟΚΙΜΙΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΩΝ ΑΡΧΩΝ

ΤΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ.

Ὅρισμός.

Η ἀνατροφή εἰς τὴν πλέον ἐκτεταμένην σημασίαν αὐτῆς τῆς λέξεως συμπεριλαμβάνει πᾶν ὅ,τι συμβάλλει εἰς τὴν ἄσκησιν καὶ τελειοποίησιν τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία δὲν περιορίζεται εἰς μόνον τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν του, εἰς τὰς ὁρέξεις καὶ πάθη του, καὶ εἰς τὰ ἡθικά του αἰσθήματα, μήτε εἰς καμμίαν ξεχωριστὴν αἰσθησίν του, ἀλλ' ἐμπεριέχει ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν σφτιγμὴν τῆς συλλήψεως μέχρι θανάτου, καὶ ὅλους τοὺς τρόπους τῆς ἀναπτύξεως τῶν δυνάμεων τέσων τοῦ σώματός του, ὅσον τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοός του, εἰς τὴν ὑγίᾱ ἢ ἀσθενῇ των κατάστασιν.

Ἀνέφερον πρὸ ὀλίγου εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς εἰσαγωγῆς, ὅτι ἡ ἀνατροφή δὲν δύναται νὰ πλάσσηται εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅτι ἐνασχολεῖται εἰς τὴν ἀναπτύσσει ὅ,τ' ὑπάρχει φυσικῶς εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ εἰς τὸ νὰ δώσῃ μίαν σωτηριώδη διεύθυνσιν εἰς τὰς οὐσιωδεστέρας δυνάμεις του, ὅτι αὐτὴ ὑποθέτει μίαν τελείαν τῆς φύσεως γνώρισιν, καὶ ὅτι δὲν δύναται

τὸν σκοπὸν τῆς νὰ κατορθώσῃ χωρὶς αὐτὴν τὴν στοιχειώδη διδασκαλίαν. Κατὰ τὸ παρὸν θέλω ἐξετάσει τοὺς τρόπους, τοὺς ὑποίους πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμεν διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τὸ ζητούμενον.

Συνήθως διαίρουσιν τὴν ἀνατροφὴν εἰς μέρη δύο, εἰς φυσικὴν καὶ ἠθικὴν, εἰς σωματικὴν καὶ πνευματικὴν. Ἐννοεῖ τις καλῶς, ὅτι δὲν δυνάμεθα διὰ τῶν παρατηρήσεων ν' ἀποφασίσωμεν, ὅτι ἡ ἀνατροφή μεταβάλλει τὸ ἴδιον πνεῦμα· ἀλλ' εἶναι βέβαιον, ὅτι αὐτὴ δύναται νὰ ἔχῃ ἐπιρροὴν εἰς τὰ ὄργανα, μὲ τὴν ἐσθήθειαν τῶν ὑποίων ἀναπτύσσονται αἱ δυνάμεις τῶν αἰσθήσεων μας καὶ τοῦ νοός μας. Διὰ τοῦτο μεταχειρίζομαι τὴν ἰδίαν διαίρεσιν· καθότι καὶ διαίρῃ τὰς ἀκολουθοῦσας παρατηρήσεις μου εἰς δύο τμήματα, ἐκ τῶν ὑποίων τὸ μὲν θέλει ἐνασχοληθῇ περὶ τῶν ἀπαιτουμένων, ὅσα συντείνουν εἰς τὸ νὰ αὐξήσουν ἢ καὶ νὰ ἐλαττώσουν τὴν ἐνέργειαν τῶν οὐσιωδεστέρων δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, τὰ δὲ, περὶ τῆς διευθύνσεως, τὴν ὁποίαν αὐταὶ λαμβάνουν.

Τμήμα πρῶτον.

Περὶ τῶν ἀπαιτουμένων, τὰ ὁποῖα συμβάλλουν εἰς τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς ἐνεργείας τῶν οὐσιωδεστέρων δυνάμεων τοῦ σώματός μας, τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοός.

Αἱ κατὰ τοῦτο τὸ εἶδος ἀναζητήσεις εἶναι πλεονεκτήματα ὀλίγαι· τοιοῦτά ἐστὶν ὅμως, ὅτι ἡ ὠφελιμότης τῶν ἐπρεπε νὰ κινήσῃ τὴν περιέργειαν ὅλων ἐκείνων, ὅσοι ἐσπουδᾶσαν τὴν φυσικὴν φιλοσοφίαν. Αὐταὶ δύνανται νὰ διαιρεθῶν εἰς κεφάλαια τέσσαρα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πρῶτον ἐμπεριέχει τοὺς νόμους τοῦ πληθυσμοῦ, τὸ δεύτερον, τοὺς νόμους τῶν σωματικῶν μας ἐνεργειῶν, τὸ τρίτον, τὴν ἐπιρροὴν τῆς γυμνάσεως, καὶ τὸ τέταρτον, τὴν ἀμοιβαίαν ἐπιρροὴν τῶν δυνάμεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῶν νόμων τοῦ πληθυσμοῦ.

Ὁ ἀνθρώπινος ὁργανισμὸς πολλαπλασιάζεται με νόμους τινάς, ἡ σπουδὴ τῶν ὁποίων ἐπέχει τὸ πρῶτον μέρος εἰς ἓνα τέλειον σύστημα τῆς ἀνατροφῆς· τολμῶ ὁμοίως καὶ νὰ προσθέσω, ὅτι ἡ ἐπιρροή τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν νόμων του εἶναι μεγαλητέρα καὶ περισσότερον διαρκής ἀπ' ἐκείνην ὅλων ὁμοῦ τῶν ἄλλων ἀπαιτουμένων, καὶ ὅτι κατὰ τοῦτο τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑποτάσσεται εἰς τοὺς αὐτοὺς νόμους, οἵτινες διοικοῦν ὅλα τὰ ἄλλα ἐμψυχα ὄντα. Ἀς ἀρχίσωμεν λοιπὸν τὰς παρατηρήσεις μας, πῶς ἐν γένει ἐπιχειρῶνται τις διὰ νὰ καλυτερεύσῃ τὰ ὁργανικὰ ὄντα.

Οἱ γεωργοί, οἱ κηπουροί, οἱ φυτοκόμοι καὶ οἱ λοιποὶ ἐξεύρουν, ὅτι ἡ φύσις εἶναι, ἥτις προάγει τὰς διαφορὰς τῶν φυτῶν, τῶν ἀνθῶν καὶ τῶν καρποφόρων δένδρων· αὐτοὶ πασχίζουν διὰ νὰ γνωρίσουν τὰ βοηθητικὰ μέσα, ὅσα συντείνουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ποιότητων, τὰς ὁποίας ἐπιθυμοῦν· αὐτοὶ προετοιμάζουν αὐτὰ τὰ μέσα, καὶ προσμένουν ἀπὸ τὴν φύσιν τὸ ἀποτέλεσμα· εἶναι πληροφορημένοι καλῶς, ὅτι κατὰ πρῶτον ἀνάγκη νὰ ᾔῃναι ἡ σπορὰ ὥριμος, καὶ νὰ κατὰγεται ἀπὸ ἀλλὴν τελείαν καὶ καθ' ὅλα ὑγιεινήν.

Ἐὰν ἡ φύσις προάξῃ ἐν ἁρμογῇ τελειότερον, αὐτοὶ πασχίζουν νὰ τὸ διαφυλάξουν καὶ νὰ τὸ πολλαπλασιάσουν ὅσον ἐνδέχεται διὰ τῶν μερῶν του· εἰς τὰ καρποφόρα δένδρα π. χ. μετὸν τρόπον τοῦ ἐμφυτεύειν καὶ ἐγκεντρῶναι· μὲ ὅλα ταῦτα, φανερόν εἶναι, αὐτοὶ δὲν ἔχουν ἄλλο φυτὸν παρὰ τὸ αὐτὸ πολλαπλασιασθὲν καὶ διαιεθὲν, καὶ ὄχι νέαν διαφοράν. Ἀνίσως σπεύρουν τοὺς κόκκους μιᾶς μὲλεις διὰ τῆς γεωργικῆς καλυτερευμένης, βέβαιον εἶναι, ὅτι θέλει προάξῃ μῆλα· ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ προῦσαν ὁποῖα θέλουν εἶσθαι αἱ ξεχω-

ρισταί των ποιότητες· ἐὰν βλαστήσουν νέαι διαφοραὶ, ἡ φύσις μόνη εἶναι ἐκείνη, ἥτις καὶ τὰς προάγει.

Καὶ οἱ γεωργοὶ ὁμοίως προστρέχουν εἰς τοὺς νόμους τοῦ πολλαπλασιασμοῦ, ὅταν θελήσουν νὰ τελειοποιήσουν μερικὰς ιδιότητας τῶν ὁποίων μεταχειρίζονται ζώων, καθὼς τὸ σχῆμα, τὸ χρῶμα καὶ τὴν δύναμιν τῶν μυῶνων καὶ τῶν ἀλόγων, τὸ μαλλὶ τῶν προβάτων, τὴν ὄσφρησιν ἢ τὴν ποδωκίαν τῶν θηρευτικῶν σκύλων· κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον οἱ ἀγρονόμοι κατώρθωσαν νὰ ἐλαττώσουν ἢ νὰ αὐξήσουν τὸ μέγεθος εἰς μερικὰ μέλη τῶν ζώων, καθὼς τὰ κόκκαλα, τοὺς μυῶνας, κ.τ.λ. παρετήρησαν αὐτοὶ ἔτι ὅτι, ἐὰν κῆμμία ἀτέλεια ὑπάρχῃ εἰς τι ποίμνιον τῶν ἀγριοχοίρων, αὐτὴ κατανεῖ διαδοχικῇ καὶ αὐξάνει κατὰ βαθμὸν, ὅταν αὐτὴ πολλαπλασιάζονται· ἐξεύρουν ὁμοίως ὁποῖα μέσα νὰ μεταχειρισθῶν διὰ νὰ καλῆτερεύσουν τὰ ἄλογα, καὶ τὰ ἄλλα μαστοφόρα ἐν γένει.

Ἀρκεῖ μὲ φαίνεται νὰ εἰπῶ, ὅτι καὶ ὁ ὁργανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπόκειται εἰς τοὺς αὐτοὺς νόμους· μὲ τοὺς τῶν ζώων, διὰ νὰ καταπέισω κάθε λογικὸν ἄνθρωπον ν' ἀναλάβῃ τὴν αὐτὴν καὶ διὰ τὸ γένος του φροντίδα, ὁποῖαν ἔχει διὰ τοὺς ἵππους του, τοὺς σκύλους του καὶ τὰ πρόβατά του· ἀλλ' ἡ ἀμάθεια, αἱ προλήψεις, ἡ φιλαντία, ἡ δεισιδαιμονία καὶ ἡ αἰσχυρὴ κέρδεια ἐναντιώθησαν πάντοτε, καὶ θέλουν ἐκκομῇ ἐναντιόνεσθαι εἰς τὸ νὰ οὐκαιοποιηθῶν καὶ νὰ παραδεχθῶμεν αὐτὴν τὴν ἀπλὴν ἀλήθειαν. Πρὸ πολλοῦ μερικοὶ φιλόσοφοι παρατήρησαν τὰς προόδους, τὰς ὑπέρτας κάμνει ἡ φύσις, δι' ὅσυχρίστησαν, ὅτι εἶναι ὠφελιμον καὶ ἐπάναγκες τὸ νὰ ἐκλέγωμεν τὰς μνηστείας δι' νὰ συνεισφέρωμεν εἰς τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥντον τελειοποίησιν τῶν σωματικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλὰ τούτους μέχρι τοῦδε ὀλίγον τοὺς ἠροδόστησαν. Ὅσοι ἐπιστηρίζονται εἰς πράγματα

ἀποδεδειγμένα παρὰ εἰς ἀφρημένους συλλογισμοὺς καὶ θεμελιωμένους εἰς θεωρίας, δὲν ἐμποροῦν νὰ ἀμφιβάλλουν ποτὲ, ὅτι αἱ σωματικαὶ ιδιότητες δὲν διαδίδονται διαδοχικῶς. Εὐρίσκονται οἰκογένειαι νὰ ὁμοιάζουν κατὰ τὴν μορφήν τῶν κοκκίων καὶ τῶν μυόνων, κατὰ τὰς τρίχας, τοὺς προσωπικοὺς χαρακτῆρας, κ.τ.λ. εἶναι ἀποδεδειγμένον πρὸς τοῦτοις ὡς ἀληθές, ὅτι εἰς τὰς περισσοτέρας ἀσθενείας αἱ διαθέσεις, καθὼς εἰς τὸν ἀρθρίτην, εἰς τὰς χοιράδας, τὴν φθίσιν, τὴν λιθίαν, τὰς λειχήνας, τοὺς καρκίνους, τὸν ὕδρωπα, ὑδροκέφαλον, ἰδιομανίαν, ἀποπληξίαν, κυφότητα, ἐπιληψίαν, παραφροσύνην κ.τ.λ. διαδίδονται ἀπὸ τοὺς γονεῖς εἰς τὰ τέκνα· εὐρίσκονται οἰκογένειαι, τῶν ὁποίων ἐν ὄργανον εἶναι ἀδυνατότερον ἀπὸ τ' ἄλλα, καθὼς ὁ στόμαχος, οἱ πνεύμονες, τὸ ἥπαρ, οἱ ὀφθαλμοί, κ.τ.λ.

Σχεδὸν καθ' ὅλας τὰς ἀσθενείας ἡ πρώτη παρατήρησις, τὴν ὑποίαν χρεωστεῖ νὰ κάμῃ ὁ ἰατρός εἰς τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς, εἶναι νὰ ἐξετάσῃ τὰς διαδοχικὰς διαθέσεις, ἐπειδὴ καὶ προξενοῦν πολλὰς ἀσθενείας, καὶ ἀποκαθιστάνουν δυσκολωτέραν τὴν θεραπείαν· αὐτὸς ἐξεύρει ὁμοίως, ὅτι ἡ φύσις εἶναι συχνάκις δυνατωτέρα ἀπὸ τὴν τέχνην, καὶ ὅτι τίποτε νὰ κατορθώσῃ αὐτὴ δὲν δύναται, χωρὶς ἐξείνης τοῦλάχιστον τὴν βοήθειαν. Ὅσοι παῖδες γεννῶνται ἀπὸ γονεῖς ὑγιεῖς καὶ ἀπὸ μίαν γενεὰν εὐρωστόν, ἔρχονται εἰς τὸν κόσμον μὲ μίαν κρᾶσιν, ἣτις ἐναντιοῦται εἰς τὰς ἰδίαις αἰτίας αὐτῶν τῶν ἀσθενειῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὑποπίπτουν συχνάκις οἱ παῖδες τῶν ἰσχνῶν καὶ τῶν ἀδυνάτων γονέων. Καὶ ἡ μακροβιότης ἔξαρτᾶται πολὺ ἀπὸ μίαν ἐμφυτον τῆς οἰκογενείας κρᾶσιν. Μία κρᾶσις καλὴ εἶν' ἢ καλητέρα κληρονομία, τὴν ὑποίαν οἱ γονεῖς ἐμποροῦν νὰ ἀφῇσιν εἰς τὰ παῖδιά των.

Ἡ ἐπιβροή τοῦ πληθυσμοῦ μ' ὅλα ταῦτα δὲν συμβάλλει μόνον εἰς τὰς σωματικὰς μας δυνάμεις, ἀλλ' ἀκόμη καὶ

αἱ τὰς αἰσθητικὰς καὶ νοητικὰς διαθέσεις, διότι ἡ ἀνάπτυξις τούτων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ὁργανισμὸν ἀμέσως τοῦ ἐγκεφάλου. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ὅλαι αὗται αἱ διαθέσεις μας πόσον ψυχικαί, ὅσον πνευματικαὶ ἀναπτύσσονται ἀπὸ τὸν ἐγκέφαλον, διὰ τοῦτο μάλιστα χρεώστοῦμεν νὰ εἴμεθα προσεκτικοὶ περισσότερον εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ὁργανισμοῦ, ὅποταν κάμνωμεν ἐκλογὴν τῶν συζύγων.

Ὁμολογοῦμενον εἶναι ὅτι οἱ εὐφυεῖς ἄνδρες γεννῶνται ὅποιοι εἶναι ἐκ φύσεως, καὶ ὅτι ἡ ἀνατροφὴ δὲν δύναται νὰ τοὺς ἀποκαταστήσῃ τοιούτους· πρὸς ταῦτοις ὅσοι ἀπὸ τοὺς παιῖδας ἔχουσι μεγάλας ἐπιθυμίας, προχωροῦν εἰς τὰ μολήματα περισσότερον παρ' ἐκεῖνοι, οἵτινες δὲν ἔχουν ἐκ φύσεως εἰμὴ ὀλιγώτατον πνεῦμα· ἄλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἠθικὴν οἱ εὐφυεῖς περισσότερον ἐπιδίδουν, ἐνῶ οἱ κατὰ τὸ πνεῦμα ἀμβλεῖς προξενοῦν κόπους μεγάλους εἰς τοὺς παιδαγωγούς των. Ἀνίσως δυνατόν ἦτο νὰ ἐντυπώσωμεν τὸν ἠθικὸν νόμον εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ ἀποκαταστήσωμεν καὶ καλλήτερον τὸν ἐγκεφαλικὸν τῶν ὁργανισμὸν, ἠθέλομεν ἔχει ἀποτελέσματα περισσότερα καὶ καλλήτερα, παρ' ὅσα δὲν δύνανται νὰ κατορθώσουν ὅλαι αἱ συμβουλαὶ καὶ τὰ μέσα τοῦ κόσμου.

Ἀποδεικνύεται προσέτι, ὅτι ὁ πληθυσμὸς συντείνει πολὺ διότι εἶναι εὐκολώτερον δι' αὐτοῦ νὰ τελειωποιήσῃ τις τὰς φυσικὰς μεταβολὰς καὶ τὰς δυσμορφίας παρὰ διὰ τῆς βοηθείας τῆς τέχνης. Μία ὄρνις, ὅταν γεννᾶται χωρὶς οὐρὰν, θέλει γεννήσῃ εὐκολώτερα παιδιὰ ὅμοιά της παρ' ἐκείνη, τῆς ὁποίας μαδοῦν συνεχῶς τὴν οὐρὰν· οἱ ἐκ γενετῆς καφοὶ γεννοῦν σχεδὸν πάντοτε παῖδας, οἵτινες ὑποφέρουν ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν· ἡ περιτομὴ ὅμως, τὴν ὁποίαν πρὸ τῶσων αἰῶνων οἱ Ὁθωμανοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι μεταχειρίζονται, δὲν βλέπομεν ἀκόμη ν' ἀποκατασταθῇ φυσικὴ εἶναι.

περισσότερον ἐνδεχόμενον, ὅτι ἓνας ἄνθρωπος γεννηθεὶς χωρὶς χεῖρας θέλει κάμει παιδία ὁμοία του, παρ' ἄλλος τις, τοῦ ὁποίου τὰς ἔκοφαν μὲ τὴν σμίλιν.

Καὶ μ' ἓνα λόγον, ὅταν κάμνωμεν ἐκλογὴν τῶν συζύγων, ἀνάγκη νὰ παρατηρῶμεν τόσαν τὸν ἄνδρα, καθὼς καὶ τὴν γυναῖκα ὁμοίως διὰ νὰ ἔχουν τὰς αὐτὰς ιδιότητες, ὥστε νὰ διαδοθοῦν καὶ εἰς τὰ παιδία των αἱ ἴδιαι. Μὲ λύπην μοῦ ὅμως παρὰ τὴν ἑμὴν, ὅτι αὐτὴν τὴν ἰδέαν ὅλος διόλου τὴν λησμονοῦν, ὅταν κάμνουν τὰς συζυγίας· καὶ οἱ εὐφρεῖς ἄνδρες συχνάκις νυμφεύονται μὲ γυναῖκας πολλὰ μικροῦ πνεύματος. Ὡς ἡ πείρα ἀποδεικνύει, ὅτι αἱ ιδιότητες τῆς μητρὸς ἔχουν μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς ἐκείνας τῶν τέκνων, καὶ μάλιστα τῶν ἀρσενικῶν.

Ἡ ἡλικία προσέτι, καθ' ἣν συμβαίνει ὁ πληθυσμὸς, συμβάλλει πολὺ εἰς τὴν τεκνοποίησιν. Καθὼς τὰ νεοφανῆ δένδρα, τὰ ὁποῖα φέρουν καρπὸν γρήγορα, χάνουν τὴν δυνάμιν των, τοιοῦτοτρόπως καὶ τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα πληθύνονται, ὅταν δὲν ἀποκτήσουν ἀκόμη ὅλας τὰς δυνάμεις, δὲν εἶναι πάντοτε πολλὰ δυνατὰ, καὶ τότε φροντίζουν οἱ ἄνθρωποι νὰ τὰ ἐμποδίσουν ἀπὸ τὰς φυσικὰς των ὁρμὰς. Πόσαι νέαι δὲν γίνονται μικτὰ θύματα, διότι αὐρως νυμφεύονται ἔτι ἀποθνήσκουν, ἀφοῦ γεννήσουν πολλὰ παιδία, καὶ ἄλλοτε πάλιν ἀπολαμβάνουν κατ' ὅλην των τὴν ζωὴν μίαν ἐξασθενημένην υγίαν. Δὲν βλέπομεν τὰ ὀπωρικὰ τῶν νέων φυτῶν, ὅτ' εἶναι ἀτελῆ, τὰ αὐγὰ τῶν νέων πουλιῶν, ὅτ' εἶναι μικρότερα, καὶ τὰ τέκνα τῶν μαστοφόρων, ὅτ' εἶναι ἰσχνὰ, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τὰ ἐμψυχα ὄντα, ἀφοῦ γηράσουν, δίδουν εἰς ψῶς ἀδύνατα τέκνα, ἢ παύουν ἀπὸ τοῦ νὰ γεννοῦν. Ὅλας ταύτας τὰς θεωρίας τὰς ἀνεγνώρισε καὶ τὰς παρατήρησε εἰς τὸν πληθυσμὸν τῶν ζώων ὁ ἄνθρωπος, ὅστις διὰ ταῦτα φροντίζει καὶ κοπιᾷ νὰ τὰ

τελειοποίησιν δι' ὄφελός του, παρημέλησε μ' ὅλον τοῦτο καὶ νὰ τὰς ἐφαρμόσῃ ὡς πρὸς τὴν ἰδίαν του φύσιν.

Ἡ ἐπιβρόχ' αὕτη τῆς ἡλικίας σαφέστατα ἐξηγεῖ τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐκεῖνοι οἱ παῖδες, τῶν ὁποίων οἱ πατέρες ὑπερτεροῦν εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας, ὅλοι σχεδὸν δὲν ὁμοιάζουν τοὺς γονεῖς των διόλου. Οἱ εὐφυεῖς ἄνδρες γεννῶνται συχνάκις πτωχοὶ, καὶ σπανίως αἱ περιστάσεις τῆς κοινωνίας τοὺς συγχωροῦν διὰ νὰ ἐκλέξουν τὴν σύζυγόν των, ὅταν ἀκόμη εὐρίσκωνται εἰς τὴν μεγαλητέραν τῆς ἡλικίας των δύναμιν· αὐτοὶ συχνάκις νυμφεύονται, ὅταν ἐξασθενήσῃ τὸ σῶμά των καὶ τὸ νευρικὸν σύστημά των ἐξαντληθῇ ἀπὸ τὴν ὁποίαν διάγουν καθιστικὴν ζωὴν τὰς πολλὰ ἐκτεταμέναις μ' ἰέτας, καὶ ἀπὸ ἄλλας παρομοίους αἰτίας.

Καὶ ἡ νόθευσις εἶναι μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ τὴν βλέπει τις ν' ἀναπτύσσεται εἰς τὰς οἰκογενείας εὐθύς, ὅτε αὐταὶ ἀρχίσουν νὰ συζευγνύωνται ἀναμεταξύ των. Τὰ σωματικὰ ἢ ἐγκεφαλικὰ πάθη, τὰ ὁποῖα γεννῶνται κατὰ περίστασιν εἰς ἓν ἄτομόν, δὲν ἀργοῦν νὰ διαδοθοῦν καὶ εἰς ὀλοκλήρους οἰκογενείας· τοῦτο δὲ μάλιστα συμβαίνει εἰς ἐκείνας τὰς κλάσεις, ὅσαι εἶναι ἐκτεθηλυμέαι ἀπὸ τὴν ἀφρονίαν, καὶ τῶν ὁποίων ὁ ταῦτος τρόπος τοῦ ζῆν δὲν συντελεῖ εἰς τὴν ἰνάπτυξιν τῶν σωματικῶν των δυνάμεων. Τοῦτο ἐξηγεῖ καλλίστα, διὰτὶ αἱ λαμπραὶ οἰκογένειαι δὲν ἔχουν πάντοτε ἀπογόνους ἀξίους τοῦ γένους των· ἐξ ἐναντίας ἐνίοτε παιδες τινὲς ἀνόμου συζεύξεως, τὴν ἐνωσιν τῆς ὁποίας ἡ θία ἢ οἱ νόμοι δὲν ἐσυγ ὥρησαν, διακρίνοντα διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῶν προτερημάτων των, καὶ τὸ ὄνομά των μένει ἀθάνατον, ἐνῶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐκ γενετῆς των ἐφαίνοντο ὅτι ἐγεννήθησαν διὰ νὰ αὐξήσουν τὴν δόξαν των, καὶ ἐν ὄσφ' ζοῦν, μένουσιν ἄσημοι, καὶ μετὰ θάνατον λησμονοῦνται.

Τότε φαίνεται ἡ νόθευσις ζωηρότερα, ὅταν οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς ἐνόνωνται μεταξύ των· διότι ὑπανδρευόμενοι οὔτοι, ἢ μένουσι ἄκαρποι, ἢ εὐγάζουσιν εἰς φῶς τέκνα ἀδύνατα.

Μετά ταύτας τὰς προειρημένους ζωηρὰς ἀποδείξεις, ἀξιόθρηνητον φαίνεται τὸ νὰ προσέχουν τόσον ὀλίγον εἰς τοὺς νόμους τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐγὼ πιθεύω ὅτι μὲ τοῦτο τὸ μέσον δύναται τις περισσότερον νὰ τελειοποιήσῃ, ἀφ' ὅτι φαντάζεται, ὅχι μόνον οἰκογενείας, ἀλλὰ καὶ ἔθνη ὁλόκληρα κατὰ τὴν μορφήν, τὸ ἀνάστημα, τὴν υἰείαν, τὸ πνεῦμα καὶ τὰς αἰσθήσεις, καὶ μ' ὅλον ὅτι θεωρῶ, καθὼς ὁ Ἀριστοτέλης, τὴν ἔμφυτον διαφορὰν τῶν διαθέσεων τῶν δυνάμεών μας ὡς ἔστιν ὅλης τῆς ἀνθρωπίνου οἰκονομίας, μὲ ὅλα ταῦτα δὲν σοχάζομαι πάλιν, ὅτι ἅθε ἀνθρώπος εἶναι ἀρκετὰ λογικὸς διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, καὶ νὰ θυσιάσῃ τὰς ἀπολαύσεις του καὶ τὴν φιλαυτίαν του. Ἐπρεπεν ὅμως ἔτσι φροντίζουσιν διὰ τὸ μέλλον, διὰ τὸ ἴδιόν των συμφέρον τοῦλάχιστον, νὰ μὴν εὐχαριστῶνται νὰ συζευγνύωνται μὲ κἀνὲν ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον ἤθελε τοὺς ἀποκαταστήσει πιθανῶς δυστυχεῖς· ἐπειδὴ καὶ αἱ ἀναπαύσεις τῆς ζωῆς χάγονται, ὅταν αἱ ἀσθένειαι καταθλίβουν τινὰ οἰκογένειαν, καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ὁμόνοια παύουν ἀπὸ τὸ νὰ ᾔναι εἰς μίαν οἰκίαν, ὅπου ἡ πτωχία ὑπαρχει. Ὅσοι δὲ ἐν γένει ἐπιθυμοῦν διὰ νὰ ἀφήσουν τὸ ὄνομα των ἀθάνατον, ἀνάγκη διὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν νὰ ὑποταχθῶν εἰς τοὺς ἀμεταβιβάτους νόμους τῆς φύσεως, διὰ νὰ προετοιμάσουν τὴν εὐδαιμονίαν τῶν διαδόχων των. Δὲν πρέπει, σοχάζομαι, νὰ ᾔναι ἀδιάφορον εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ ἔχει ἀπογόνους ἀναισθητοὺς ἢ πνευματώδεις, ἀλλὰζόνας ἢ μιτριόφρονες, κ.τ.λ.

Εἶναι πιθανόν, κατὰ τὸν Δόκτορα Βούσχ, ὅτι τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς ιδιότητας τῶν γονέων ἐκείνων, οἵτινες γεννῶσι παιδιά πρακτικόμενα ἀπὸ πολλὴν νοῦν, δύναται

τις νὰ τὰς προσδιορίσῃ καὶ νὰ τὰς προΐδῃ· καὶ ὥστε μίαν ἡμέραν θέλει καταντήσῃ τις νὰ προείπῃ μὲ βεβαιότητα τὸν νοητικὸν χαρακτήρα τῶν παιδῶν, ἐὰν γνωρίσῃ τὴν φύσιν τῶν διαφορῶν δυνάμεων τοῦ νοῦς τῶν γονέων των.

Ἐν τῶν σαφεστέρων παραδειγμάτων, τὸ ὅποῖον ἀποδεικνύει τὴν ἐπιρροὴν τοῦ πληθυσμοῦ μεγαλητέραν ἐκείνης τοῦ κλίματος καὶ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων, εἶναι οἱ Ἰουδαῖοι. Ἀγκαλὰ καὶ ἦναι διεσπαρμένοι αὐτοὶ καθ' ἑαυτὴν τὴν οἰκουμένην, ἐπειδὴ ὅμως ἡ θρησκεία των ἐμποδίζει εἰς τούτους τὸ νὰ συζευγνύονται μὲ τὰ ἄλλα ἔθνη, οὗτοι εἶναι ἀκόμη εὐκολογνώριστοι πανταχοῦ, ἂν καὶ τὸ χρῶμα των ἔλαβε κάποιαν μεταβολὴν, προερχομένην ἀπὸ μόνον τὸ κλίμα.

Οἱ παλαιοὶ νομοθέται εἶχον δυνάμειν νὰ διατάττουν τὰς ὑπανδρείας διὰ τῶν νόμων, καὶ ὁ Μωϋσῆς ἐκήρυξεν εἰς φυλὰς τὸν λαόν του, καὶ τὸν ἐμπόδιζε μὲ κεφαλικὴν ποινὴν τὸ νὰ κάμωσι συζυγίας μὲ τοὺς πλησιεστέρους των συγγενεῖς, καὶ οἱ Ἕλληνες δὲ κατὰ τὰ ἔθιμά των, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν νομοθεσίαν των, σχηματίζοντες τὰς ἐπιγαμίας εἶχον ἐξαίρετως ὑπ' ὅψιν τὴν ὡραιότητα καὶ τὴν ἀνδρίαν τοῦ σώματος. Ὁ Πλούταρχος, Πλάτων, Ἀριστοτέλης καὶ Σόλων ἐμνησιύται πολὺ εἰς τὰς μεταξὺ συγγενῶν γνωμμένας συζυγίας.

Οἱ παλαιοὶ νομοθέται ἐπροσδιώρισαν ἐπὶ τὴν ἡλικίαν, εἰς τὴν ὅποιαν πρέπει νὰ ὑπανδρευθῇ τις, συνήθως μεταξὺ τῶν 30 ἢ 36 χρόνων ὁ ἄνδρας, καὶ 18 ἕως 24 ἡ κόρη.

Συμφέρι ἀκόμη νὰ ἐξετάσωμεν πόσαι γενεαὶ ἐξαρκοῦν, διὰ νὰ ἐντυπώσωμεν ἕνα χαρακτῆρ εἰς ἕνα γένος, ἡ καθαρρίζοντες διόλου τὸ αἷμά του, ἢ ἐφαιρούντες ἀπὸ αὐτὸ ἕνα ἐλάχιστον διαδοχικόν. Αἱ παρατηρήσεις δεικνύουν, ὅτι πρεῖς κατὰ διαδοχὴν γενεαὶ ἐξαρκοῦν. Ἐὰν ἡ βρογχχοκύλη π. χ. δὲν ἦναι κατὰ συμβεβηκὸς εἰς τὴν, λέγει ὁ Δούτωρ Φαδερὲ,

καὶ ἂν δὲν πάσχη ἀπὸ ταύτης παρ' ἑνὸς τῶν συγγενῶν, τὰ τέκνα δὲν γεννῶνται μετ' ἐρωγχοκοίλῃν. Ἐὰν οἱ υἱοὶ τινῶν, ἔχόντων τὴν ἐρωγχοκοίλῃν, νυμφεύωνται μετ' ἑνὸς ἀνδρός, αἵτινες ὑποφέρουν ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν, εἰς τὸ διάστημα δύο γενεῶν, καὶ εἰς ἕνα τόπον, ὅπου τὸ πάθος εἶναι ἐνδημικόν, κατὰ τὴν τρίτην γενεάν τὸ παιδίον γεννῶμενον ὅχι μόνον θέλει ἔχει τὴν ἐρωγχοκοίλῃν, ἀλλ' ἀκόμη θέλει εἶσθαι καὶ ἄλλαν.

Οἱ νόμοι τοῦ πληθυσμοῦ συμπεριλαμβάνουν ἀκόμη καὶ τὴν στιγμὴν τῆς συλλήψεως· αὕτη εἶναι τὸ ἀναγκαιότερον διὰ τὴν ζωὴν, καὶ διαρκεῖ ἢ ἐπιρροή της καθ' ὅλην τὴν ὑπαρξίν μας. Ἡ κατάστασις τῆς σπορᾶς καὶ ἐκείνη τῆς μήτρας ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τῶν συγγενῶν, ἀπὸ τὴν προλαβοῦσάν των εἰς αὐτὴν καὶ ἀπὸ τὴν δραστηριότητα τῶν ζωτικῶν τῶν ἐνεργειῶν. Ἡ υγεία τῆς μητρὸς εἰς τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης συμβάλλει πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὁργανισμοῦ τοῦ ἐμβρύου.

Ἡ στιγμιαία καὶ ἐμμετάβλητος διάθεσις τῶν γονέων μας ἐξηγεῖ τὴν αἰτίαν τῆς μεγάλης διαφορᾶς, ἥτις εὐρίσκεται μεταξὺ τῶν παιδῶν τῆς ἰδίας οἰκογενείας.

Ἐκ τούτου ἐμπορεῖ τις νὰ ἐννοήσῃ εὐκόλως, διατί ὁ περισσότερος ἀριθμὸς τῶν πρωτοτόκων εἶν' ἀπὸ τὸ φύλον τῶν γυναικῶν· διατί εἰς ἕνα χρόνον γεννῶνται ἀρσενικά, καὶ εἰς ἕνα ἄλλον περισσότερα θηλυκά· καὶ διατί εἰς τὰς πολυπληθεῖς οἰκογενείας, ὅταν ὑπανδρευθῶν οἱ γονεῖς νέοι κατὰ τὴν ἡλικίαν, τὰ πρῶτα παιδιά των εἶναι πνευματωδέστερα ἀπὸ τ' ἄλλα· καὶ πῶς τέλος πάντων τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ παιδιά, ὅσα γεννῶνται ἀπὸ πατέρα προγενηκότα καὶ ἀδυνάτους, καὶ ἀπὸ μητέρα νεῆα καὶ δυνατὰς, τὰ τέκνα δὲν εἶναι παρ' ἀρσενικά.

Ἐξ ὧρα, ὅτι θέλουν μετ' ἐναντιωθῇ τινες λέγοντες, ὅτι ἡ θεωρία αὐταὶ δὲν δύνανται ποτὲ νὰ κατασταθοῦν γενικὸς κανὼν,

διὰ τοῦ ὁποίου νὰ ὁδηγώμεθα εἰς τὰς πράξεις μας, κατὰ τὴν σημερινὴν μάλιστα τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Καὶ ἐγὼ κατὰ τοῦτο δὲν ἀντιλέγω· ἀλλ' εἶμαι πληροφορημένος ὥς τόσον, ὅτι οἱ νόμοι τῆς φύσεως δὲν θέλουν ἀλλάξει ποτὲ, καθὼς φανταζόμεθα, καὶ ὅτι, ὅστις μᾶς ἀποδείξη τοὺς νόμους τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ προδιαθέσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἐν γένει τὸ νὰ συμμορφωθῶν κατὰ τοὺτους, θέλει μᾶς ὠφελῇ πολὺ περισσότερον, ἢ ὅτι ὠφέλῃσαν οἱ ἐπιμελούμενοι τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ὅποια ἐπιθυμεῖται πρὸ τῶν αἰώνων. Ἐξ ἐναντίας, ἂν δὲν θελήσωμεν νὰ ὑποταχθῶμεν εἰς τὰς αἰδίους αὐτὰς ἀποφάσεις, δὲν ἔχομεν πλέον δικαίωμα νὰ παραπονώμεθα, διότι ὑπ-
 φέρομεν τὰς ἀναποφεύκτους διὰ τὴν παράθεσιν μας παι-
 δείας. Πρέπει δὲ νὰ ἀρχίσωμεν διὰ νὰ διδάσκωμεν τοὺς νόμους τοῦ πληθυσμοῦ εἰς ὅλους τοὺς νέους, διὰ νὰ δυνη-
 θῶσι νὰ ἐννοήσουν τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον αὐξάνει τὸ ἀν-
 θρώπινον γένος, ἐπειδὴ καὶ ἡ γνώρισις ἐνὸς νόμου τοιοῦτου
 πρέπει πάντοτε νὰ μᾶς ὁδηγῇ εἰς τὰς πράξεις μας. Ἀφοῦ
 γνωρίσωμεν κατ' ὀλίγον ὀλίγον πόσον μᾶς ὠφελεῖ, θέλομεν
 ἀρχίσει ἀπ' ἐαυτοῦ μας νὰ τὸν μεταχειριζώμεθα, καὶ θέλει
 συμβῇ εἰς τὴν ἀλήθειαν ταύτην ὅτι καὶ εἰς ἑλᾶς τὰς ἄλ-
 λας, τὸ νὰ τὴν ἐφαρμόζωμεν δηλ. εἰς τὰς πράξεις μας δια-
 δοχικῶς. Ἐφοῦ ἡ διδασκαλία τῶν ἐντολῶν τῆς χριστιανικῆς
 ἠθικῆς ἐσυγχωρήθη πρὸς, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀναμφισβόλων
 ἐστάθη σπανία πάντοτε· οἱ ἠνέργοι ὅμως θέλουν ἐξακολου-
 θῆσαι νὰ τὰς τιμῶν καὶ ἔχουν δίκαιον νὰ ἐλπίζουν, ὅτι αἱ
 ἐντολαὶ αὐταὶ θέλουν ἀποκατασταθῇ μίαν ἡμέραν οἱ ὁδηγοὶ
 τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ φυσικὸν δικαίωμα βέβαια
 δὲν συγχωρεῖ ποτὲ νὰ βιάζωμεν τοὺς ἀνθρώπους νὰ ὑπο-
 τάσσονται εἰς νόμους ἀμεταβλήτους. Ὀλίγοι εἶναι, ὅσοι ἀπ'
 ἐαυτοῦ τῶν εὐχαριστοῦνται νὰ ὁδηγῶνται ἀπὸ αὐτοῦς. Τὸ

μόνον μέσον λοιπόν, διὰ τὴν ὠφελήσῃ τινὰς τὰ μέλη τῆς κοινωνίας, εἶναι τὸ νὰ τὰ προδιαθέτῃ τοιοῦτοτρόπως, ὥστε μόνον τῶν νὰ εὐχαριστῶνται καὶ αὐθορμήτως νὰ ὀδηγῶνται εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν. Ἐπειδὴ λοιπόν κατὰ ταῦτα μᾶς ἀποδεικνύει ἡ φύσις, ὅτι αὐτὴ παιδεύει τὰς ὑπκνδρείας, ὅσαι γίνονται μετὰ τὴν συγγενῶν, καὶ μὴ μία πολιτικὴ διοίκησις καὶ περισσότερο ἀκόμη θρησκευτικὴ δὲν πρέπει νὰ συγχωρῇ, καὶ πρὸ πάντων δὲν πρέπει αἰσχροκερδῶς νὰ πωλῇ τὰς ἀδείας τοῦ νὰ παραβιάζωμεν ἕνα νόμον τοιοῦτον. Ὅσοι διὰ χρημάτων λαμβάνουν τὴν ἀδειαν, δὲν γνωρίζουν αὐτὸν τὸν νόμον· ἀλλ' ὁ πλάστης, ὡς δίκαιος, δὲν κλίνει εἰς τὰς ἐντολάς του καὶ μὴ ἐξαίρεσιν, ἀλλὰ τὰς ἐφαρμόζει χωρὶς διακρίσιν εἰς τοὺς βασιλεῖς, εἰς τοὺς πρίγκιπας, εἰς τοὺς ἐργάτας καὶ τοὺς πτωχοὺς.

Δὲν ὑπόσχομαι μ' ὅλα ταῦτα νὰ ἀποδείξω, ὅτι οἱ νόμοι τοῦ πληθυσμοῦ δύνανται ν' ἀποκαταστήσουν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐν γένει ὁμοίους κατὰ τὸ πνεῦμα, καὶ ἐναρέτους· αὐτοὶ δὲν ἐνασχολοῦνται εἰμὴ εἰς τὸ νὰ τελειοποιήσουν τὸ γένος του· ἡ φύσις ὅμως ἔχει πάντοτε διαφορὰς μετὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ βαθμοὺς τελειοποιήσεως· «Ὅλους ἡ φύσις ἠθέλησε νὰ προσδιορίσῃ διὰ τὸν ἄνθρωπον νόμους, τούτους δὲν ἡδυνάθη καὶ μὴ ἀνατροφῇ νὰ τοὺς μεταβάλλῃ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ τῶν νόμων τῶν ἐνεργειῶν τῶν ὁργάνων μας.

Εἶναι πρέπον νὰ μελετήσωμεν ὅλα τὰ μέσα, τόσον ἄμεσα, εἴτε ἔμμεσα, μετὰ τὰ ὅποια νὰ συνεισφέρωμεν εἰς τὴν κατὰ τὸ μέλλον καὶ ἥττον τελειοποίησιν ὅλων τῶν ἐμψύχων ὄντων ἐν γένει, καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐν μέρει. Εἶδομεν

εἰς τὸ προλαβόν κεφάλαιον, ὅτι οἱ νόμοι τῶν ἐμφύτων δυνάμεων, τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν διαθέσεων σχηματίζουν τὴν βάσιν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐπισηρῖζεται ἡ ἀνατροφή· κατ' αὐτοὺς γεννῶνται οἱ ἄνθρωποι δυνατοὶ ἢ ἀδύνατοι, πνευματώδεις ἢ ὀλιγόνοες, καὶ τέλος προικισμένοι ἀπὸ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι διαφέρουν πολὺ ἢ ὀλίγον κατὰ τὴν ποιότητα ἢ ποσότητα.

Ἀπὸ τὴν στιγμήν τῆς ὑπάρξεώς του ἕως εἰς ἐκείνην τοῦ θανάτου, ὁ ἄνθρωπος, καθὼς καὶ πᾶν ὀργανικὸν ὄν, ἀναπτύσσει σειρὰν τινα φαινομένων, τὰ ὁποῖα φανερύνει με ἓνα γενικὸν ὄνομα, μ' ἐκεῖνο δηλ. τῆς ζωῆς. Τὰ φαινόμενα ταῦτα ὑποκείνται εἰς κανόνας, οἱ ὅποιοι ἀκόμη δὲν εἶναι ὀγκητὰ ἐγνωσμένοι· αὐτοὺς τοὺς ἐξήγησαν πότε διὰ φυσικῶν αἰτιῶν, καὶ πότε διὰ χημικῶν νόμων.

Ἀλλ' ὁ ὀργανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι μία μηχανή, μήτε μία κρυστάλλωσις· αὐτὸς εἶναι πολυσυνθετώτερος ἀπ' ἐκεῖνον τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, σύγκειται μ' ὅλον τοῦτο καθὼς καὶ αὐτὰ, ἀπὸ στερεᾶ, ὑγρὰ καὶ ρευστά.

Ὅσας γνώσεις μετ' ἐπιμελείας ἐλάβομεν περὶ τῶν τελευταίων οὐσιῶν τούτων, εἶναι πολλὰ ἀτελεῖς μέχρι τοῦδε. Τόσον οἱ παλαιοὶ, ὅσον καὶ οἱ νέοι φιλόσοφοι συμπεριλαμβάνουν δι' οὗ μὲ αὐτὰς καὶ τινα ζωϊκὴν ἀρχήν, τὴν ἵποῖαν οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμασαν ψυχὴν τοῦ παντός, καὶ τὴν συνέχουν πάντοτε μετὰ τὴν ἀθάνατον ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅτι ὅμως μᾶς ἀναγκαῖον περισσώτερον διὰ τὴν ἀνατροφὴν νὰ ἐξεύρωμεν, εἶναι, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν αἰσθητικῶν καὶ νοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τῶν ὀργάνων τοῦ σώματός μας, καὶ ὑποθέτοντες τοῦτο βέβαιον, οἱ νόμοι ἐκεῖνο, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπόκειται, ἢ ἐκείνοι, οἱ ὅποιοι ἔχουν ὡς βάσιν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὀργανισμοῦ μας, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὸν σκοπὸν μας ἔχουν μεγαλητέραν ἐπιρροήν, ἔπεται, ὅτι καὶ μᾶς ὑφελοῦν περισσώτερον.

Διάφοροι κατὰ τοῦτο γινώμει ὑπῆρξαν καὶ διακροῦν μέχρι τοῦδε. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀσίας πιστεύουν, ὅτι τὸ σῶμα ἐμποδίζει τὴν ψυχὴν πάντοτε διὰ νὰ κοινωνήσῃ μετ' ἀνώτερα ὄντα. Ὁ Πυθαγόρας, ὁ Πλάτων καὶ ὅλοι οἱ μεταφυσικοὶ ἐπίστευσαν μὲ πεποίθησιν, ὅτι ἠδύναντο νὰ ἐκεφθοῦν χωρὶς τὴν βοήθειαν τοῦ ὁργανισμοῦ, ἐθεωροῦσαν τὸ σῶμα ὡς φυλακὴν ἢ περιβάλλοντα τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὸ ὅποιον αὐτὴ χρεωστῇ νὰ ἐκέλῃ καὶ ἐλευθέρᾳ νὰ μείνῃ, καὶ διὰ τοῦτο τόσον πασχίζομεν διὰ νὰ τὴν ἐλευθερώσωμεν ἀπὸ τοῦ σώματός μας τάχιστα, διὰ τοῦτο δὲν θέλομεν νὰ ἀπολαμβάνωμεν τὰ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο θεληματικῶς ὑποφέρομεν τὴν πεινᾶν, καὶ ἐτοιμαζόμεθα εἰς οὐρανίους ὑπηρεσίας διὰ τῆς πολυχρονίου ὑστάτης.

Μ' ὅλον τοῦτο ἡ πείρα ἀποδεικνύει, ὅτι ὑπάρχει τις ἀμυνομένη σχέσις μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος, ἐν ὅσῳ ζῶμεν τοῦλάχιστον. Ὅσοι λοιπὸν φροντίζουν διὰ τὸ σῶμά των, καὶ ἐπιθυμοῦν τὴν τελειοποίησιν τῶν αἰσθητικῶν καὶ νοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, αὐτοὶ πασχίζουν διὰ τὴν φυσικὴν τῶν ἀνατροφὴν, ἢ ὅποιον ἀρχίζει εὐθὺς, ὅτε γεννᾶται ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἔχει ὡς βάσιν τὴν φυσικὴν του κατάστασιν, ἥτις εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ὁργανισμοῦ τῶν γονέων, τῆς διαθέσεως τῶν εἰς τὴν στιγμὴν τῆς συλλήψεώς του, καὶ τῆς καταστάσεως τῆς μητρὸς, ὅταν ᾖ ἐγκυοστροφμένη.

Ἡ σωματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου, ἐκείνη τῶν ἐξωτερικῶν φυσικῶν του ιδιοτήτων καὶ ἡ τῆς ἐσωτερικῆς του κατασκευῆς ὑποτάσσεται εἰς τοὺς γενικοὺς τοῦ ὁργανισμοῦ νόμους, καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τροφὴν, τὴν θερμοκρασίαν, τὸν ἀέρα, τὸ φῶς, τὴν καθαριότητα, τὴν γύμνασιν, τὴν ἀνάπαυσιν, τὸν ὕπνον καὶ τὰς ἐκκρίσεις.

Ὁ ἄνθρωπος, καθὼς καὶ ἅλα τὰ ἐμψυχα ὄντα, ὑποφέρει

διαφόρους μεταλλαγὰς φυσικάς· αὐτὸς γεννᾶται, αὐξάνει, φθάνει εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν, γηράσκει καὶ ἀποθνήσκει. Αὕτη ἡ διαδοχὴ τῶν μεταβολῶν ἀκολουθεῖ τάξιν τινα· καὶ τοῦτο μᾶς δίδει αἰτίαν νὰ διαιρέσωμεν τὴν ζωὴν εἰς περιόδους τινάς, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ᾖναι μικραὶ ἢ μεγάλαι, καὶ παριστάνουν πολυαριθμούς διαφορὰς ἐξαρτωμένας ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων καὶ τῶν φυσικῶν αἰτιῶν· ἀποδέχονται δὲ συνήθως τέσσαρες, τὴν παιδικήν ἡλικίαν, τὴν ἐφηβικὴν, τὴν ἀνδρικήν καὶ τὸ γῆρας. Ἡ ἐποχὴ τῆς ζωῆς, ἣτις ἀπαιτεῖ κατ' ἀρχὰς τὴν φυσικὴν ἀνετροφὴν, ἀρχίζει ἀπὸ τὴν γέννησιν, καὶ καταντᾷ εἰς τὴν αὐξήσιν· αὕτη συμπεριλαμβάνει τὴν παιδικήν, τὴν ἐφηβικὴν καὶ τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν· αὕτη, ἡ ἰδίᾳ δύναται νὰ ὑποδιωρεθῇ εἰς τέσσαρα μέρη· α') ἀπὸ τὴν γέννησιν ἕως εἰς τὴν πρώτην ὁδοντοφυΐαν· β') ἀπὸ τὴν πρώτην ὁδοντοφυΐαν ἕως εἰς τὴν δευτέραν, σχεδὸν ἀπὸ τὸν δεύτερον ἕως εἰς τὸν ἔβδομον ἢ ὄγδοον χρόνον· γ') ἀπὸ τὴν δευτέραν ὁδοντοφυΐαν ἕως εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν· δ') τέλος πάντων ἀπὸ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν ἕως εἰς τὴν τελείαν, ἢ ἕως οὗ δύναται τις νὰ λάβῃ σύζυγον. Προτοῦ νὰ ἐκθέσω τὰς διαφορὰς αὐτὰς περιόδους, θέλω ἐνασχοληθῇ εἰς παρατηρήσεις τινὰς περὶ τῆς μακροβιότητος τοῦ ἀνθρώπου ἐν γένει.

Ἐγὼ δὲν στοχάζομαι, ὅτι τῇ διάρκειᾳ τῆς ἀνθρωπίνου ζωῆς ἡλαττώθῃ ἀαλόγως τοῦ κόσμου, ὅστις καταντᾷ γηραιότερος· ὁρῆότερον μὲ φαίνεται νὰ πιστεύσω, ὅτι οἱ χρόνοι, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται τόση φιλονεικία εἰς τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων, ἐπειδὴ δὲν ἀποδεικνύουν ὁλλὰς γενεαλογίας τῆς ἰδίᾳς οἰκογενείας, ἥσαν ὀλιγώτεροι ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας. Συχνάκις δὲν βλέπομεν, ὅτι ὁ αὐτὸς σχηματισμὸς, τὸν ὁποῖον μεταχειρίζονται εἰς τὰς διαφορὰς γλώσσας, ἀλλάζει σημασίαν, καὶ ὅτι ἀλλάζει καθημερινῶς νόημα εἰς τὸ αὐτὸ ἔθνος;

Ἐξεύρομεν, ὅτι οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἀγγλοὶ μετροῦν τὰς διὰ στάσεις μὲ μίλλια, ἐνῶ ἕξ χιλιάδες Ἀγγλικὰ μίλλια σχηματίζουν ἐν Γερμανικὸν μόνον.

Εἰς τὴν φυσικὴν των κατάστασιν τὰ μαστοφόρα ζοῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πεντάκις ἢ ἑξάκις περισσότερον ἀπὸ τὴν συνήθη διαρκείαν τῆς ζωῆς των· τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Πιθανὸν μόνον εἶναι, ὅτι αἱ περιστάσεις, τὰ ἦθη καὶ ὁ τρόπος τοῦ ζῆν τὸν ἐμποδίζουν πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ ζῇ περισσότερον ἀφ' ὅ,τι ἔζων οἱ παλαιοί.

Ὅσα λοιπὸν συντείνουν εἰς τὴν μακροβιότητα, ἀνάγκη νὰ τὰ παρατηρήσωμεν μὲ φιλοσοφικὸν ὄμμα. Ἡ κρᾶσις, τὴν ὑποίαν ἔχει τις, ὅταν γεννᾶται, εἶναι ἐκείνη, ἥτις περισσότερον τείνει εἰς τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς· διὰ τοῦτο οἱ ἄγριοι ζοῦν περισσότερον ἀπὸ τοὺς περὶ ἱσμένους λαοὺς· αὐτοὶ γεννῶνται καὶ πλεον εὐρωστοι, καὶ ὑπόκεινται ὀλιγώτερον εἰς τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς μεταβολάς.

Μία μετρία θερμοκρασία βοηθεῖ περισσότερον εἰς τὴν μακροβιότητα παρ' ἓνα ὑπερβολικὸν ψυχρὸς ἢ ζέστη· αὐτὴ ἐπιταχύνει τὴν ἐνέργειαν τῶν ὀργάνων, καὶ φέρει ταχύτερα τὰ ἐμφυτὰ ὄντα εἰς τὴν φθοράν των. Ἐξεύρομεν, ὅτι εἰς τὴν Ἀγγλίαν, Δανιμαρκίαν, Σβεκίαν καὶ Ῥωσσίαν εὐρίσκει τις παραδείγματα τῆς μακροβιότητος.

Ἄλλα βοηθητικὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν παρέκτασιν τῆς ζωῆς, εἶναι ὁ καθαρὸς καὶ ὑγρόξηρος ἀήρ, τὸ ἥσυχον πνεῦμα, ἡ μετρία τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν δυνάμεων γύμνασις, καὶ ἡ ἐγκράτεια ἀφ' ὅλης τῆς ἡδονᾶς. Ἐξ ἐνῆνίας μία φυσικῶς ἀδύνατος κατὰ τὰς διαδοχικὰς προδιαθέσεις εἰς ἀσθενείας, μία αἰφνιδῆς καὶ μεγάλη τῆς ἀτμοσφαιρικῆς μεταλλαγῆς, ἡ ἀκράτεια εἰς τὰς ἡδονάς, μία ἐπίτονος γύμνασις τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων, ὅλαί αἱ ψυχικαὶ δυσαρεσκίαι, καὶ τέλος πάντων αἱ τέχναι, διὰ

τὰς ὁποίας ὑπόκειται τις εἰς βλαβερὰς ἀναθυμιάσεις, βλέπουν πολὺ τὴν ὑγίαν καὶ συντέμνουσιν καὶ τὴν ζωὴν.

Καὶ ἡ φύσις πολὺ συντείνει διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι αὐτὴ δὲν φροντίζει διὰ τὰ ἄτομα μέχρι βαθμοῦ τινος καὶ ἕως εἰς ἓνα καιροῦ διάστημα. Τοῦτο ὅσοι τὸ παρατήρησαν, δὲν ἔπαυσαν νὰ ὁμιλοῦν πάντοτε περὶ μιᾶς σωτηριώδους δυνάμεως, πλαστοργοῦ ἢ θεραπευτικῆς· καὶ μ' ὅλα ταῦτα ὅσον βοηθητικά καὶ ἂν ἦναι ὅμοῦ τὰ διὰ τὴν μαρτυριότητα ἀπαιτούμενα, ὁ φυσικὸς θάνατος εἶναι ἀφευκτός. Μία φυσικὴ ἀνατροφή δύναται ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ὑγίαν τελειότεραν, ν' αὐξήσῃ τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς μας δυνάμεις καὶ νὰ παρατείνῃ καὶ τὴν ζωὴν· ἀλλὰ ἡ ἐπιρροή της δὲν δύναται ποτὲ νὰ ὑπερνικήσῃ τοὺς ἀμεταβλήτους τῆς πλάσεως νόμους. Ἄς ἰδῶμεν δὲ τὴν ἐπιρροήν, τὴν ὁποίαν ἔχουν αἱ περιστάσεις εἰς ὅλα τὰ ὀργανικὰ ὄντα ἐν γένει.

Τὰ καρποφόρα δένδρα, τὰ ὁποῖα μεταφυτεύονται ἀπὸ τὸν μεσημβρινὸν εἰς τὴν ἄρκτον, ἐξακολουθοῦν νὰ προάχουν τὰ αὐτὰ πάντοτε τῶν ὀπωρικῶν εἶδη, ἀλλὰ μὲ τροπολογίαν τινὰ κατὰ τὴν ποιότητα. Ἡ σταφυλὴ τῆς Γαλλίας διαφέρει πολὺ ἀπὸ ἐκείνην τῆς Ἀγγλίας. Ἡ διακεκαυμένη ζῶνι εὐγαζει πολυτίμους λίθους τοὺς πλέον ὡραίους, τὰ καλῆτερα προϊόντα καὶ τὰ νοστιμώτεχα ὀπωρικά. Ὁ μεϊβουίτζ παρατήρησε προῶν, ὅτι τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα τοῦ ἰδίου μέρους φυλάττουν τὸ αὐτὸν τύπον, καὶ ὅτι εἰς τοὺς τόπους, ὅπου τὰ βότανα εἶναι ὑψηλὰ, τὰ ζῶα ἔχουν τὰ σκέλη μακρὰ καὶ λεπτά, καὶ οἱ ἄνθρωποι τὸ ἀνάστημα ὑψηλὸν καὶ ἰσχνόν.

Ἡ πείρα ἀποδεικνύει ἀκόμη, ὅτι καὶ εἰς τὰ διαφορὰ κλίματα εὐρίσκεται διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων ὅχι μικρά. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ἀναπτύξεις τῶν αἰσθητικῶν καὶ νοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν ὀργανισμόν

τοῦ ἐγκεφάλου ἀμέσως, καὶ οὗτος ἐπεὶ δὴ ἀναπτύσσεται κατὰ τὴν ποίότητα καὶ ποσότητα ἀναλόγως τῆς μικρᾶς ἢ μεγάλης τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων ἐπιρροίας, εὐκόλως καταλαμβάνει τις, ὅτι ἀπέδωκαν εἰς τὸ κλίμα δικαίως τὴν δύναμιν τοῦ νὰ κάμῃ νὰ γεννῶνται αἰσθήματα εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ νὰ ἐκτυλίσῃ τὸ πνεῦμά του· προϋποθέτεται ὁμῶς πάντοτε, ὅτι συμπεριέλαβον μὲ τὰ κλίμα καὶ ὅλας τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιρροίας, καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν θερμοκρασίαν, τὸν ἀέρα, τὴν ὑγρασίαν, τὴν ξηρότητα, τὴν τροφὴν καὶ τὸ φῶς.

Ἡ θερμοκρασία ἐν γένει ἔχει μεγαλητέραν ἐπιρροὴν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὁργανισμοῦ, καὶ κατ' ἀρχάς ἡ θερμότης ἐπιταχύνει τὰς φυσικὰς μεταβολὰς πάντοτε, καὶ καθὼς πρὸ ὀλίγου εἵπημεν, συντέμνει καὶ τὴν ζωὴν. Τὰ ἐνιαύσια φυτὰ τοῦ μεσημβρινοῦ διαρκοῦν περισσότερα ἔτη, καὶ μερικὰ ἐξ αὐτῶν δὲν φθείρονται παρὰ μετὰ ἓνα αἰῶνα εἰς τὰ μέρη τῆς ἄρκτου· καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ φύσις μᾶς βοηθεῖ περισσότερον μὲ τὴν διαδοχικὴν σειρὰν τῶν συμβεβηκότων, παρὰ μὲ τὸν ἀναγκαιοῦντα διὰ τὴν τελειοποίησίν μας καιρὸν. Ἡ αὕτῃ θερμότης προσέτι ἐπιταχύνει τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, βοηθεῖ τὰς ἀδύλους διαπνοὰς, καὶ ἀδυνατεῖ τὰ χωνευτικὰ ὄργανα. Μία μετρία θερμοκρασία εἶναι ἡ ἀρμοδιωτέρα διὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ συστήματος τῶν ἰσχυρῶν. Μ' ὅλα ταῦτα δὲν δύναμαι νὰ ἀρνήσῃ, ὅτι ὁ ὑψηλὸς βαθμὸς τῆς θερμότητος ἐμπορεῖ νὰ παροξύνῃ δυνάμεις τινὰς τῶν αἰσθήσεων καὶ νὰ καταθλίβῃ τὰς ἐnergείας τοῦ πνεύματος· καὶ ὅτι, κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, οἱ λαοὶ τῆς διακεκαυμένης ζώης εἶναι κατώτεροι ὑπὸ τοὺς Εὐρωπαίους κατὰ τὸν νοῦν.

Καὶ ἡ τροφή μεταβάλλει κατὰ πολὺ τὰς σωματικὰς ιδιότητάς. Εἰςέυρομέν, ὅτι εἶναι προσδιορισμένη αὐτὴ διὰ τὰ διάφορα ὄντα, καὶ ὅτι ἡ ἰδίᾳ οὐσία εἶναι εἰς ἓν γένος

ωφελιμος, καὶ βλαβερὰ εἰς ἕν ἄλλο. Τὰ αἰγίδια τρέφονται ἀπὸ κώνειον, τὸ ὁποῖον εἶναι θάνατηφόρον διὰ τὸν ἄνθρωπον· αὐτὸς τρώγει τὸ πικραμύγδαλον ἀβλαβῶς, τὸ ὁποῖον εἶναι φαρμάκι εἰς τὰ πτηνά. Ἡ τροφή λοιπὸν πρέπει νὰ διαφέρῃ κατὰ τὴν ἰδιοσυγκράσιν τῶν παιδῶν, καὶ κατὰ τὴν συνήθειάν των νὰ ζοῦν εἰς μεμολυσμένον ἢ καθαρόν ἀέρα.

Αἱ μέχρι τοῦδε παρατηρήσεις μας ἐνησχολήθησαν μόνον περὶ ὑγείας ἐν γένει· ἀλλ' ἴσως δύναται τις νὰ εὔρῃ, ὅτι μερικά τρόφιμα βοηθοῦν τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ τοῦ ὁργανισμοῦ περισσότερον παρ' ἐκείνην τοῦ ἄλλου. Ἡ ἱατρικὴ ἀναφέρει, ὅτι μερικά τῶν ἱατρικῶν ἔχουν ξεχωριστὴν εἰς τὰ νεῦρα ἐνέργειαν, ἄλλα εἰς τὰ αἱματοφόρα ἀγγεία, εἰς τὸ δέρμα, τὸς οὐρητήρας, καὶ εἰς τὰ ἔντερα· διατί λοιπὸν καὶ τὰ φαγητὰ δὲν δύνανται νὰ ἔχουν μερικωτέραν ἐπιρροὴν εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ σῶμα;

Ἄς ἐξετάσωμεν μερικώτερον τώρα τὰς περιόδους τῆς παιδικῆς καὶ ἐφηβικῆς ἡλικίας.

Περὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

Αὕτῃ ὑποδιαιρεῖται πάλιν εἰς δύο περιόδους, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν γέννησιν ἕως εἰς τὸν καιρὸν, καλ' ὃν ἐναφαινεται ἡ πρώτη ὀδοντοφυΐα καὶ ἡ δευτέρα, ἀπὸ τὴν πρώτην ὀδοντοφυΐαν ἕως εἰς τὴν δευτέραν.

Περὶ τῆς πρώτης περιόδου τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἢ περὶ νηπιότητος.

Εἰς τὴν πρώτῃν αὐτὴν περίοδον ὁ θάνατος, εἶναι ὁ συνεχέστερος, καὶ οἱ παῖδες χρειάζονται τὴν μεγαλητέραν φροντίδα. Οἱ ἀναγκαιοῦντες εἰς τούτῃν τὴν ἡλικίαν διαιτητικοὶ νόμοι εἶναι γνωστοὶ εἰς τοὺς ἰατροὺς· ἀλλὰ τούτους δὲν τοὺς γνωρίζουν σχεδὸν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς γονεῖς, καὶ ἔκ τῆς ἀγνοίας τούτων τῶν νόμων συμβαίνει πολλὰ τῶν ἀσθεν-

νειῶν, τὰς ὁποίας ἤμπορουν νὰ τὰς προλάβουν, ἂν τοὺς ἐγνώριζον.

Περὶ τῆς θερμοκρασίας.

Τὸ βρέφος πρὸ τῆς γεννήσεως εἶναι κατὰ συνέχειαν εἰς ἕνα λουτρὸν χλιαρὸν. Ἐννοεῖ τις λοιπὸν, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μία μετρία θερμότης εἶναι ἡ μόνη, ἥτις συντείνει εἰς τὴν ὑγείαν του περισσότερον. Καθ' ὅλας τὰς ἡλικίας ἡ μεγάλη μεταβολὴ τῆς θερμοκρασίας εἶναι πολὺ βλαβερὰ· πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ φανταζώμεθα, ὅτι τὰ νήπια νεογεννηθέντα δύνανται νὰ ἦναι ἐντελῶς ὑγιᾶ ἐκτιθέμενα εἰς ἀτμοσφαῖραν ψυχρὰν, βρεχόμενα μὲ παγωμένον νερόν, ἢ βυθιζόμενα εἰς τὸν πάγον; Ἐπάσχισαν νὰ δικαιολογήσουν αὐτὴν τὴν ἔξιν μὲ τὸ παράδειγμα τῶν κατὰ τὴν ἄρκτον κατοικούντων λαῶν· ἀλλ' ἐλησμόνησαν, ὅτι εἰς ἐκεῖνα τὰ ψυχρὰ μέρη ὁ ὀργανισμὸς τῶν γονέων εἶναι ἀνάλογος μὲ τὴν φύσιν τοῦ κλίματος, καὶ ὅτι τὰ νήπια, ὡς μετέχοντα ἀπὸ τὴν κρασίαν αὐτῶν, εἶναι, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτω, προετοιμασμένα ἀπὸ τὴν φύσιν διὰ τὸ ψύχος σχεδὸν καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν μητρικὸν κόλπον. Αἱ γυναῖκες, αἵτινες κατοικοῦσιν εἰς τοὺς μεσημβρινοὺς τόπους, ὡς οἶσαι ἀδύνατοι, δὲν δύνανται νὰ χωνεύσουν ποτὲ τὰς ὁποίας τρώγουν οὐσίας· εἰς ἐναντίαν, ἐκεῖναι τῆς ἄριτου, δὲν ἐνοχλοῦνται διόλου ἀπὸ αὐτάς. Ἦθελεν εἶσθαι ὡς τὸσον ὀρθότερον τὸ νὰ τρέφωμεν τὴν μητέρα μὲ τὸ γάδι τῶν ὑφαρίων, παρὰ νὰ βρέχωμεν τὸ τρυφερόν βρέφος εἰς τὸ παγωμένον νερόν· καθάτι εἰς τὰ νεογενῆ βρέφη ἡ κυκλοφορία τῶν αἱματοφόρων ἀγγείων τοῦ δέρματος, ἐμποδιζομένη διὰ τῆς προσβολῆς τοῦ ψυχροτάτου ἀέρος, προξενεῖ ἐν εἶδος ἰκτέρου, καὶ εἰς τὰ θερμώτατα κλίματα ἡ αἰφνίδιος μεταλλαγή τῆς θερμοκρασίας ἐμπορεῖ νὰ φέρῃ τὸν τίτανιν· ἀλλ' οὔτε πάλιν στοχάζομαι ὡς ὠφέλιμον τὸ νὰ ἀνατρέφωται τὰ νεογενῆ βρέφη εἰς

μίαν ἄκραν θερμότητα. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι διωρισμένος νὰ ὑποφέρῃ τὰς ἀτμοσφαιρικὰς μεταλλαγὰς τῶν ἐνιαυτῶν, ἐπομένως πρέπει καὶ νὰ τὸν συνειθίσωμεν καὶ εἰς τὰ λουτρά τὰ ψυχρὰ, καὶ εἰς τὸν ἀέρα νὰ τὸν ἐκθέτωμεν· ἀλλ' ὅλα ταῦτα νὰ γίνωνται κατ' ὀλίγον ὀλίγον καὶ βαθμηδόν, διότι ὅσον περισσότερον τὰ βρέφη εἶναι ἀδύνατα, τόσοι ἀναγκαιότεροι εἶναι αἱ προφυλάξεις.

Περὶ τροφῆς.

Μόλις ἐμπορεῖ νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι ἡμέλησαν τόσοι τὸν ἀπλοῦν τῆς φύσεως τρόπον, καὶ ἠκολούθησαν ἐκείνον τῆς φαντασίας των· ἀμφίβαλαν, ὅτι τὸ μητρικὸν γάλα εἶναι ὑγιεινόν, καὶ ἱκανόν νὰ θρέψῃ τὸ βρέφος εἰς τὰς πρώτας τῷ ἐμφανισμοῦ του ἡμέρας, καὶ ἐφαντάσθησαν, ὅτι τὸ μέλι, τὰ χυλάρια τοῦ βαβαρβάρου, καὶ ὁ ἴδιος αἶνος εἶναι πλέον ὑγιεινὰ, ἐνῶ αὐτὸ κατ' ἀρχὰς εἶναι ἐλαφρὸν, καθαρὸν, καθαρευτικόν καὶ προσφορώτατον διὰ νὰ κενώσῃ τὸ συναθροισμένον μηκόνιον εἰς τὰ ἔντερα, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπόκαθίσταται τροφικώτερον καὶ παχύτερον. Ἀφοῦ τὰ νέα σκυλῖα, αἱ ἀγριόγατοι, τὰ βοσχάρια καὶ τὰ βρέφη ὄλων τῶν μαστοφόρων τὸ θηλάζουν μετὰ τὴν γέννησίν των εὐθὺς, διότι ὁ ἄνθρωπος, μόνος νὰ παραβλέπῃ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἢ ὅποια τόσοι πλὴν διὰ τὴν διατήρησίν του φροντίζει; Αἱ ἀμαθὲς μόνον, καὶ πρὸ πάντων αἱ ἀλαζύνες ἐμποροῦν νὰ ἐπιχειρήσων διὰ νὰ δαχέσων τὴν τῆσιν ἢ φρόνιμος ὅμως μήτηρ εὐθὺς, ὅτε ὀλίγον μετὰ τὴν γέννησιν ἀναπαυθῇ καὶ λάβῃ μικρὰν τροφήν διὰ νὰ ἀναλάβῃ, δύναται νὰ θηλάξῃ τὸ βρέφος τῆς τότε μόνον τοῦτο δὲν γίνεται, ὅταν ἡ μήτηρ δὲν ἔχῃ γάλα ἱκανόν διὰ νὰ παραθῇ τὴν ἀνάγκην τοῦ βρέφους τῆς καὶ τότε ὅμως δυνάμεθα νὰ ἀναπληρώσωμεν ταύτην τὴν ἔλλειψιν με ὀλίγον γάλα βοῦδιον ἀνακατεμένον με ζάχαρι καὶ νερόν.

Πολλοὶ διεφιλνεύοντες εἰς τοῦτο τὸ ζήτημα, ἂν ὠφελῇ δηλαδὴ τὸ βρέφος καλῆτερα νὰ τρέφεται ἀπὸ τὴν μητέρα του, ἢ ἀπὸ τροφὸν, ἢ μὲ οὐσίας ἑτερογενεῖς· ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἡ φύσις μόνον ἐμπορεῖ νὰ τὸ διαλύσῃ.

Ἡ πείρα μᾶς ἀποδεικνύει ἐν γένει ὅλον τὸ ἐναντίον, ὅτι τότε τὸ φυτὸν αὐξάνει καλῆτερα, ὅταν μένῃ ὅπου ἐφύτρωσε, καὶ ὅτι τὰ νεοφανῆ δένδρα μαραίνονται καὶ ξηραίνονται, ὅταν σηκωθῶν ἀπὸ μίαν εὐκαρπὸν γῆν καὶ μεταφυτευθῶσι εἰς ἄλλην ἀκαρπὸν καὶ ξηρὰν, ἐνῷ, ἂν τ' ἀφῇσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἐφύτρωσαν, αὐξάνουσιν μὲ μεγάλην ταχύτητα.

Τὰ νέα πουλὶα τρέφονται περισσύτερον καὶ καλῆτερον μὲ μίαν οὐσίαν ἀνέλορον μὲ ἐκείνην, μὲ τὴν ὅπου ἂν ἐτρέφοντο, ὅταν ἐγεννήθησαν, παρὰ μὲ ἄλλαν ὁποιαδήποτε, δηλαδὴ μὲ τὰ αὐγά, μὲ τὸ γάλα, κ.τ.λ. Τὰ αὐγά καὶ τὸ γάλα εἶναι παρομοίως ἡ ἀρμοδιωτέρα τροφή καὶ εἰς τὰ νεογενῆ μαστοδόρα· διατί λοιπὸν δὲν θέλουν εἶσθαι ὑγιεινὰ καὶ διὰ τὰ βρέφη;

Ἐὰν ἡ μήτηρ ἔχῃ καλὴν ὑγίαν, καὶ ἂν τὸ γάλα τῆς ᾖναι θρεπτικόν, ἡ τροφή αὕτη ἀρμόζει καλῆτερα διὰ τὴν χώνευσιν τῶν βρεφῶν καὶ ἂν αὕτη ἐξακολουθήσῃ νὰ θηλάζῃ τὸ βρέφος τῆς ἑνα χρόνον, τούτο βέλει τὴν ἐλευθερώσει ἀπὸ πολλὰς ἐνοχλήσεως προξενουμένης ἀπὸ τὸ γάλα τῆς, τὸ ὁποῖον ἂν δὲν θηλάζεν, ἤβλεν ἐμποδισθῇ ἐπομένως, καὶ θέλει τὴν γλυτώσει ἀπὸ πολλὰς προφυλάξεις, τὰς ὁποίας δὲν ὑποχρείνεται νὰ τὰς κάμνῃ θηλαζομένη· συχνάκις μὲν ὅλα ταῦτα συμβαίνει νὰ ᾖναι συμφερότερον διὰ τὸ βρέφος ἢ τὴν μητέρα, ἢ καὶ διὰ τοὺς δύο, τὸ νὰ προστρέχωμεν εἰς μίαν ἄλλην τροφὴν, ἢ, ἂν τοῦτο ᾖναι ἀδύνατον, νὰ μεταχειρισθῶμεν ἄλλας οὐσίας διὰ τροφὴν του. Πολλοὶ μητέρες ἀδύνατοι οὐσαι ἐξαπνεύουσιν περὶ πιάτερον, ἂν θηλάζουσιν τὰ βρέφη των,

καὶ ἀποθνήσκουν κατατηκόμεναι πρὸς τοῦτοις καὶ πολλὰ θρέφῃ κακὰ θρεμμένα, δηλαδή ἀπὸ γάλα ὅχι πολὺ οὐσι-
ῶδες, μένουν ἀδύνατα πάντοτε, ἢ ἀποθνήσκουν εἰς τέλος·
ἀλλὰ μία μήτηρ, τολμῶ νὰ εἴπω, εἶναι πολλὰ ἀξιόμιμ-
πτος, ἐὰν, διὰ χάριν ματαίων διατριβῶν καὶ διασκεδά-
σεων, ἀμελῇ διὰ τὴν ἀνάπαυσίν της τὰ κοπιαστικά, ἀλλ'
ιερά χρῆσθαι, τὰ ὅποια εἰς αὐτὴν προστάζει ἡ φύσις.

Ἐξεύρομεν, ὅτι ἡ τροφὸς, ἥτις εἶναι ἀντὶ μητρὸς, ἀνάγκη
νὰ ᾖ εὐρυστος, καὶ καθ' ὅσον ἐνδέχεται νὰ ὁμοιάζῃ τὴν
μητέρα κατὰ τὴν ἡλικίαν, καὶ νὰ ἐγέννησθαι κατὰ τὴν αὐτὴν
ἐποχὴν. Ἀνίσως ἡ τελευταία αὕτη περίστασις δὲν ἤθελε
συμφωνῇ καθ' ὅλα μὲ τὰς ἄλλας καλὰς ποιότητας τῆς
τροφῆς, ἀνάγκη νὰ μεταχειρισθῶμεν τεχνητὰ τινα μέσα,
καὶ νὰ δώσωμεν εἰς τὸ θρέφος ὀλίγον γυλίσριον βαβαρβά-
ρου, ἢ τὸ κιχώριον (*chicorée*), διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ
τῶ μηκόνιον (*meconium*), καὶ νὰ δίδωμεν τὴν τροφὴν διὰ
καιρὸν μερικὴν τροφὴν ἐλαφράν, καὶ οὐσιώδη ὀλίγον, διὰ νὰ
ἀποκαταστήσῃ τὸ γάλα τῆς καθαρώτερον, καὶ ὀλιγώτερον
θρεπτικόν.

Τὸ γάλα μιᾶς τροφῆς διαφέρει κατὰ τὴν ἡλικίαν, τὴν
αἰσίν, τὰ χρώματα, τὰ ὅποια λυμβάει, καὶ τὸν τρόπον
τοῦ ζῆν· αὐτὴ πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ ὅλας τὰς οὐσίας ἐκείνας,
ἔσαι βλάπτουν τὴν χώνευσίν της, καὶ προ πάντων τὰ ὕμα
καὶ δυνατὰ εὐματώση πλά. Αἱ δυσαρέσκαιαι τῆς ψυχῆς
εἶναι ὁμοίως βλαβεραὶ εἰς αὐτὴν, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ
θρέφος αὐτὸ συμπάσχει εἰς ὅλα τὰ πάθη, καὶ τὰ ὅποια
ὑποφέρει ἡ μήτηρ τοῦ αὐτοῦ ὑπόκειται εἰς τὸν ἐμετὸν,
εἰς τὸν λυξικαν, εἰς τὸν κωλικότονον, εἰς τὴν διάρροϊαν,
τοὺς σπασμούς καὶ εἰς πολλὰς ἀσθενείας ἄλλας.

Εἰς τὸ θέσθημα τῶν τριῶν μηνῶν τὸ θρέφος δὲν πρέ-
πει νὰ τρέφεται ἀπὸ ἄλλο, παρ' ἀπὸ τὸ γάλα τῆς μητρὸς

του ἢ τῆς τροφοῦ του· ἐπομένως δυνάμεθα νὰ τὸ συνεθί-
σωμεν βαθμηδὸν εἰς μίαν ἄλλην τροφήν, ἀνάλογον μὲ τὴν
κρᾶσίν του, καὶ τὴν χωνευτικὴν του ἐνέργειαν· ἐμποροῦμεν
ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὰ ρευστὰ, καθὼς ἀπὸ τὸ γάλα μὲ ζάκ-
χαρι βρασμένον, ἀπὸ βρεγμένα παξιμαδάκια κ.τ.λ. κατ'
ὀλίγον ὀλίγον ἀρχίζομεν τὰς στερεωτέρας οὐσίας· τὸ βρα-
σμένον ἀλεύρι, μὲ τὸ ὅποιον τρέφουν τὰ βρέφη εὐθὺς ὅταν
γεννηθῶν, συχνάκις προξενεῖ τὴν χώνευσιν δύσκολον, καὶ
ἔχει ἀποτελέσματα λυπηρὰ τὰ ὅποια ἀπὸ ταύτην προέρ-
χονται, καθὼς τὰς χοιράδας καὶ τὰς ἀσθενείας τοῦ ἀδενώ-
δους συστήματος.

Ὅσον δὲ διὰ τὴν ποσότητα τῆς τροφῆς, ἐξεύρομεν ὅτι
ὅσον τὸ βρέφος εἶναι ὑγιέστερον, τόσον ὀλιγωτέραν τροφήν
πρέπει καὶ νὰ τὸ δίδωμεν, καὶ ταύτην ἀπὸ ὀλίγην καὶ
συνεχῶς.

Εἶναι βεβαιώτατον ὅτι ἡ τροφή συμβάλλει πολὺ εἰς τὸ
νὰ αὐξήσῃ τὸ σῶμά μας, καὶ εἰς τὸ νὰ μᾶς προδιαθέσῃ
νὰ ἀποκτήσωμεν μίαν εὐρωστον κρᾶσιν· ἀλλ' ἀπατῶνται
ὅσοι πιστεύουν ὅτι τὸ βρέφος θηλάζει ὁμοῦ μὲ τῆς τροφοῦ
του τὸ γάλα καὶ τὰς καλὰς ἢ βλαβεράς διαθέσεις, τὰς
ὁποίας ἔπειτα ἔχει· ἀνίσως δυνατόν ἦτον ὥστε ἐν βρέφους
τρέφόμενον μὲ τὸ γάλα μᾶς αἰγὸς, νὰ ἀγαπᾷ νὰ σκιρτᾷ
καὶ νὰ ἀναριχᾷται καὶ ἐν ἄλλο, τὸ ὅποιον ἠθελε λάβῃ τὸ γάλα
ἀγριοχοίρου νὰ ἔχῃ τὰς ἐπιθυμίας του ῥυπαράς, οἱ νεανί-
σκοι ἔπρεπε κατὰ τοῦτο νὰ λάβουν τὸν χαρακτηρὰ τῶν ζώων,
τῶν ὁποίων τὴν τροφήν τρώγουν· τότε τὰ ἀρσενικά καὶ τὰ
θηλυκά, οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες, οἵτινες ζοῦν μὲ τὰ
ἴδια φαγητὰ, μὲ τὰ ὅποια τρέφονται καὶ τὰ ζῶα, ἔπρεπε
ν' ἀναπτύσσουν τὰς αὐτὰς διαθέσεις, καὶ νὰ ἔχουν ἐν
τ' αὐτῷ τὰ ἴδια πνεύματα· καὶ ὑποθέτοντες τοῦτο δὲν ἐμπο-
ροῦμεν πλέον νὰ ἐξηγήσωμεν διατὶ πολλὰ βρέφη θηλάζο-

μενα ἀπὸ τὴν ἰδίαν μητέρα δεικνύουν τόσον διαφορετικοὺς
Χαρακτῆρας.

Ἡ μόνη ὁμῶς ἐπιρροή, τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ γόλα εἰς τὰς
αἰσθητικὰς καὶ νοητικὰς δυνάμεις τοῦ βρέφους, περιορί-
ζεται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὀργάνων διὰ τῶν ὁποίων αἱ
δυνάμεις αὐταὶ ἐκτιλύσσονται· ἀλλ' ὁ ἠθικὸς τῆς τροφῆς
χαρακτῆρ συμβάλλει πολὺ εἰς τὴν δραστηριότητα τῶν ἐνε-
ργειῶν τῶν ἀτομικῶν τοῦ βρέφους δυνάμεων, καὶ κατὰ
τοῦτο ἀνάγκη πολὺ νὰ προσέχομεν, καθὼς θέλω ἀναφέρει
εἰς τὰ μετέπειτα.

Περὶ Ἀέρος.

Ὁ ἀτμοσφαιρικός ἀήρ εἶναι ὁ ἱπαραίτητος διὰ τὴν
ἀτομικὴν ὑπαρξίν μας· αὐτὸς ἔχει ἐπιρροὴν εἰς ὅλας τὰς
ζωτικὰς μας δυνάμεις, τόσον διὰ τὰς φυσικὰς ἰδιότητάς του,
ὅσον καὶ διὰ τὰ συστατικὰ μέρη του. Τὸ διαφανές του εἶναι
τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὴν ὄρασιν, καὶ ἡ ῥευστότης του δίδει
τὴν ἐλευθέραν κίνησιν εἰς ὅλα τὰ σώματα, καὶ τὰ ἄτομά των,
καὶ συντείνει συγχρόνως εἰς τὴν εὐχολον ἀνανέωσίν των. Ἡ
ἐλαστικότης του διαδίδει τοὺς ἰδιαίτερους παλμούς του, καὶ
δι' αὐτῶν ἡσθεῖται ἡ ἀκοή μας, καὶ ἡ βαρύτης του τέλει
πάντων θλίβει τὰ στερεὰ καὶ ὑγρὰ τοῦ ὀργανισμοῦ· ἀλλ'
ἐπειδὴ καὶ ἡ θερμοκρασία τῆς ἀτμοσφαίρας εἶναι συνήθως
ὀλίγον μεγαλύτερη ἀπὸ ἐκείνην τοῦ σώματός μας, ὁ ἀήρ
δέχεται ἀπ' αὐτὸ τὴν ὑπερβολὴν τῆς θερμότητος.

Τὰ συστατικὰ μέρη τῆς ἀτμοσφαίρας εἶναι ἀναγκαῖα εἰς
τὴν ζώην, ἀλλ' ἀπὸ ταῦτα ἄλλα εἶναι ὠφέλιμα εἰς αὐτὴν,
ἄλλα δὲ βλαβερά· αἱ ἀπὸ τὴν ζωσίν των δὲ προερχόμεναι
ποικιλίαι των προξενοῦν τὰς διαφόρους ἐντυπώσεις εἰς τὰ
διάφορα σώματα. Τὰ ἀδύνατα ὑποκείμενα π. χ. γνωρίζουν
διὰ τὴν μεγάλην αἰσθητικότητα τὴν ὅπιαν ἔχουν, εἰς ποῖον
μέρος, πνέει ὁ ἀήρ. Μερικοὶ πύσχουν ἀπὸ ἀχωνευσίαν,

ὅταν ὁ χειμὼν πλησιάζῃ· τὸ πολὺ ὀξυγόνον ἢ ἡ θερμότης ἐλάπτει τοὺς φθισικούς· μερικαὶ κράσεις ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ ἑναέρα ξηρὸν, ἄλλαι εἶναι καλῆτερα εἰς μίαν ἀτμοσφαῖραν ὀλίγον ὑγρὰν· ὁ δὲ προσφορώτερος δι' ὅλους ἀήρ δὲν εἶναι ἀναμεμιγμένος ἀπὸ ἀναθυμιάσεις ἀτμούς καὶ καπνόν.

Τὸ νὰ ἐκλέσῃ τις τὸ νεογέννητον βρέφος εἰς μίαν ἀτμοσφαῖραν ἀνάλογον μὲ ἐκείνην τοῦ σώματός του, καὶ κατ' ὀλίγον ὀλίγον βαθμιαδὸν νὰ τὸ συνεθίσῃ νὰ ὑποφέρῃ τὰς διαφόρους μεταβολὰς τῆς θερμότητος καὶ τοῦ ψύχους, τῆς ὑγρασίας καὶ ξηρασίας, εἰς τὰς ὁποίας ἐπομένως θέλει ὑποκειται, εὐκλῶς ἐννοεῖ τις ὅτι θέλει ἀποκασταθῇ τότε εὐριστον, καὶ δὲν εἶναι φόβος νὰ ὑποφέρῃ καμμίαν ἀσθένειαν· ἤθελεν εἶσθαι πολλὰ ὠφέλιμον, ἔαν καθημερινῶς ἀφοῦ ἐξυπνήσῃ τὸ βρέφος νὰ ἀφίνωμεν διὰ μερικὰς στιγμὰς γυμνὸν ἀντικρὺ εἰς τὸν θερμὸν ἥλιον ἢ φωτιὰν, καὶ νὰ τὸ τρίβωμεν ἀπαλὰ ἀπαλὰ εἰς ὅλον τὸ σῶμά του, διὰ νὰ δίδωμεν ἐν τ' αὐτῷ καιρὸν εἰς αὐτὸ τοῦ νὰ ἐκτείνῃ ἐλευθέρως τὰ μέλη του, καὶ νὰ βοηθῶμεν ἀπ' ἄλλο μέρος τὴν ἀδελὸν του διαπνοήν· ὅταν τοῦτο ἐμπορῇ νὰ περιπατήσῃ ὀλίγον, ἀνάγκη νὰ τὸ ἀφίνωμεν εἰς αἶρα ἐλεύθερον διὰ νὰ ἀρχίσῃ νὰ συνεθίσῃ τὰς ἀτμοσφαιρικὰς διαφόρους μεταβολὰς.

Γνωστὸν μὲ φαίνεται εἶναι ὅτι, ἡ εἰς τὰ ὑψηλὰ μέρη διατριβὴ εἶναι ὠφελιμωτέρα εἰς τὴν ὑγείαν μας, παρὰ εἰς τὰ χαμηλὰ· ὅπουδ' ἂν ποτε μὲ ὅλον τοῦτο καὶ ἂν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ κατοικῶμεν, ἀνάγκη νὰ ἀποφεύγωμεν μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν τοὺς ὑγροὺς καὶ χαμηλοὺς τόπους, οὗτοι ὁ ἀήρ δυσκόλως ἀνανεόνηται, καὶ εἶναι ὅλος γεμάτος ἀπὸ ἀναθυμιάσεις διαφόρων ζωτικῶν σήψεων· πρέπει δὲ νὰ ἐκλέξωμεν διὰ τὴν κατοικίαν τῶν παιδῶν ξηρὸν καὶ ὑπερσὺν καθαρισμένον αἶρα, τὸν ὁποῖον νὰ γλυκαίνει σχεδὸν καθημερινῶς μὲ τὰς θερμὰς ἀκτῖνας ὁ ἥλιος.

Διὰ τούτων τῶν μέσων τὰ βρέφη ὁπόταν φθάσουν εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, θέλουν ἀποκτήσει εὐκόλως δύναμιν καὶ ὑγείαν, καὶ θέλουν εἶσθαι προδιατεθειμένα νὰ ἀντιστέκωνται εἰς κάθε ἐπιβρόχην ἀτμοσφαιρικὴν ἀκινδύνως· τὰ δὲ εὐρρώστα στήθη των δὲν θέλουν μ' εὐκολίαν ὑπόκεισθαι εἰς τὰς ἀσθενείας, τὰς ὁποίας αἱ θανατηφόροι ἰδιότητες τοῦ ἀέρος προξενῶν πάντοτε εἰς τὰ κατ' ἄλλον τρόπον ἀνατρεφόμενα βρέφη, καὶ τὰ ὁποῖα ἐπομένως εἶναι ἀδύνατα.

Περὶ τοῦ φωτός.

Καὶ τὸ φῶς συμβάλλει ὁμοίως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος· αὐτὸ μεταβάλλει τὸ χρῶμα τῶν φυτῶν, τῶν ζῶων καὶ τῶν ἀνθρώπων· τὰ φυτὰ τὰ ὁποῖα εἶναι στερημένα φωτὸς γίνονται χλωμὰ καὶ ξανθὰ· καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκείνοι, οἵτινες ζοῦν εἰς τοὺς σκοτεινοὺς τόπους εἶναι σχεδὸν ἀχρωμάτιστοι· ἡ ἔλλειψις τοῦ φωτὸς προδιαθετεῖ τὸ σῶμά μας εἰς πολλὰς ἀσθενείας, καθὼς εἰς τὸ σκορβοῦντον εἰς τὰ σαπρὰ πάθη (putride) εἰς τὰ ἐξογκώματα κ.τ.λ. Ἐκ τούτου λοιπὸν συμβαίνει ὅτι ὅλοι οἱ στενόχωροι δρόμοι, τὰ χαμηλὰ καὶ μὲ μικρὰς θυρίδας ὀσπήτια, καὶ ὅλα τὰ ἐστερημένα φωτὸς οἰκήματα εἶναι νοσώδη.

Τὸ φῶς διεγείρει ἀκόμη καὶ ὅλας τὰς σωματικὰς ἐνεργείας καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐκείνας τοῦ δέρματος· ἡ πολλὰ αἰφνδήτως προσβολὴ του προξενεῖ τὸν πταρμὸν, πονηκῆγλον, τὴν ὀφθαλμικὴν ζέγγωσιν, τὰς φλοῖσεις τοῦ δέρματος, τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ ἐγκεφάλου· ὅσον δὲ διὰ τὰ νεογενήντα βρέφη ἀνάγκη τοῦ νὰ προσέχωμε, διὰ νὰ μὴν ἐκβήττωνται τάχιστα εἰς πολλὰ μεγάλην φωτοχυσίαν καὶ μάλιστα ὅταν ἀρχίζουν νὰ βλέπουν, ἀλλ' ὡφελεῖ νὰ τὰ βάλλωμεν εἰς μέρος, ὅπου νὰ διευθύνεται εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς των πολλὰ μετρία τοῦ φωτὸς λάμψις, διότι συνεθίζουν νὰ στρέφουν πάντοτε εἰς αὐτό.

Περὶ τῆς καθαριότητος.

Τὸ δέριμα ἀναγκαιοῖ εἰς τὴν ἀπορρόφησιν καὶ τὴν ἔκκρισιν, καὶ κατὰ τοῦτο συμβάλλει εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας. Ὅθεν ὑποχρεούμεθα νὰ διαφυλάττωμεν τοὺς πόρους μας ἀνοικτούς, καὶ νὰ πλύνωμεν τὸ σῶμά μας πάντοτε, ἐν ταυτῷ νὰ ἀλάσσωμεν καὶ χιτῶνα· τὸ σύνθημα πλύσιμόν του γίνεται μὲ μόνον νερόν καθαρόν· ὅταν δ' εἶναι ἀδύνατον, μὲ νερόκραυον, ἢ μὲ ὀλίγον ῥακί· ἂν δὲ εἶναι ξηρὸν, ἡμποροῦμεν καὶ νὰ τὸ τρίψωμεν μὲ κάποιαν ἐλαιώδη οὐσίαν.

Εἰς μέρη τινα τοῦ σώματος καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν μερῶν, εἰς τὸ ὅπισθεν τῶν αὐτίων, εἰς τὰ διπλώματα, τὸν αὐχένα, κ.τ.λ. τὸ δέριμα εἶναι ὑποκαίμενον εἰς φλογώσεις· συνεθίζου δὲ νὰ πλύνουν αὐτὰ τὰ μέρη μ' ἓνα διάλυμα στυπτηρίας, ἢ ῥίπτουν εἰς αὐτὰ λυκοπόδιον τριμμένον λεπτὰ, ἢ τὰ ἀλείφουν μὲ τὸ βούτυρον τοῦ Κακάου, μὲ λάδι γλυκαμυγδάλων, ἢ μ' ἄλλην τινα λιπαρὰν οὐσίαν.

Καθὼς πρὸ ὀλίγου εἶπον ὅτι χρεωστοῦμεν τὰ βρέφη νὰ τὰ συνεθίζωμεν βαθμηδὸν εἰς τὴν ψυχροτέραν θερμοκρασίαν, ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι τὸ νερόν μὲ τὸ ὅποῖον τὰ πλύνει τις, ἢ τὰ λουτρὰ διὰ τὴν καθαριότητα θέλουν εἶσθαι ψυχρότερα βαθμηδὸν, καθὼς καὶ τὸ σῶμά των κατ' ὀλίγον ὀλίγον ἐκθέτεται εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν.

Περὶ τοῦ ὕπνου, τῆς ἀγρυπνίας, τῆς ἀναπαύσεως καὶ τῆς σωμασκήσεως.

Πρὸ τῆς γεννήσεώς των τὰ βρέφη φαίνεται ὅτι κοιμῶνται κατὰ συνέχειαν· ἀπὸ οὗ δὲ γεννηθῶν καὶ αὐξάνουν τότε μάλιστα κοιμῶνται τὸ περισσότερον, καὶ δὲν ὠφελεῖ πώποτε νὰ τὰ ἐξυπνώμεν, μίτε πάλιν εἶναι καλὸν τὸ νὰ μεταχειρίζονται ἱατρικὰ ὑπνοφάρμακα (soporifique) διὰ νὰ τὰ ἐκ-

ζουν ν' αποκοιμῶνται· τὸ εἰς τὴν ὑγείαν τῶν μόνον ὠφέλιμον εἶναι τὸ νὰ τὰ συνεθίσωμεν κατ' ὀλίγον ὀλίγον νὰ ἐξυπνοῦν καὶ ν' αποκοιμῶνται εἰς τινὰς ὥρας διορισμένας.

Ἡ ἐλευθέρᾳ γύμνασις τῶν μελῶν εἶναι πολλὰ ὠφέλιμος εἰς αὐτά· εἶναι σκληρὰ καὶ κακὴ συνήθεια ἐκείνη τοῦ νὰ τὰ σφίγγωμεν, καὶ μάλιστα ἐνῶ ἀκόμη εἶναι ἀδύνατα, καὶ τοιουτοτρόπως νὰ ἐμποδίζωμεν ὅλα τῶν τὰ κινήματα· διὰ τὴν κεφαλὴν τῶν μάλιστα ἀνάγκη νὰ φροντίζωμεν περισσότερο διὰ νὰ μὴν ἐκκλίνῃ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ καταντᾷ νὰ προξενήσῃ τὰς ἐξαρθρώσεις.

Δὲν πρέπει οἱ γονεῖς νὰ ταράσσωνται διὰ τὰς μικρὰς τῶν βρεφῶν κραυγὰς, ἐπειδὴ καὶ οἱ πνεύμονες διὰ τούτων ἐκτείνονται, ἀνοιγοσφαλοῦν οἱ μυκτῆρες, καὶ ἐπιταχύνεται ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος περισσότερο.

Ὅποτεν τὰ βρέφη ἀρχίζουσι νὰ περιπατοῦν ἀλλ' ἀκόμη εἶναι ἀδύνατα, ἀπαιτοῦν τὴν περισσότερην φροντίδα. Ἐὰν τὰ βάλουν πολλὰ ὀγλίγωρα διὰ νὰ σταθοῦν εἰς τοὺς πόδας, ὅταν μάλιστα εἶναι ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατα, τότε κινδυνεύουν διὰ νὰ καταντήσουν ῥαχητικά· διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀποφύγωμεν καὶ τὰς ἐξαρθρώσεις ἀνάγκη νὰ τὰ σηκώνωμεν πᾶνοντάς τα ἀπὸ τὸν βραχίονα ἢ ἀπὸ τὸ χέρι· ἡ ἐπικρατοῦσα συνήθεια τῶν ζωνῶν, (εἰς τὰς ἐξίτη μάλιστα τὰ ὅποια ἀκόμη σὲν εἶναι ἀρκετὰ δυνατὰ) διὰ νὰ βαστώνται ὀρθὰ, ἐμπορεῖ νὰ βλάβῃ τὸν θώρακα, ἢ τὰς ὀμῶν πλάγας· εἶναι ὠφέλιμον περισσότερο διὰ νὰ τ' ἀφίνωμεν νὰ κοιλῶνται ἢ νὰ σύρωνται εἰς τὴν γῆν, ἕως οὗ ἂν ἐαυτοῦ των νὰ σηκωθοῦν καὶ νὰ ἔκωνται εἰς τοὺς πόδας.

Τελειῶνω δὲ τὰς παρατηρήσεις μου περὶ τῆς πρώτης περιόδου τῆς νηπιότητος με σημειώσεις τινὰς εἰς τὴν πρῶτην ὁδοντοφυΐαν ἀναγκαιούσας· καὶ κατ' ἀρχὰς ἡ τροφὴ τῶν βρεφῶν εἶναι κατ' ἀνάγκην ὑγρὰ, ἄλλ' εἰς τὸν ἑβδομῶνα

σχεδὸν μῆνα εὐγαίνουν τὰ διωρισμένα, διὰ νὰ τρίβουν τὰ στεῖρρά φαγητὰ ὄργανα, καὶ νὰ τὰ κάμνουν εὐκολοχώνευτα, καὶ κατὰ πρῶτον συμβαίνει μία ἄφθονος ἐνσώλωσης· τὰ βρέφη πτερνίζουν συχνάκις καὶ τὰ οὐλά των εἶναι φλογισμένα καὶ ἐρυθρὰ, καὶ αἱ γνάθοι ἀναφλεγμέναι· τὸ βρέφος τότε φέρει κατὰ ὑνέχειαν εἰς τὸ στόμα τὸ χέρι του ἢ ὅ,τι κρατεῖ, αἰσθάνεται μεγάλην ἐλάφρωσιν ὅπου εἰς τὰ οὐλά του προσεγγίξῃ κανένα σῶμα σκληρὸν, καὶ τέλος πάντων κηλίδες λευκαὶ ὑποφαίνονται εἰς τὸ μέρος ὅπου οἱ ὀδόντες πρέπει νὰ ἀναφύωνται· αὐτοὶ εἶναι συνήθως οἱ δύο τομεῖς εἰς τὴν κάτω γνάθῳ. οὔτινες ἀναφύονται πρώτιστοι, μετ' ὀλίγον δὲ ἔπειτα φαίνονται καὶ οἱ τῆς ἄνω γνάθου τομεῖς, καὶ οἱ παράπλευροι· ἀκολουθῶς μετ' αὐτοὺς οἱ κυνόδοντες, καὶ οἱ γναθικοί. Μετὰ δὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν δύο παραπλεύρων τῆς γνάθου, ἡ ὁποία σχεδὸν συμβαίνει μετὰ τὸν δεύτερον χρόνον, ἡ πρώτη ὁδοντοφυΐα εἶναι τελειωμένη, καὶ ἡ ζωὴ τῶν βρεφῶν εἶναι τότε ἀσφαλεστέρα, καθὼς ἡ πείρα ἀποδεικνύει ὅτι τὸ τριτημόριον τῶν βρεφῶν σχεδὸν ἀποθνήσκουν προτοῦ νὰ φθάσουν τὴν διαιτίαν.

Ἀγκαλὰ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν ὀδόντων εἶναι φυσικὴ, προξενεῖ μὲν ὅλα ταῦτα καὶ πολλὰς ἀταξίας εἰς τὸν ὁργανισμόν, καθὼς τὴν διάρροϊαν τοὺς σπασμούς κ. τ. λ. Ἡ φλόγωσις περιόριζεται καὶ. οὔτε εἰς τὰς γνάθους, ἄλλοτε ἐξαπλῶνται κατὰ συμπάθειαν καὶ εἰς διάφορα μέρη τοῦ σώματος, εἰς τὸν τράχηλον π. χ. εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, εἰς τὰ ὦτα, εἰς τὰς μεμβράνας τοῦ μυελοῦ, εἰς τὸ στῆθος, καὶ εἰς ὅλον τὸ σῶμα.

Ἐπειδὴ καὶ ἡ τοιαύτη περίστασις συχνάκις φέρει τὴν ζωὴν τῶν βρεφῶν εἰς κίνδυνον, φρόνιμον εἶναι τὸ νὰ μὴ δίδωμιν εἰς αὐτὰ τὰ ἱατρικὰ, τὰ ὅποια ἐν γένει μεταχειρίζονται ἀλλὰ νὰ τ' ἀφιερώσωμεν εἰς ἓνα ἱατρὸν ἔμπειρον, ὅστις

μόνος ἔμπορεῖ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ βρέφους, καὶ τὸν τρόπον τῆς θεραπείας τὸν ὅποιον αὐτὴ ἀπαιτεῖ· ἔμποροῦμεν δὲ νὰ ἔχωμεν ὡς κανόνα ὅτι ὅλα τὰ ἐρεθιστικὰ πρέπει νὰ ἐμποδίζωνται, καὶ ὅτι τὰ χλιαρὰ λουτρὰ μόνον καὶ ἐλαφρὰ καθαρτικὰ εἶναι τὰ ἐξάίρετα ἀντιφλογιστικά.

Διὰ νὰ κατορθώσουν δὲ εὐκολωτέραν τὴν ὕδοντοφυΐαν, εἰς ὅσα ὀδόντια εἶναι ἑτοιμα διὰ νὰ εὐγοῦν, συνεθίζουν εἰς τὸ βρέφος νὰ δίδουν ἓνα κομμάτι ζαχαράου, διὰ νὰ τρίβῃ μ' αὐτὸ τὰ οὐλά του, ἢ ἓνα κομμάτι ῥίζης ἰδίσκου (guimauve) βρεγμένον μὲ μέλι, τὸ ὅποιον κοατοῦν εἰς τὸ μέρος τῶν οὐλῶν ὅπου μέλλει νὰ φυτρώσῃ τὸ ὀδόντιον, ἐνίοτε εἰς ταύτην τὴν θέσιν αἱ μικραὶ τομαὶ εἶναι πολλὰ ὠφέλιμοι· ἀφ' ὅλα ταῦτα παρατηροῦμεν ἐν γένει ὅτι ἡ κεφαλὴ εἶναι ἡ πρώτη διὰ τὰς ἀσθενείας καθέδρα, τὰς ὁποίας ὑποφέρουν τὴν εἰς πρώτην των ἡλικίαν ἐξαιρέτως τὰ βρέφη· συμβαίνει δὲ τοῦτο, διότι ὁ ὁργανισμὸς ταύτης εἶναι πολλὰ ἀδύνατος, καὶ τὰ πρῶτα κινήματα τῆς ζωῆς γίνονται κατ' ἀρχὰς εἰς τοῦτο τὸ μέρος.

Περὶ τῆς δευτέρας περιόδου τῆς βρεφικῆς ἡλικίας καὶ ἐκείνης τῆς ἐφηβικῆς.

Προτοῦ νὰ ἀπεράσω εἰς ἄλλας παρατηρήσεις, θέλω τελειώω, ὅτι μὲ μένει νὰ εἵπω περὶ τῆς ὀδοντοφυΐας ἐν γένει. Περὶ τὸν τέταρτον χρόνον δύο ὀδόντια μολικὰ εἰς κάθε γνάθον προσθέτονται πλησίον εἰς τὰ εἴκοσι πρῶτα· αὐτὰ εἶναι τὰ δύο πρῶτα ὀδόντια, τὰ ὁποῖα δὲν πίπτουν, ἐνῶ ἐκείνα τὰ ὁποῖα προτοῦ ἀναφύονται πίπτουν εἰς τὴν ἑπταετῇ ἡλικίαν, καὶ ἀνανεώνονται μὲ τὴν αὐτὴν τάξιν, μὲ τὴν ὁποίαν φυτρώνουν· πλὴν τὰ δεύτερα ταῦτα εἶναι πλέον στερεωμένα, καὶ ἔχουν καλῆτέρας καὶ μακρυτέρας τὰς ῥίζας.

Μετὰ δὲ τὸν ἑννάτον χρόνον ὡς ἐπὶ το πλείστον εὐγαίνου

καὶ ἄλλοι τέσσαρες μυλικοὶ ὀδόντες πλατύτεροι ἀπὸ τοὺς προτέρους, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀδόντων τότε εἶναι εἰκοστὸς ὄγδους· μεταξύ δὲ τοῦ εἰκοστοῦ ὀγδούου καὶ τριακοστοῦ χρόνου εὐγαίνουσι τέσσαρες ἄλλοι, οἵτινες καλοῦνται σωφρονιστῆρες, καὶ τότε πλέον εἶναι τελεία καὶ ἡ β' ὀδοντοφυΐα· αὕτη ἡ ἐργασία, καθὼς καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι τῆς ζωικῆς οἰκονομίας, ὑπόκειται εἰς διαφόρους μεταβολάς. Εὐρίσκονται παραδείγματα θρεφῶν, τὰ ὅποια ἔρχονται εἰς τὸν κόσμον μ' ἓνα ἢ δύο τομεῖς· μερικὰ ὑποκείμενα ἔχουν ὀδόντας περισσοτέρους κατὰ τὸν ἀριθμὸν, ἄλλοι δὲ ἔχουν παρὰ δύο μόνον σωφρονιστῆρας, καὶ ἄλλοι σχεδὸν οὐδ' ἓνα· καὶ ἡ ἐποχὴ ὁμοίως, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ὀδόντες φυτρώνουν, καὶ ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν πίπτουν, διαφέρει ὁμοίως. Εἶδομεν πολλὰ ὑποκείμενα προχωρημένα κατὰ τὴν ἡλικίαν νὰ ἀλλάσσουν ὀδόντια, τὰ ὅποια γεννῶνται ἀπὸ μίαν τρίτην σποράν.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ ὄργανα ταῦτα εἶναι ἀναγκασιότατα διὰ τὴν τροφήν ὡς συνεισφέροντα εἰς τὴν χώνευσιν τῶν στερεῶν βρωμάτων, χρεωστοῦμεν καὶ νὰ λαμβάνωμεν τὴν ἀπαιτουμένην διὰ τὴν διατήρησίν των φροντίδα. Ἡ καθαριότης εἰς τοὺς ὀδόντας εἶναι τὸ πρῶτον, τὸ ὅποιον διὰ τὴν διάρκειάν των ζητεῖται· διὰ τοῦτο τὸ τέλος δυνάμεθα νὰ τρίβωμεν με κίναν λεπτοτριμμένην ἠνωμένην με τρυγίαν (cremore).

Εἰς τὸ δίστιμα τῆς δευτέρας περιόδου τῆς νηπιότητος, καθὼς καὶ εἰς ἐπειροὴ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ὅλας τὰς ἐξωτερικάς ἐπιβροίας, περὶ τῶν ὁποίων ὡμίλησα εἰς τὴν πρῶτην περίοδον, ἀνάγκη νὰ τὰς παρατηροῦν οἱ παιδαγωγοί, καὶ κατ' ἀρχὰς τὴν τροφήν. Ὁ ἄνθρωπος, καθὼς καὶ πᾶν ὀργανικὸν ὂν, εἶναι ὑποκείμενος κατὰ τοῦτο εἰς μίαν ἀποσύνθεσιν καὶ εἰς μίαν συνεχῆ σύνθεσιν, καὶ προειδοποιεῖται μὲ τὸ μέσον τῆς γεινίας, τὴν ὁπλίαν ἔχει διὰ τοῦτο ἀνάγκη· ὅσον τὸ ὑποκείμενον εἶναι νεώτερον, τόσο ἡ ἐνέργεια τῆς τροφῆς

γίνεται ταχύτερα. Τὰ βρέφη ἀποθνήσκουν ταχύτερα ἀπὸ τὴν λιμοκτονίαν παρὰ οἱ ἔφηβοι· αὐτὰ ἔχουν ἀνάγκην διὰ νὰ λαμβάνουν συχνότερα φαγητὰ καὶ εἰς μεγαλητέραν ποσότητα, ἐπειδὴ καὶ ἀνανεοῦται τὸ σῶμά των καὶ αὐξάνει ταχύτερα.

Ἡ φύσις, ἥτις διανέμει εἰς τὰ διάφορα ζῶα ὅλην τὴν τροφήν, ἔδειξεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος ὅλην τὴν ἐλευθεριότητα. Ὀλίγα εἶναι τὰ φυσικὰ προϊόντα, τὰ ὅποια ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ· αὐτὸς μόνος ἔχει τὴν τέχνην τοῦ νὰ προετοιμάζῃ τὴν ἰδικήν του τροφήν, καὶ νὰ τὴν ἀποκαθιστᾷ εὐκολωτέραν διὰ τὴν χώνευσιν.

Ὅποιαδήποτε τροφή, ἥτις μὲ εὐκολίαν χωνεύεται, εἶναι ὑγιεινὴ, καὶ ὅσον περισσότερην ἀπλουστέρα εἶναι, τόσον περισσότερον καὶ μᾶς ὠφελεῖ· διότι, ἂν καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ στομάχου στοχαζώμεθα ὅτι εἶναι καλὴ, πάντοτε ὅμως τὰ πολυσύνθετα εἶναι ἐρεθιστικά, καθὼς ἀκόμη καὶ τὰ ἀρώματα, τὰ πνευματώδη ποτὰ, κ.τ.λ.

Ὅτι τὰ διάφορα τῶν φαγητῶν εἴδη ἔχουν τὴν μεγαλητέραν ἐπιβροήν εἰς τὴν ἰδικήν μας κατασκευὴν, τοῦτο τὸ παρατηρεῖ τις ἐὰν ἐξετάσῃ τὰς διαφορετικὰς γεύσεις, τὰς ποίας εὐρίσκομεν εἰς τὸ κρέας τῶν ζώων τοῦ αὐτοῦ γένους, θρεμμένων ὅμως μὲ οὐσίας πολυειδεῖς. Ποῖος δὲν προτιμᾷ τοὺς λαγίους τοῦ βουνοῦ, ἀπ' ἐκείνους τῆς πεδιάδος; τὸ πάχος ἐνὸς χοίρου (θρεμμένου ἀπὸ θαλάσιους εἶναι προτιμότερον ἀπ' ἐκείνου, ὅστις ἐπαχύνθη ἀπὸ γεώμηλα, γάλα, κ.τ.λ.

Οἱ βιολογικοὶ κανόνες πρέπει νὰ συμμορφώνωνται κατὰ τὴν ἡλικίαν, τὰς διαθέσεις, τὸ κλίμα, τοὺς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ, τὴν ἀτμοσφαιρικὴν κατάστασιν καὶ τὸν συνήθη τρόπον τοῦ ζῆν.

Ὅσον τὰ βρέφη αὐξάνουν, τόσον περισσότεραν αἰσθά-

νονται τὴν ἀνάγκην μιᾶς στερεωτέρας τροφῆς. Ἡ λυμφατικὴ κρᾶσις ζητεῖ φαγητὰ θρεπτικώτερα καὶ ἐρεθιστικώτερα, τὰ ὅποια δὲν ὠφελοῦν εἰς τοὺς αἱματώδεις καὶ νευρικούς, οἵτινες ἐξ ἐναντίας δὲν ἀπαιτοῦν παρὰ εὐκολοχώνευτα καὶ ἀπλά. Εἰς τὰ ψυχρότερα κλίματα, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἀνάγκην νὰ τρέφωνται ἀπὸ κρέας, εἰν' ἀσθενεῖς καὶ χλωμοὶ, ὁπόταν τρώγωσιν ἄνιστα καὶ ὑδατώδη φυτὰ, τὰ ὅποια εἶναι προϊόντα τοῦ κλίματός των. Εἰς τοὺς θερμοὺς τόπους ἐξ ἐναντίας τὰ ὀπωρικά καὶ φυτὰ γίνονται ἀρκετὴ τροφή· αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τόποι προάγουν οἷσας, αἱ ὅποια γίνονται χρήσιμοι καὶ εἰς τοὺς κατοικοῦντας τὴν ἄρκτον, καθὼς τὰ ἀρώματα, τὰ ὅποια εὐκολύνουν τὴν χώνευτιν. Τὸ μέγα ψύχος μᾶς κάμνει νὰ ὑποφέρωμεν ἐρεθιστικά τινα, τὰ ὅποια εἰς τὰ θερμὰ μέρη μᾶς βλάπτουν πολὺ.

Εὐρίσκονται μὲ ὅλον τοῦτο καὶ ἀνωμαλίας τινές, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα νὰ τὰς ἐνοήσωμεν ἄς εὐχαριστηθῶμεν δὲ μόνον νὰ τὰς ὁμολογήσωμεν, εἶναι π.χ. ἄνθρωποι, οἵτινες δὲν δύνανται νὰ χωνεύσωσι τὸ πρόβατον, τὰς περιστεράς, τὰ χλωρὰ λάχανα, κ.τ.λ. ἄλλοι πάλιν πάσχουν ἀπὸ καρυ-
βυρίαν, διότι ἔφαγον κρέας χοίρινον, φραουλας, θρίδακα, κ.τ.λ. Διὰ τοῦτο ὁ καθείς χρεωστεῖ μόνος του νὰ γινεταὶ ἰατρός εἰς τὸν ἑαυτοῦν του, καὶ ν' ἀποφεύγῃ ὅ,τι τὸν ἀποδεικνύει ἡ πείρα ὡς βλαβερόν.

Καὶ τὰ μέσα ἀκόμη, τὰ ὅποια μᾶς ἐρεθίζουν, εἶναι πολυει-
δῆ, κατ' τὰ διάφορα ἄτομα, εἰς τὰ ὅποια ἔχουν ἐπιρροήν, ὅ,τι ζωογονεῖ ἢ ἡλαδῇ εἰς ἐκεῖνον, βλάπτει τὸν ἄλλον. Ὁ Δημοσθέ-
νης καὶ ὁ Ἄλλερ ἐρεθίζοντε πάντοτε κατὰ τὸν αὐτὸ βαθμὸν, μὴ πίνοντες ἄλλο παρὰ νερὸν, ἐνῷ ὁ καφφές ἦτο τὸ βοη-
θητικὸν ἐρεθιστικὸν διὰ τὸν Βαλταῖρον, καὶ τὸ τέει διὰ τὸν
Δ. Θόμψωνα. Ὁ Νεύτων δὲν ἔζησε παρὰ μὲ φυτὰ κατ' ὅλον
τὸν καιρὸν, τὸν ὅπεσον ἐξώλευσε νὰ συνθέσῃ τὸ περίφημον

τῆς ὀπτικῆς σύγγραμμα, καὶ ὁ Χυβῆς ἐδούλευε περικυκλω-
μένος πάντοτε ἀπὸ καπνὸν ἀρκστόν.

Πολλοὶ γονεῖς προθυμοποιοῦνται τοῦ ν' ἀναπτύξουν τὸ
πνεῦμα τῶν τέκνων των, καὶ ἀμελοῦν νὰ ἐνδυναμώσουν τὴν
κρίσιν των· πιστεύουν ὅτι ποτὲ δὲν δύνανται νὰ μάθουν
ὀγλήγορα νὰ γράφουν καὶ νὰ διαβάζουν, καὶ τὰ ὑποχρεό-
νουν νὰ κάθηνται δι' ὥρας πολλὰς, καὶ ν' ἀναπνέουν ἕνα
περίωρισμένον ἀέρα, ἐνῶ ἔχουν περισσοτέραν ἀνάγκην διὰ
νὰ γυμνάσουν τὸ σῶμά των, καὶ ν' ἀναπτύξουν τὰς μικρὰς
τῶν δυνάμεις. Ὅσον οἱ παῖδες εἶναι ἀδύνατοι καὶ αἰαίσθη-
τικαὶ καὶ νοητικαὶ διαθέσεις των εἶναι δραστηριώτεραι,
τόσον περισσότερο μία τοιαύτη πλάνη εἶναι βλαβερὰ δι'
αὐτά· τὰ ἔτομα ταῦτα εἶναι ὑπικείμενα εἰς φλογώσεις καὶ
ἐγγυμώσεις, καὶ ἕνας ἄωρος θάνατος εἶναι σχεδὸν συχνάκις
τὸ ἀποτέλεσμα ταύτης τῆς παραβάσεως τῶν φυσικῶν νόμων.

Πρὸς τούτοις βλέπομεν συχνάκις αὐτὰ τὰ τόσον μεγάλα
πνεύματα, τὰ ὅποια θαυμάζει τις εἰς τὴν νηπιότητά των,
νὰ ἐξασθενῶν τόσον, καὶ νὰ μὴν ἦναι παρὰ ὄντα πνευμα-
τώδη ὀλίγον, ὅταν καταντήσουν εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν
των. Ἡ πεῖρα τῶ ὄντι ἀποδεικνύει, ὅτι ἀπὸ τὰ παιδία,
τὰ ὅποια ἔχουν τὰς αὐτὰς νοητικὰς δυνάμεις, ὅσα δὲν
ὑποχρεοῦνται διὰ νὰ σπουδάζουν, παρ' εἰς τὴν ἡλικίαν,
καθ' ἣν ἡ κορὰς των ἀρχίζει νὰ ἐνδυναμῶται ὀλίγον,
λαμβάνουν ὀλίγως καλὴν ἰσχυρὰν φυσικὴν, ὑπερτιροῦν
ὀγλήγορα εἰς τὰς σπουδὰς των ἐκεῖνα, εἰς τῶν ὁπίων τὰς
χεῖρας βάλλουν ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους των τὰ βιβλία,
καὶ τὰ ὅποια καταντοῦν νὰ ἀγιάζουν. Ποτὲ δὲν πρέπει
ὁ νῦς νὰ γυμνάζεται, καὶ τὸ σῶμα νὰ δατανᾶται,
ἐπειδὴ χωρὶς τὴν φυσικὴν δυνάμιν ὁ ἄνθρωπος εἶναι
ἀνεπιτήδεος νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ χρέα ἢ τὰ πατρικὰ, ἢ
τὰ μητρικὰ, ἢ τὰ τοῦ πολίτου.

Ἐπειδὴ καὶ ἀπεδείχθησαν κάλιστα αἱ μεταξύ τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος σχέσεις, ἡ φυσικὴ ἀνατροφή τοῦ ἀνθρώπου, ἀνάγκη νὰ προσδεύη πρὸς τῆς πνευματικῆς, καὶ νὰ συνακολουθῇ πάντοτε μετ' αὐτὴν, χωρὶς νὰ ἐξασκῇται ἢ μία μετ' τὴν δαπάνην τῆς ἄλλης. Ἡ ὑγεία εἶναι ἡ βάσις, καὶ ἡ παιδεία, ὁ στολισμὸς τῆς ἀνατροφῆς. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἀπατῶνται ἐὰν πληρύνουν πλουσιώτατα διδασκάλους διὰ νὰ ἐκπαιδεύσουν τοὺς παῖδας τῶν εἰς μαθήματα, τὰ ὅποια ἔπειτα λησμονοῦν, ἐνῶ ἡ ὠφέλεια μιᾶς ὑγείας καλῆς τοὺς συντροφεύει καθ' ὅλην τὴν ζωὴν, καθὼς καὶ μία δυνατὴ κρᾶσις βοηθεῖ ἐξαισίως καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος· αὕτη ὅχι μόνον εἶναι ὠφέλιμος εἰς ὅσα ἄτομα τὴν ἀπολαμβάνουν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς φίλους τῶν, καὶ τοὺς ἀπογόνους τῶν.

Οἱ παῖδες ἔχουν ἀνάγκην περισσοτέρας γυμνάσεως καὶ περισσοτέρου ὕπνου παρὰ οἱ ἔφηβοι· δὲν εἶναι ὀλιγώτερον οὐσιώδες εἰς τὴν ὑγείαν τῶν νὰ ἵναι τακτικαὶ πάντοτε αἱ γαστρικαὶ καὶ δερματικαὶ ἐκκρίσεις· αὐταὶ δὲ διαφέρουν, κατὰ τὴν ποσότητα, τὴν ποιότητα, τὴν ἡλικίαν, τὴν ἰδιοσυγκρασίαν, τοὺς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ, τὸν χρόνον καὶ τὴν τροφήν. Ἡ ἄδελος δειπνοὶ εἶναι ἀφθονεστέρα εἰς τὴν νεότητι παρ' εἰς τὴν γῆρας· αὕτη ὁμοίως εἶναι περισσοτέρα εἰς τὰ θερμὰ κλίματα παρ' εἰς τὸ ψυχρὸν, περισσότερα εἰς τὸν καιρὸν τοῦ θεροῦ παρὰ τὸν χειμῶνα, περισσοτέρα εἰς τὰ ζωιρὰ πνεύματα παρ' εἰς τὰ καταθλιμμένα. Οἱ παῖδες ὑποφέρουν τὸ ψυχρὸν καλῆτερα παρ' οἱ ἄνδρες, ἐξ ἐναντίας αὐτοὶ εἰς τὴν θερμότητα ἀντιστέκονται, ἐνῶ αἱ πρῶτοι ἐνοχλοῦνται πολὺ.

Ἡ ἐπιβρόχὴ τῶν διαιτητικῶν νόμων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τὴν σωματικὴν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε πρέπει ἡ διοίκησις νὰ ἐπαγρυπνῇ

δι' αὐτούς. Οἱ νόμοι τῶν παλαιῶν λαῶν, καὶ μεταξύ τῶν ἄλλων ἐκεῖνοι τοῦ Μωϋσέως, εἶναι μεγάλα παραδείγματα εἰς ἡμᾶς· ἡ ὀθωμανικὴ νομοθεσία ἐπιστηρίζεται εἰς τὴν αὐτὴν ἐξέσιν, καὶ ἡ ἐγκράτεια τῆς τεσσαρακοστῆς τῶν χριστιανῶν διωρίσθη διὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν. Οἱ διαιτητικοὶ κανόνες ἐδιωρίσθησαν ὡς ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ ἀποκαταστήσουν καὶ τὴν διάρκειάν των βεβαιωτέραν· καὶ κατ' ἀλήθειαν, ὡς ὄντες φυσικοὶ νόμοι, αὐτοὶ εἶναι διωρισμένοι ἀπὸ τὴν κτίστην, καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ κόσμου.

Ἦθελον εἶσθαι πολλὰ ὠφέλιμον τὸ νὰ ἐξηγώμεν εἰς τοὺς παῖδας τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον προάγονται τὰ φυτὰ, καὶ νὰ τὰ προδιαθέσωμεν κατ' ὀλίγον· ὀλίγον νὰ ἐννοήσουν πῶς οἱ νόμοι τοῦ πληθυσμοῦ ἐκτελοῦνται μεταξύ τῶν ζώων, καὶ τέλος πάντων εἰς τὴν ἀνθρώπινον φύσιν. Οἱ περισσότεροι παῖδες ἤθελον εὐχαριστηθῇ ἔκν ἐμάνθανον, ὅτι ἐδαστάχθησαν εἰς τῆς μητρὸς των τὸν κόλπον, καὶ εἰς αὐτὴν χρεωστοῦν τὴν ζωὴν των· ἡ τοιαύτη γνώρισις θέλει χρησιμεύσει εἰς τὸ ν' ἀποκαταστήσῃ ὀλίγη ὥρα τὰς παρθένους προσεκτικωτέρας εἰς τὴν ὑγείαν των, καθότι ἤθελον ἐννοήσῃ ὅτι εἶναι προηδωρισμένοι ἀνέκαθεν, διὰ νὰ πληθύνου· τὸ γένος, καὶ ὅτι ἡ καλλίστη τῆς μητρὸς κρᾶσις εἶναι ἡ χρησιμότης διὰ τὴν ἰδιοσυγκράσιν τῶν παίδων.

Δὲν πρέπει νὰ παραμελῶμεν δὲ τὴν σιγμὴν, εἰς τὴν ὅποιαν ἀναπτύσσεται ὁ φυσικὸς ἔρως εἰς τὴν νεότητά, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ τοὺς κἄμνωμεν διὰ νὰ γνωρίζουν τὰ τρομερὰ ἀποτελέσματα τούτου, ὅταν καταντήσῃ εἰς τὴν ὑπερβολὴν του. Τὴν ζωὴν ταύτην φύσιν ἐνυπάρχουσαν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἔμφυτον, ἀδύνατόν εἶναι νὰ μὴ τὴν αἰσθανθῶμεν διόλου, ὅταν καταντᾷ δραστηριωτέρα· ἀνάγκη δὲ νὰ μεταχειρισθῶμεν ὅλα τὰ μέσα, τὰ ὅποια ἐμποροῦν νὰ προλάβουν τὰς

θλάβας της. Πῶς δυνάμεθα ὡς τόσον νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι οἱ παῖδες δὲν νικῶνται ποτὲ ἀπὸ μίαν δυνατὴν φυσικὴν ὁρμὴν, τῆς ὁποίας δὲν γνωρίζουν ποσῶς μήτε τ' ἀποτελέσματα, μήτε διὰ τ' εἶναι προωρισμένη; διὰ τοῦτο χρεωστοῦν οἱ γονεῖς καὶ παιδαγωγοὶ νὰ ἐπαγρυπνοῦν καὶ νὰ ἐμποδίζουν τοὺς παῖδας ἀπὸ τοῦ ν' ἀποπλανῶνται ἀπὸ αὐτὴν.

Τελειώνω τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐπαναλαμβάνων, ὅτι ὁ ἄνθρωπος χρεωστεῖ νὰ ὑποτάσσεται κατὰ πάντα εἰς τοὺς διὰ τὴν ζωὴν του διοριζομένους νόμους, τοῦλάχιστον καθ' ὅσον ὑπάρχει, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν περισσότερον εἰς τὸ διάστημα τοῦ καιροῦ τὸ ἐμπεριεχόμενον μεταξὺ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς τελείας αὐξήσεώς του, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ὑπανδρεύεται. Ἡ προπαρασκευαστικὴ αὕτῃ ἡλικία συμβάλλει εἰς ὅλην τὴν λοιπὴν ζωὴν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν οἰκογενειῶν καὶ ἐκείνην τῶν ὁλοκληρῶν ἐθνῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῶν νόμων τῆς γυμνάσεως.

Ἡ λέξις γύμνασις ἐφηρμοσμένη εἰς τὴν ἀνατροφὴν ἔχει σημασίας ἀναριθμήτους· ποτὲ μὲν τὴν συγχέουν μὲ τὴν ἑξίν, ποτὲ δὲ τὴν ἐκλαμβάνουν ὡς συνώνυμον τῆς ἐνεργείας· κατὰ τὴν δευτέραν δὲ ὁρμηνείαν ἐγὼ τὴ μεταχειρίζομαι.

Καὶ ἡ ἑξὺς ἔχει ὁμοίως σημασίας δύο· ἐνίοτε σημαίνει μίαν μικρὰν ἐνέργειαν, καὶ ἄλλοτε μίαν μετ' ἀλητέραν. Αἱ ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος, γίνονται ὀλιγώτερον αἰσθηταί, ἐπαναλαμβανόμεναι μὲ τὰς αὐτὰς ἐνεργείας· ὁπόταν αἱ αἰσθήσεις μας κατὰ συνέχειαν δέχωνται ἐντυπώσεις, παύουν ἀπὸ τὸ νὰ ἐνεργῶν· αἱ αὐταὶ ἔλαβεραὶ ἐντυπώσεις, ὁπόταν αἱ αἰτίαι τῶν προσβάλλουν συχνάκις, δὲν εἶναι ἐπικινδυνὸν πλεον. Ὁ ἐπιστάτης τῶν ἀσθενῶν καὶ οἱ ἴδιοι νοσοκόμοι καταννοῦν διόλου ἀναισθητοὶ εἰς τὰς

λοιμικὰς ἀσθενείας, ἀπὸ τὰς ὁποίας περιγυρίζονται. Ὁ Μιθριδάτης εἶχε συνθέσει τὸν στόμαχόν του καὶ τὰ ἔντερα του εἰς τὰ θανατηφόρα φαρμάκια· καὶ τὸ ἴδιον πνεῦμα δὲ συνθεῖζει εἰς τὰς δυστυχεῖς καταστάσεις καὶ τὰ δεινὰ. Βλέπει τις ἐν γένει ὅτι τὰ ὀργανικὰ ὄντα μεταβάλλονται κατὰ τὰς περιστάσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας περικυκλόνονται, εἴτε εἶναι ἐναντίαι αὐταί, εἴτε βοηθοί· οἱ φυλακωμένοι π.χ., οἱ ὁποῖοι ἔζησαν κατὰ πολλοὺς χρόνους εἰς νοσώδη ὑπόγεια, ἡσθένησαν ὅταν ἔλαβον τὴν ἐλευθερίαν των καὶ ἐξετέθησαν εἰς τὸ φῶς, καὶ μ' ἓνα λόγον τὸ φυσικὸν καὶ ἠθικὸν τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνουν μὲ τὸν καιρὸν θαυμηδὺν τὴν δεύθυνσιν, εἰς τὴν ὁποίαν δυσκολεύομεθα νὰ τὸν ρυθμίσωμεν κατ' ἀρχάς, καὶ τὴν ὁποίαν ποτὲ δὲν πρέπει νὰ θέλωμε διὰ νὰ τὴν μεταβάλλωμεν πάραυτα.

Αἱ μεταβολαὶ, αἱ ὁποῖαι συμβαίνουν εἰς τὸν ὀργανισμόν, ἀπαιτοῦν τὴν ἐπίμονον τοῦ παρατηρητοῦ προσοχήν· ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐταὶ συμβαίνουν βραδέως καὶ διαδοχικῶς, καὶ ἡ τέχνη ἀνάγκη νὰ μιμηθῇ τὴν ἰδίαν τάξιν εἰς τοὺς διαιτητικούς τοῦ ἀνθρώπου κανόνας, καὶ νὰ τοὺς διδάσκη κατ' ἀναλογίαν τῶν νοητικῶν του δυνάμεων· ὁ νήφων π.χ. δὲν δύναται ποτὲ ν' ἀφεθῇ εἰς ἀκολασίαν, χωρὶς νὰ βλάβῃ πολὺ τὴν υγείαν του· καὶ ὅστις ἐσυνείθισε νὰ πίνῃ πολὺ, δὲν δύναται νὰ ἀποβάλλῃ εὐθὺς τὴν ἑξιν τοῦ οἴνου, χωρὶς τινος βλάβης, καθὼς καὶ τὸ πολὺ φῶς δύναται νὰ βλάβῃ τὴν ὄρασιν ἐκείνου, ὅστις δὲν ἐσυνείθισε παρὰ εἰς τὸ σκότος· μήτε ἡμποροῦμεν νὰ δώσωμεν πολλὰ φαγητὰ εἰς τὸν ὅστις ἀπὸ πείναν καὶ ἔνδειαν κολιεύει νὰ ἀποθάνῃ, καὶ μ' ἓνα λόγον ὁποιαδήποτε αἰφνίδιος μεγάλη μεταβολὴ δύναται νὰ ἐπιφέρῃ μεγάλας βλάβας.

Καθὼς τ' ἀποτελέσματα τῶν αἰφνιδίων καὶ ἀξιοημειώτων μεταβολῶν τῆς θερμοκρασίας, εἴτε εἰς τὰ ἄψυχα ὄντα,

καθώς εἰς τὴν πορσετελάνην, τὸν ὕelon, κ.τ.λ., ἢ εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα, εἶναι εἰς ὅλους γνωστά, τοιοῦτοτρόπως πασί-
δηλα γίνονται καὶ τὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἔξις εἶναι μία δευτέρα
φύσις εἰς τὸ φυσικὸν καὶ τὸ ἠθικὸν του· καθὼς δὲ αἱ μεγάλαι
μεταβολαὶ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων τὸν ἐλάπτουν εἰς
τὴν ὑγείαν του, καὶ πολλάκις εἰς τὴν ζωὴν του, τοιοῦτο-
τρόπως αἱ αἰφνιδικῶς γινόμεναι μεγάλαι μεταβολαὶ εἰς τὰς
πολιτικὰς, ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς ιδέας του ποτὲ δὲν
ἀκολουθοῦν χωρὶς μεγαλωτάτας τοῦ πνεύματος ταραχάς.

Ἡ εὐκολία τοῦ νὰ φέρωμεν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας καὶ εἰς
τοὺς ἄλλους τὰς νέας ἐντυπώσεις ἐξαρτᾶται πολὺ ἀπὸ τὴν
ἡλικίαν. Ἡ νεότης εἶναι ἡ ἐποχὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος
εἶναι ἄπληστος εἰς τὴν μάθησιν, καὶ ὁπότε δέχεται μὲ
ὀλιγωτέραν πρόληψιν τὰς ιδέας· ὅσον περισσότερον προχω-
ρεῖ εἰς τὴν ἡλικίαν, τόσο ὀλιγώτερον γίνεται εὐμετάβλητος.
Ἀκολουθοῦντες τὸν νόμον τοῦτον χρεωστοῦμεν νὰ ἀνατρέφω-
μεν ὄχι μόνον τὰ ἄτομα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔθνη ὁλόκληρα, καὶ
προσέχοντες εἰς αὐτὸν μόνον θέλομεν ἐπιτύχει καλῆτερα καὶ τα-
χύτερα. Ὁ νόμος, τὸν ὁποῖον προτείνω, ἐπειδὴ καὶ εἶναι φυσι-
κός, καὶ ἡ ἐφαρμογή του κατ' ἀνάγκην γίνεται ἀταραίτητος.
Δὲν πρέπει ὅμως νὰ στοχασθῶμεν, ὅτι ἡ ἔξις ἔχει τὴν
ἰσχύϊν ὥστε δύναται νὰ ἀλλάξῃ καὶ τὰς αἰσθήσεις τῶν δύο
φύλων, ὥστε οἱ μὲν ἄνδρες νὰ ἀποκτήσουσι τὰς αἰσθήσεις
τῶν γυναικῶν, καὶ αὐταὶ πάλιν τὰς τῶν ἁνδρῶν· ἢ νὰ
ἐμποδίσῃ ἐν ταύτῃ τὰς μεταβολὰς, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν
εἰς τὴν ἡλικίαν μας, δηλαδὴ τὸ νὰ μὴ δυνηθῇ ποτὲ τις νὰ
καταστήσῃ γέρον διὰ τῶν ἔξεων, τὰς ὁποίας ἐμπορεῖ
ν' ἀποκτήσῃ· ἐλπίζομεν μόνον, ὅτι αὐτὴ ἐμπορεῖ νὰ μᾶς χρησι-
μεύσῃ εἰς τὰς ὁποίας ὑποκείμεθα θρησκευτικὰς καὶ πολιτικὰς
μεταβολὰς, καὶ νὰ μᾶς παραφυλάττῃ ἀπὸ παρεκτροπᾶς.

Κατὰ τὴν δευτέραν σημασίαν ἡ ἔξις φανερώνει μίαν

μεγαλητέραν εύκολίαν τοῦ ἐνεργεῖν, καὶ ἡ ὁποία συγχέεται μετὰ τὴν γύμνασιν, καὶ ἐπειδὴ αὐτὴ ἔχει ἐπιρροὴν ἀκόμη μεγαλητέραν τῆς πρώτης εἰς τὴν ἀνατροφὴν, ἀπαιτεῖ καὶ ἰδιαιτέραν ἐξέτασιν.

Ἐπειδὴ καὶ ἡ γύμνασις εἶναι τὸ μόνον μέσον τοῦ νὰ ἐπαυξάνῃ τὰς σωματικὰς μας δυνάμεις καὶ ὅλας τὰς ἄλλας ἐν γένει, ἡ ἐνέργειά της ἐκτείνεται καὶ ἕως εἰς τὰ ἄψυχα ταῦτα· τὰ ὄργανα τῆς μουσικῆς π.χ. τελειοποιῦνται παίζοντα ἀπὸ ἐπιτηδεύουσιν δακτύλους· αἱ ἐνέργειαι τῶν ὀφθαλμῶν τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοῦς μας ἐνδυναμίζονται περισσύτερον καὶ καλλήτερον καὶ ἱσχυρότερον ἐν ταύτῃ εύκολίαν μεγαλητέραν διὰ μιᾶς ἀναλόγου γυμνάσεως. Καὶ αὗται αἱ ἀσθένειαι ἐξαρθρῶνται ἀκόμη πολὺ ἀπ' αὐτὴν· κάθε ὀργανικὸν μέρος π.χ., τὸ ὅποιον ἐγγίχθη ἀπὸ αἰτίαν ὅποιανδήποτε, εἶναι περισσύτερον ὑποκείμενον εἰς τὸ νὰ ἐνοχληθῇ ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν. Τὰ χωνευτικὰ ὄργανα συνεθίζονται εἰς τὰ περισσότερα φαγητὰ, καὶ ἀποκαθίστανται ἐνεργητικώτερα, φθάσει μόνον νὰ μὴν ὑπερβῇ ἡ ποσότης τῶν φαγητῶν τὴν φυσικὴν δυνάμιν των· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα μὲ μετριότητα τὴν τροφήν, διότι μᾶς ὑστερεῖ τὰς δυνάμεις ἢ περισσοτέρα τοῦ δέοντος.

Οἱ γελοικοὶ ἄδένες ἐκκρύβουν σίελον αἰσθητικώτερον διὰ τοῦ ἐρεθισμοῦ, τὸν ὅποιον δίδει τις εἰς αὐτοὺς πτύων συχνάκις· καὶ οἱ καθ' ἑξῆς κινούμενοι μύονες ἀποκτινῶν εὐκίνησιαν περισσύτεραν καὶ ὄγκον ἀκόμη μεγαλητέρον· αἱ τοῦ θεάτρου χωρεύτριάς ἔχουν ἐν γένει τοὺς μηρούς καὶ τὰ σκέλη πολὺ δυνατώτερα ἀπὸ τὸ λοιπὸν σῶμα των, καὶ ἐξεύρομεν εἰς ποῖον βαθμὸν σταθερότητος καὶ εὐκινήσιός αὐτοὶ κατανατοῦν διὰ μόνην τὴν γύμνασιν· καὶ πάντες δὲν ἀγνοεῖ, ὅτι οἱ τεχνῖται ἐκεῖνοι, οἵτινες ὑποχρεοῦνται διὰ τὰς ἀρχὰς κατὰ συνέχειαν τοὺς βραχίονας ἔχουν μεγαλωτάτην δυνάμιν εἰς ταῦτα τὰ μέλη των.

Καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ μας δυνάμεις, τῶν ὁποίων αἱ ἐνέργειαι ἐξαρτῶνται πολὺ ἀπὸ τὸν ἐγκέφαλον, ἀκολουθοῦν τὸν αὐτὸν κανόνα. Κάθε δύναμις, ἡ ὁποία γυμνασθῇ ἀρκετὰ, ἀποκαθίσταται ἐνεργητικωτέρα· καὶ αἱ ἴδιαι διαθέσεις μας, ἐὰν παραμεληθοῦν, παύουν· ἐὰν ὅμως ἐξασκηθοῦν, φθάνουν εἰς ἓνα βαθμὸν ἐνεργείας πολλὰ μεγάλον. Ἄν ὁ Ἰαφαὲλ π.χ. ἐγεννᾶτο Ὁθωμανὸς, ἢ ἂν ἀντρεφέτο κατὰ τὴν συνήθειαν τούτων, χωρὶς νὰ ἐμπορέσῃ δηλαδὴ διὰ νὰ γυμνάσῃ τὸ πνεῦμά του, δὲν ἤθελε φέρεи εἰς φῶς τὰ θεῖα συγγράμματα, τὰ ὁποῖα θαυμάζονται. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ γύμνασις τελειοποιεῖ καὶ ἐνδυναμώνει τὴν φύσιν.

Διὰ νὰ ἐξάξωμεν ὅσῃν δυναθῶμεν ὠφέλειαν ἀπὸ τοῦς γυμναστικούς νόμους, ἀνάγκη νὰ ἐξεύρωμεν κατ' ἀρχάς, ὅτι ἡ γύμνασις δὲν δύναται νὰ κάμῃ κάμμιαν δύναμιν, ἀλλ' ὑποθέτει πάντοτε τὰς φυσικὰς διαθέσεις· δεύτερον, ὅτι ἡ λέξις γυμνάζειν εἶναι συνώνυμος μὲ τὸ ἐνεργεῖν· καὶ τρίτον, ὅτι κάθε διάθεσις πρέπει νὰ γυμνάζεται ἰδιαιτέρως.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν δὲ ταῦτα καλῆτερον, πρέπει καὶ νὰ γνωρίσωμεν τὰς κυριώτερας τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, ἐν ταύτῃ δὲ νὰ ἐπιμεληθῶμεν καὶ νὰ τὰς γυμνάσωμεν. Αἱ περὶ τούτων ἀτελεῖς γνώσεις μας ἐξηγοῦν τὰ μεγάλα σφάλματα, τὰ ὁποῖα ἐκάμα· καὶ κάμνουν ἀκόμη εἰς τὴν ἀθικὴν ἀνατροφὴν.

Ἐὰν γνωρίσωμεν μὲ ἀκρίβειαν τὰς κυριώτερας δυνάμεις, ἐλπίζομεν διὰ ν' ἀποκτήσωμεν καὶ ν' ἀκολουθήσωμεν τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς τῆς γυμνάσεως, τῆς ὁποίας τὸ ἀναγκαιότατον εἶναι τὸ νὰ γυμνάσωμεν κάθε δύναμιν διὰ τῆς ἰδίας τῆς ἐνεργείας· τὴν ὁσφρησιν π.χ. ἐσφραϊζόμενοι τὴν ὄρασιν, βλέποντες τὴν ἀκοήν, ἀκοίοντες τὴν ἀτομικότητα, παρατηροῦντες καθ' ἕκαστον τῶν ἰσχύων τὴν αἰτιολογίαν, ἐξετάζοντες τὰς μεταξὺ αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων ἀναφορὰς, κ.τ.λ.

Δὲν γυμναζόμεθα εἰς τὸ νὰ γνωρίζωμεν τοὺς τόπους, μαθάνοντες τὰ ὀνόματα μόνον τῶν πύλεων, τῶν ποταμῶν, τῶν λιμνῶν, τῶν βουνῶν, κ.τ.λ. Ὅστις εὐρίσκεται εἰς τόπον τινά, αὐτὸς διακρίνει τὰς καθ' ἑαυτὸ τοποθεσίας του· τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν παῖδες τινες εὐκολώτερα ἐνθυμοῦνται τὰς γεωγραφικὰς περιγραφάς, ἐνῷ κοπιᾶζουν πολὺ εἰς τὸ νὰ ἐνθυμηθῶν τὰς τοποθεσίας· ἄλλοι πάλιν ἐξ ἐναντίας ἑαστοῦν εἰς τὴν μνήμην των μὲν ζωηράν τῶν τόπων εἰκόνα, τοὺς ὁποίους εἶδον ποτὲ, τὰ δὲ ὀνόματά των λησμονοῦν παντελῶς. Ὅσοι δὲ παῖδες γνωρίζουν ἄριστι τὴν γεωγραφίαν καὶ τὰς τοποθεσίας, δὲν εἶναι πάντες οἱ καλύτεροί ἰχνογράφοι. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ διαίρεσωμεν τὰς διαφορὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἀναγκαιοῦν εἰς τὰς διαφορὰς σπουδὰς· βλέπομεν π.χ. ὅτι εἰς τὴν σπουδὴν τῆς γεωγραφίας διὰ τὴν ἐντελὴ γνῶρσιν τῆς ἀπαιτοῦνται αἱ δυνάμεις, διὰ τῶν ὁποίων γνωρίζομεν τὴν ἀτομικότητα, τὸ πλάτος, τὸν σχηματισμὸν, τὴν τοποθεσίαν καὶ τὴν διάλεκτον.

Μέχρι τοῦδε τινὲς ἐφ'αντάζοντο σφαλερὰ, ὅτι αἱ αἰσθήσεις, καθὼς τὰ αἰσθήματα, δὲν εἶναι φυσικαὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀποκτῶνται διὰ τῆς ἀνατροφῆς· εἶναι βέβαιόν ὅμως, ὅτι τόσον αὐαί, καθὼς καὶ τὰ αἰσθήματα, ὑπάρχουν φυσικῶς εἰς τὸν ἄνθρωπον· ἀλλὰ πρέπει νὰ τὰς γινώσκωμεν διὰ τῆς ξεχωριστῆς ἰδιότητος τῶν δυνάμεως, διὰ νὰ φαινῶνται ἐναργέστεραι εἰς ἡμᾶς. Διὰ νὰ γυμνάσωμεν π.χ. τὴν αἴσθησιν τῆς φιλανθρωπίας, δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ ἐντυπώσωμεν εἰς τὴν καρδίαν μας τὰ ἠθικὰ καὶ φιλανθρωπικὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ ἐάλωμεν εἰς πρᾶξιν τὰς ἀρετάς.

Δὲν πρέπει μὲν ὅλα ταῦτα νὰ συγχασθῶμεν, ὅτι αἱ αἰσθήσεις εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ νοῦς μας, καὶ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις των ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὁξυδερκείαν τούτου, καὶ ὅτι εἶναι τις εὐνοϊκός, δίκαιος, δειλός, τολμηρὸς, υπερήφανος, κ.τ.λ.

ἀνάλογως τοῦ πνεύματος, τὸ ὅποῖον ἔχει, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ἐξεύρωμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος μανθάνει νὰ ᾔηται τολμηρὸς, δειλὸς, εὐνοϊκὸς, ὑπερήφανος, δίκαιος, ἄδικος, καθὼς μανθάνῃ νὰ τραγωδῇ, ν' ἀριθμῇ, νὰ οἰκοδομῇ, νὰ ὁμιλῇ καὶ νὰ συλλογίζεται. Θέλομεν πρὸς τούτοις ἰδεῖ, ὅτι δυσκολώτερον εἶναι νὰ γυμνάσῃ τις τὰς αἰσθήσεις παρὰ τὰς νοητικὰς δυνάμεις, καθότι αὐταὶ εἶναι δραστηριώτεραι φυσικῶς παρ' αἱ ἐνέργειαι τῶν νοῦς· αἱ σκηναὶ τοῦ πολέμου π.χ. ἀποκαθιστάνουν τὸν ἄνθρωπον διόλου ἀναίσθητον εἰς τὰ λυπηρὰ ἀποτελέσματα τῶν καταστροφῶν, καὶ ἡ συνεχὴς τοῦ πινδύνου ἕξις τὸν μανθάνει δ' ἂν νὰ ἐλέπη τὸν θάνατον χωρὶς φόβον. Ἀποκτᾷ δὲ ὅλα τὰ αἰσθήματα ταῦτα εἰς ὀλιγώτερον καιρὸν καὶ δραστηριώτερα πᾶρ ὅσον ἐξαρκοῦσαν τὰ πρακτικὰ μαθήματα τῆς φιλοσοφίας διὰ νὰ τὸν προδιαθέσουν εἰς τὸ νὰ συλλογίζεται καὶ νὰ ᾔηται φρόνιμος.

Προδιαθέσει τοιοῦτοτρόπως τὸν ἄνθρωπον ὥστε νὰ βοηθῇται ἢ ἀναπτύξῃ ἢ ἡ ἐνέργεια τῶν αἰσθήσεων του, καὶ ἡ δραστηριότης των θέλει ἐπαυξήσῃ εὐθύς· ἐὰν θέλῃς νὰ γυμνάσῃς τὴν αἴσθησιν τῆς φιλανθρωπίας, παιδὸς τινος π.χ., κάμε τὸν διὰ νὰ μοιράσῃ ὅ,τι ἔχει μαζὶ μὲ ἐκείνους, αἵτινες δὲν ἔχουν διόλου· ἀλλὰ φυλάξου τὸ νὰ μὴ τὸν ἀποδώσῃς ὅπισθ' ὅ,τι ἔδωκεν, ἢ ν' ἀντικαταστήσῃς τὰ χροίσματά του μὲ τὸ διάφορον· μὴ τὸν ὁδηγῇς πάντοτε εἰς τὰς οἰκίας πλουσίων, καὶ μὴ πασχίζῃς διὰ νὰ ἀναπτύξῃς τὴν συμπάθειάν του διὰ τῆς ἀναγνώσεως διατριβῶν εἰς ταύτην τὴν ὕλην, ἀλλὰ κάμε τὸν νὰ αἰσθανθῇ τὴν πτωχίαν· καὶ ἂν δὲν ᾔηται εἰς κατάστασιν μόνος τοῦ νὰ τὴν δοκιμάσῃ, ἐπισκέψου τὰ μέρη, εἰς τὰ ὅποια αὐτὴ κατοικεῖ· φρόντισε νὰ τὸν ἀπακαταστήσῃς μάρτυρα σκηνῶν θλιβερῶν, καὶ τότε αὐτὸς συμπάσχει διὰ τὰ δεινὰ τῶν ὁμοίων του, καὶ τῆς φιλανθρωπίας τὸ αἶσθημα θέλει ἀναπτυχθῇ εἰς

αὐτόν. Δὲν βλέπομεν πάντοτε, ὅτι ἡ καρδιά ἐνὸς πλουσίου δυσκολώτερα κινεῖται εἰς τὴν συμπάθειαν παρ' ἢ τοῦ πτωχοῦ; καὶ ὅτι ὁ πτωχὸς δίδει περισσότερον ἐκ τοῦ ὑστερήματος κινούμενος ἀπὸ τὴν συμπάθειαν, παρὰ ὁ πλούσιος ἐκ τοῦ περισσεύματος βιάζόμενος ἀπὸ τὴν κενοδοξίαν;

Θέλεις διὰ τὴν ἐξασκήσιν τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου, ἐάλλε εἰς πρᾶξιν τὸ ἀξίωμα ὅτι «διὰ τὴν μάθης νὰ διοικῇς, πρέπει ν' ἀρχίσῃς νὰ μάθῃς νὰ ὑποτάσσῃσαι». Ἐν ποτὲ τις δὲν ὑπέφερε νὰ τὸν ἀντιστέκωνται, ἐὰν ἀπῆλκυσε πάντοτε ὅ,τι καὶ ἐφαντάσθη, τότε ἡ αἴσθησις τῆς δικαιοσύνης ἢ τοῦ κοινοῦ δικαιώματος δὲν γυμνάζεται εἰς αὐτὸν τίσον, ὅσον ἐὰν ὑπεχρέονετο νὰ στοχάζεται καὶ διὰ τῶν ἄλλων τὰ δικαιώματα, ἢ ἂν ἐδοκίμαζεν αὐτοκρίας. Πρέπει νὰ προδιαθῇται τοιοῦτοτρόπως ὁ παῖς, ὥστε νὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ αἰσθάνεται τὸ ἀδικον, διὰ τοῦ ὑποίου θυσιάζονται οἱ πολλοὶ διὰ τοὺς ὀλίγους, καὶ τὸ γενικὸν συμφέρον διὰ τὸ ἴδιον, νὰ γνωρίζῃ τὴν ἀδικίαν, ἣτις βοηθεῖ κατὰ τοῦ ἀδυνάτου τὸν δυνατὸν, καὶ τὸν πλούσιον κατὰ τοῦ πτωχοῦ.

Αὕτη ἡ παλαιὰ παροιμία ὅτι «οἱ λόγοι παρακινεῖν, καὶ τὰ παραδείγματα παρασύρουν» καὶ ἡ ἐπιρροή τῆς καλῆς ἢ τῆς βλαβερᾶς συντροφίας, ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὰς προειρημέναις αἰτίας. Σκέψθητι λοιπὸν μόνος σου ὅ,τι θέλεις διὰ νὰ κατασταθῇς ὡς υἱὸς σου, καὶ προδιαθέσῃς τοιοῦτοτρόπως ὥστε νὰ παρορμῶνται ἐκεῖνα τῶν αἰσθήσεων μόνον, τὰς ὁποίας θέλεις νὰ ἐξασκήσῃς· ἡ αἴσθησις τῆς αἰδοῦς ἢ τοῦ σέβας ὅταν ἀναπτύσσονται ποτὲ εἰς τοὺς τοποὺς τῆς ἀσωτείας.

Οἱ Λακεδαιμόνες, λέγει ὁ Μοντάνιος, ἐθέλησαν διὰ νὰ γυμνάσουν τὰ τέκνα των εἰς αὐτὰ τὰ ἴδια πράγματα, καὶ νὰ τὰ διδάξουν ὅχι μόνον διὰ τῆς ἀκοῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς πείρας τῶν πράξεων, καὶ νὰ τὰ ρυθμίσουν δὲ ἐντυπύ-

νοντες εἰς τὸν νοῦν των ὄχι μόνον λόγους καὶ ἀξιώματα, ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς ἔργα καὶ παραδείγματα, διὰ τὰ μὴ τὰ μαθησάμενοι ὡς ἐπιστήμην, ἀλλὰ τὰ συνεθίζουσι τὰ γυμνάζονται, ὥστε εἰς τοὺς ἄλλους τὰ φαίνεται, ὅτι δὲν τὰ ἐδιδάχθησαν, ἀλλ' ὅτι φυσικὰ εἶναι εἰς τοῦτο ἐπιρρέπεις. Ὄταν ἔρωτήθη ὁ Ἀγησίλαος τί ἐσυμβούλευε διὰ τὰ διδάσκωνται τὰ παιδιά, ἀπεκρίθη « ὅ,τι πρέπει τὰ κάμνουν ὅταν γεννοῦν ἄνδρες »· δὲν εἶναι διόλου λοιπὸν παράδοξον, ἔάν μία τοιαύτη πολιτικὴ διάταξις ἔφερε τὸσον ἀξιοθαύμαστα ἀποτελέσματα. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐδιδάσκοντο τὸ τὰ ὁμιλοῦν καλὰ, καὶ εἰς τὴν Σπάρτην τὸ τὰ πράττειν καλὰ· ἐκεῖ ἐγίνετο συνεχὴς γύμνασις τῆς γλώσσης, ἐδῶ μία συνεχὴς γύμνασις τῆς ψυχῆς· δι' αὐτὸ δὲν εἶναι ἀξιοθαύμαστον, ἔάν εἰς τὸν Ἀντίπατρον, ὅστις τοὺς ἐζήτει 50 παῖδας ἐνέχυρον, ἀπεκρίθησαν ὅλον τὸ ἐναντίον ἀφ' ὅ,τι ἠθέλωμεν ἡμεῖς κάμει, ὅτι ἤθελον καλῆτερα τὰ τὸν δώσουσι διπλάσιους ἄνδρας· τὸσον ἐφοβοῦντο τὴν διαφθορὰν τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδίων των!

Δι' ὅλα ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἐξέθεσα, ὁ πρῶτος τῆς γυμνάσεως νόμος ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ἀνατροφή δὲν δύναται τὰ σχηματίζειν καὶ μίαν δύναμιν, καὶ ὅτι καθεὶ δύναμις, ἀνάγκη τὰ γυμνάζεται διὰ τῆς ἰδίας τῆς ἐνεργείας.

Ὁ δεύτερος νόμος ἐμπερικυβάνει τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν αἱ δυνάμεις εἶναι ἐπιδεκτικαὶ τῆς γυμνάσεως. Ἐκ τῆς νηπιότητός τοι ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος ἐμπορεῖ τὰ διατάξει τὰς ὥρας τοῦ ὕπνου, τῆς ὀρέξεως, καὶ τῶν ἐκκενάσεων. Τὰ βρέφη συνεθίζουσι εὐκόλως ν' ἀποκοιμῶνται εἰς τοὺς βραχίονας, ἢ ὅταν κινῶνται· ἀρχίζουσι κατ' ὀλίγον ὀλίγον τὰ δέχωνται ἑξῶθεν ἐντυπώσεις, τότε διακρίνουσι τοὺς συγγενεῖς των ἀπὸ τοὺς ξένους, καὶ δεικνύουσιν προσοχὴν τινα εἰς τὰ ἐκτὸς ἀντικείμενα εὐθὺς ἐκκινῶνται τὰ αὐτὰ, καὶ ἀγαποῦν πάντοτε τὰ νεώτερα.

Ἐπειδὴ καὶ αἱ διάφοροι αἰσθητικαὶ καὶ νοητικαὶ δυνάμεις δὲν ἀναπτύσσονται ὁμοῦ ὅλαι, ἤθελέ τις χάσει τὸν καιρὸν, ἐὰν ἐγύμναζε μίαν ἀπὸ αὐτὰς προτοῦ ν' ἀναπτυχθοῦν καὶ τὰ εἰς αὐτὴν ἀνήκοντα ὄργανα. Μεταξὺ τῶν νοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖναι τοῦ νὰ διακρίνωμεν τὰ φαινόμενα παρυσιαζόνται πρῶται ὁμοίως τάχιστα ἀναφαίνονται καὶ ἐκεῖναι, διὰ τῶν ὁποίων γνωρίζομεν τὸν σχηματισμὸν τῶν πραγμάτων, ἐμποροῦμεν νὰ τὰ συγκρίνωμεν, καὶ μακθάνομεν τὰς διαλέκτους· διὰ τοῦτο τὰ θρέψη γνωρίζουν εὐθὺς μέγαν ἀριθμὸν ἀντικειμένων σχημάτων, καὶ ἀποαιτοῦν πολλὰς γενικὰς ιδέας. Αἱ δυνάμεις δ' ἐκεῖναι, διὰ τῶν ὁποίων γνωρίζουν τὰ χρώματα, τοὺς ἀριθμούς, τὸν καιρὸν, τὸ πλάτος, τὴν τάξιν, κ.τ.λ., φανερόν ἐστι ἐπειτα διαδοχικῶς μετ' αὐτὰς ἀναπτύσσονται ὅσαι μᾶς βιάζονται νὰ ἀγαπῶμεν τὴν σπουδὴν, τὴν ἐξέτασιν, νὰ εἴμεθα τολμηροί, συγκαταβατικοί, φίλοι, φιλοκτηματῆαι, καταστροφεῖς, εὐνοικοί, σταθεροί, δίκαιοι καὶ ἀντίζηλοι, καὶ πλέον ἀργότερα αἰσθανόμεθα τὸν φυσικὸν ἔρωτα καὶ τὸ σέβας.

Διὰ τὴν πρισσότεραν ἢ ὀλιγωτέραν γύμνασιν τῶν δυνάμεων τῶν αἰσθήσεων μας ἢ τοῦ νοός μας εἶναι πρὸς τοῦτοις ὠφέλιμος νὰ ἐξεύρωμεν, ὅτι εἰς τὸ διάστημα τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν τὸ σῶμα αὐξάνει μὲ περισσότεραν ταχύτητα, ἢ ἐνέργεια τῶν δυνάμεων τούτων εἶναι ὀλιγωτέρα· διὰ τοῦτο λοιπὸν εἶναι φρόνιμον τὸ νὰ ἔχωμεν μίαν φροντίδα ξεχωριστὴν διὰ τὴν φυσικὴν μας ἀνάπτυξιν, καὶ τόσον περισσότερον χρεωστωμένοι νὰ ἐπαυξάνωμεν ταύτην τὴν προσοχὴν μας, ὅσον εἶναι ἀδυνατώτερον εἰς τὸ διάστημα τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ σῶμα, καθότι πολλὰ ἀσθενεῖαι, καθὼς ἡ πνευμονικὴ φθίσις, ἡ ὑγρότης κ.τ.λ. ἐνοχλοῦν τὰ νέα ὑποκείμενα πάντοτε, τῶν ὁποίων ἡ σωματικὴ αὐξήσις εἶναι ταχέα, καὶ τότε μάλιστα εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνδυναμόγη

τις τὸν ὀργανισμόν διὰ τῆς γυμνάσεως, διὰ τῆς καλῆς τροφῆς, προτιμότερον τῆς ζώωδους παρὰ τῆς φυτικῆς, διὰ τῶν ὑδάτων τῶν κατασκευασμένων μὲ σίδηρον καὶ ὀλίγον κρασί, καὶ ἀκολουθῶν πάντοτε τοὺς γενικοὺς τῆς διαιτητικῆς κανόνας.

Καταντῶμεν τέλος πάντων εἰς τὸν τρίτον τῆς γυμνάσεως νόμον, διὰ τοῦ ὁποῖου μαθηθάνομεν τοὺς τρόπους τοῦ νὰ κάμνωμεν ἐνεργητικώτερας τὰς κυριωτέρας δυνάμεις μας· ἐν καὶ ἀπαραίτητος ἡ γνώρισις τούτων, πολλὰ ὀλίγοι μ' ὅλα ταῦτα τοῖς παρεδέχθησαν.

Ἡ εἰς τὴν σχολεῖα διδομένη ἀνατροφή ἀρχίζει κατὰ συνήθειαν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν γραπτῶν ἢ τῶν τυπωμένων σημείων, ἀρχίζουσι δηλαδή νὰ διδάσκουν εἰς τοὺς παῖδας σημεῖα, τῶν ὁποίων δὲν γνωρίζουν τὴν σημασίαν· ἤθελεν εἶσθαι πολὺ πλέον εὐχάριστον καὶ ὠφέλιμον εἰς τοὺς παῖδας τοῦ ν' ἀποκτήσουν γνώσεις πραγματικῶς θετικῆς, παρὰ νὰ μάθουν καθαρὰς λέξεις· ὁ περισσότερός των καιρὸς ἤθελεν εἶσθαι ὠφέλιμον τὸ νὰ ἐξοδεύεται εἰς τὴν ἀπόκτησιν ἰδεῶν, καὶ ὀλίγος μόνον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν σημείων, τὰ ὅποια τὰς φανερόνουν. Περισσότερον προτιμῶ ἓνα παῖδα, ὅστις ἔχει δέκα ἰδέας, καὶ δὲν γνωρίζει παρὰ μίαν μὲν τὴν διδασκαλίαν παρ' ἐκεῖνον, ὅτι, ἔχει μίαν ἰδέαν, καὶ ἐξεύρει νὰ τὴν προσφέρῃ εἰς δέκα γλῶσσας. Πρέπει δὲ νὰ προτιμήσωμεν τὰς γνώσεις ἐκεῖνας, ὅσαι ἐμφοροῦν νὰ μᾶς χρησιμεύσουν εἰς τὸ διάστημα τῆς ζωῆς μας.

Ἀφ' ὅλα ταῦτα ἐννοοῦμεν εὐκόλως, ὅτι τὸ διδασκόμενον ἀντικείμενον πρέπει νὰ διαφέρῃ κατὰ τὴν διαφορὸν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν κατάστασιν τῶν παιδίων, τὰ ὅποια συγχάζουν εἰς τὰ σχολεῖα· εἶναι μ' ὅλα ταῦτα γνώσεις τινὲς ἀφευκτοὶ καὶ ὠφέλιμοι δι' ὅλας τὰς κλάσεις τῆς κοινωνίας, αἱ γνώσεις π.χ. τῶν μεγάλων φαινομένων τῆς φύσεως, ἐκεῖναι τῶν φυσικῶν

ποιότητων τῶν ἀντικειμένων, τῆς φυσικῆς διαιρέσεως τῶν ὄντων εἰς μεταλλικά φυτικά καὶ ζῳϊκά, τῶν συνειθισμένων μέτρων καὶ σταθμῶν, τῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια μεταχειρίζονται εἰς τὸν τόπον, καὶ μερικαὶ γενικαὶ γνώσεις τῆς ἱστορίας, πρὸ πάντων μάλιστα ἡ ἐθνικὴ ἱστορία, κ.τ.λ. ἀναγκαιοῦν εἰς ὅλους τοὺς παῖδας. Αἱ ἰδέαι, αἱ ὅποια ἐμπεριλαμβάνουν τὴν γεωργίαν, τὴν τροφὴν τῶν ποιμνίων, τὴν καλλιέργειαν τῶν καρποφόρων δένδρων, θέλουν εἶσθαι τὸ ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας διδασκαλίας ἐκείνων μόνον, ὅσοι κατοικοῦν εἰς ἀγροὺς, ἐνῷ ἐκεῖνοι, ὅσοι ζοῦν εἰς τὰς πόλεις, θέλουν προσδεῦν ἐπὶ τὸ κρεῖττον εἰς τὰ σχολεῖα, ἐὰν ἐνασχολῶνται εἰς γνώσεις τῶν ἐλευθέρων καὶ βαναύσων τεχνῶν.

Οἱ παῖδες, ὅταν ἀποκτήσουν ἰδέας καὶ μάθουν τὰ σημεῖα, τὰ ὅποια τὰς φανερόνουν, δύνανται ν' ἀρχίσουν τὴν γραμματικὴν τότε, καὶ θέλουν καταλάβει εὐκόλως, τί εἶναι τὸ ἀντικείμενον ἢ τὸ πρᾶγμα, τὸ ὅποτον ὀνομάζουν οὐσιαστικόν· θέλουν ἐννοήσῃ εὐθύς, ὅτι ὀνομάζουν ποιότητας τῶν ἀντικειμένων, ἢ τὴν σημασίαν τῶν ἐπιθέτων· θέλουν καταλάβει τὰς λέξεις, αἱ ὅποια χρησιμεύουν εἰς τὸ νὰ δεικνύουν τὰ φαινόμενα, τὰ ὅποια συμβαίνουν εἰς τὰ ἀντικείμενα, δηλαδή τὰ ῥήματα πρὸς τούτοις τὰς ἐγκλίσεις, τοὺς χρόνους, εἰς τὰς ὁποῖους ἡ πρᾶξις γίνεται, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐνεργούντων προσώπων.

Τὰ γραπτὰ ἢ τυπωμένα σημεῖα εἶναι, καθὼς αἱ φωναὶ, ἀπλᾶ καὶ σύνθετα· τὰ ἀπλᾶ σημεῖα εἶναι τῷ ἀλφαβήτου τὰ γράμματα. Εἶναι ὠφέλιμον εἰς κάθε γλῶσσαν νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν ὑπάρχουν γραπτὰ σημεῖα, τὰ ὅποια προφέρονται ὁμοίως πάντοτε, ἢ τὰ ὅποια συμφωνοῦν κατὰ τὴν αὐτὴν φωνήν· ἐπομένως ἐὰν ᾖναι σημεῖα γραπτὰ, τὰ ὅποια, καὶ ἂν ᾖναι διαφορετικά, ἔχουν μὲν ὅλον τοῦτο τὸν αὐτὸν ἦχον· τέλος πάντων ἐὰν ᾖναι σημεῖα, τὰ ὅποια ἔχουν διαφόρους φωνάς.

Ἡ εἰς τὸ σχολεῖον διδομένη ἀνατροφή, ἀνάγκη νὰ ᾔηται σύμφωνος μὲ ἐκείνην, ἥτις δίδεται μερικῶς. Οἱ διδάσκαλοι ἀναδέχονται νὰ ἐξακολουθήσουν τὴν φροντίδα τῶν γονέων· πρέπει λοιπὸν καὶ νὰ γυμνάζουν ὁμοίως τὰς κυριωτέρας δυνάμεις τῶν παιδῶν, καὶ νὰ τοὺς διδάσκουν τὰ σημεῖα εἴτε προφερόμενα, εἴτε γραφόμενα, εἴτε τυπωμένα, τὰ ὅποια φανερόνουν τὰς ἐνεργείας τῶν δυνάμεων. Ἀλλ' εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ διδασκαλία δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχη διὰ στοιχειώδη βάσιν τὴν σπουδὴν τῶν σημείων μόνον, μάλιστα ἐκείνων, τὰ ὅποια οἱ παῖδες δὲν θέλουν μεταχειρισθῇ διόλου εἰς τὸ διάστημα τῆς ζωῆς των· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ εἰς τοὺς παῖδας τὰ ὄργανα τῆς φωνῆς εἶναι πολλὰ εὐκίνητα, καὶ μὲ εὐκολίαν μαθαίνουν τὴν ἀληθῆ προφορὰν τῶν δυσκόλων φωνῶν τῶν ξένων γλωσσῶν, ἤθελεν εἶσθαι ὠφελιμώτερον τοῦ νὰ τοὺς συνεθίσουν εἰς τὸ νὰ προφέρουν τὰς φωνάς, τὰς ὁποίας ἡ μητρικὴ των γλῶσσα δὲν ἔχει διόλου, ἀλλ' αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς τὰς ὁποίας μέλλουν νὰ μάθουν γλώσσας ἀργότερα, τὸ *ch* π.χ. εἰς τὴν Γερμανικὴν, καὶ τὸ *th* εἰς τὴν Ἀγγλικήν.

Ἐπειδὴ αἱ παλαιαὶ γλώσσαι, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ μάλιστα καὶ Λατινικὴ, γενικῶς θεωροῦνται ἀκόμη ὡς μία ἀπὸ τὰς βάσεις τῆς ἀναπτύξεως τοῦ νοῦς, θέλω ἐξηγήσει τὴν κατὰ τούτο ἰδέαν μὲ κάποιαν λεπτομέρειαν. Βέβαια δὲν εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα τὸ νὰ μάθῃ τις λέξει, ἢ φράσεις, ἢ ν' ὑποκρίσῃ γνώσεις πραγματικὰς καὶ νὰ ἐξεύρῃ νὰ συλλογίζεται ὀρθῶς διὰ κάθε μίαν τῶν γνώσεών του. Χρειάζεται καιρὸς, λέγει ὁ Δόκτωρ Ρόουστ, διὰ νὰ διακρίνωμεν τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τὸν κλὸν λατινιστὴν ἢ ἑλληνιστὴν· καθότι δυνατὸν εἶναι νὰ ἐξεύρῃ τις τὰ λατινικὰ καὶ ἑλληνικὰ, καὶ νὰ μὴ γνωρίζῃ τίποτε ἀφ' ὅσα ἔχουν ἀναφορὰν μὲ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ἐξωτερικὰ ὄντα.

Πολλοὶ λέγουν, εἰς τὸ πνεῦμα τῶν παλαιῶν γλωσσῶν

εἶναι ἀνώτερον ἐκείνου τῶν νεωτέρων, κ' ἐγὼ στοχάζομαι ὥς θεβαίαν τὴν ἀληθεῖαν ταύτην· ἀλλὰ δὲν βλέπω διὰ τοῦτο τοὺς Γάλλους, οἵτινες ἐξεύρουν τὰ λατινικὰ ἢ ἑλληνικὰ, τὸ νὰ ὁμιλοῦν ἢ νὰ γράφουν καὶ ὀρθότερα εἰς τὴν γλῶσσάν των, ἢ καὶ νὰ μιμῶνται τὸ πνεῦμα αὐτῶν τῶν γλωσσῶν εἰς τὴν ἰδικήν των. Αἱ κατὰ λέξιν μεταφράσεις εἶναι γεμάται ὅλαι ἀπὸ ἐσφαλμένας φράσεις, αἱ ὁποῖαι διαφθείρουν τὴν γλῶσσαν, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ παρόμοιοι μεταφράζουν· καὶ οἱ νέοι μαθηταὶ, οἵτινες ἐξακολουθοῦν τοῦτο ἀντιγράφοντες κατὰ λέξιν τὸ λεξικόν των, δὲν διδάσκονται διὰ νὰ γνωρίσουν τὴν ἰδίαν των γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν διὰ νὰ μάθουν βιάζονται νὰ κάμουν ἰδιαιτέραν σπουδὴν. Ἐκ τούτου δὲ συμβαίνει εἰς πολλοὺς, οἱ ὁποῖοι ἔμαθον τὰς παλαιὰς γλώσσας, τὸ νὰ μὴ γνωρίζουν ἢ ὀλίγον τοῦλάχιστον τὴν μητρικὴν των.

Λέγουν, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον τὸ νὰ μάθῃ τις τὰ ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ διὰ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐτυμολογίαν πολυαριθμῶν λέξεων τῶν νεωτέρων γλωσσῶν· ἕνας Ἀγγλος λοιπὸν πρέπει νὰ σπουδάσῃ τὴν Γερμανικὴν, τὴν Ὁλλανδικὴν, τὴν Δανικὴν καὶ τὴν Γαλλικὴν, διότι καὶ ἡ γλῶσσά του ἐμπεριέχει πολλὰς λέξεις, αἱ ὁποῖαι γίνονται ἀπὸ ὅλας αὐτάς· εἰς γεωλόγος καὶ εἰς μηχανουργός ἄλλος ἐπρεπὲς νὰ μάθουν τὴν γερμανικὴν, ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα αὐτὴ συνεισφέρει πολλὰς σχηματισμοὺς εἰς τὴν επιστήμην των· μὲ ὅλα ταῦτα δὲν στοχάζομαι ποτὲ, ὅτι ἡ ὠφέλεια, τὴν ὁποίαν ἀπολαμβάνουν ἀπὸ τὴν γνώσιν τῆς ἐτυμολογίας, νὰ ᾔναι ἀνάλογος μετὰ τοὺς κόπους, τοὺς ὁποῖους καταβάλλουν διὰ νὰ τὴν ἀποκτήσουν, καὶ μάλιστα μετὰ τὸ χίσιμον τοῦ καιροῦ, τὸν ὁποῖον θυσιάζουν εἰς μάτην. Ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ καλῆτερον, μετὰ φαίνεται, εἶναι τὸ νὰ μάθῃ τις εἰς δοθέντα καιρὸν δέκα ἰδέας, παρὰ δέκα διαφοροὺς λέξεις, αἱ ὁποῖαι νὰ ἐννοῦν ὁμῶς μίαν καὶ μόνην

ιδέαν. Εἰς τοὺς τόπους, οἵτινες προάγουν τὸν οἶνον, εἶναι βέβαια καλλίτερον νὰ διδάξουν τοὺς παῖδας τὸν τρόπον, διὰ τοῦ ὁποίου νὰ καλλιεργοῦν τὰς ἀμπέλους, νὰ προετοιμάζουν καὶ νὰ διαφυλάττουν τὸ κρασί, παρὰ νὰ τοὺς διδάξουν ᾠδὰς ἢ ὕμνους τοῦ Ὁρατίου.

Καὶ ἐν γένει τὸ νὰ διδασκώμεθα πρότερον τὰς παλαιὰς γλώσσας, ἐπειδὴ καὶ δὲν συντείνει εἰς τὸ ν' ἀποκαθιστώμεθα κριτικώτεροι, εὐψέστεροι, προσεκτικώτεροι καὶ πλέον λογικοὶ, μῆτε δὲ δυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν δι' αὐτῶν γνώσεις τοιαύτας ὥστε νὰ κατασταθῶμεν γραμματεῖς τῆς ἐπικρατίας ἢ ἀρχιστρατηγοί, ἢ ῥήτορες κ.τ.λ., διὰ τοῦτο πρέπει νὰ τὰς διδασκώμεθα τότε, ὅταν ἀποκτήσωμεν τὰς γνώσεις ἐκεῖνας, αἵτινες μᾶς εἶναι ἀναγκαιότεραι, καὶ ὠφελιμώτεραι.

Περὶ Ἀλληλοδιδασκτικῆς.

Αἱ παρατηρήσεις περὶ τοῦ τρόπου τοῦ νὰ βάλλωμεν εἰς ἐνέργειαν τὰς δυνάμεις, μὲ δίδουν ἀφορμὴν ν' ἀναφέρω καὶ διὰ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον· μ' ὅλον ὅτι αἱ ὠφέλειαι ταύτης εἶναι ἀναμφισβήτητοι, οἱ περισσότεροι ὅμως φαίνεται, ὅτι ἐπιθυμοῦν τὴν ἀμάθειαν τοῦ λαοῦ, καὶ ἐναντιοῦνται εἰς ταύτην τὴν μέθοδον, ἐπειδὴ καὶ εὐκολύνει τὴν διδασκαλίαν καὶ δισπειρεῖ πολλὰ ταχέως τὰς γνώσεις, ἀγχαλὰ καὶ ἐμποδίσῃ πολὺν καιρὸν διὰ τὴν καινότητά της, ἡδυνήθη μὲ ὅλα αὐτὰ νὰ φανῇ ὑπερτέρα, καὶ τοῦτο πρέπει νὰ μᾶς θιάσῃ νὰ τὴν ἐφαρμόζωμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν ὅλων τῶν γνώσεων.

Ὅταν κατὰ τὴν συνήθη μέθοδον πολλοὶ μαθηταὶ εὐρίσκονται συνιθροισμένοι, καὶ ἐπιθεωρῶνται ἀπὸ ἑνα διδάσκοντος, αὐτὸς δὲν ἔχει τὸν καιρὸν νὰ ἐξετάζῃ τὸν καθένα ἀπὸ αὐτούς· τοῦτο μόνον δύναται νὰ κάμῃ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος, τὸ νὰ ἐξηγήσῃ καθὲ πρᾶγμα μὲ συκρίνειαν, καὶ νὰ τὸ ἐπαναλάβῃ

εἰς μερικοὺς μαθητάς· οἱ ἄλλοι μὴν ἐξεταζόμενοι τότε, θέλουν εἶσθαι πολλὰ ὀλίγον εἰς τὰς σπουδὰς των προσεκτικοί, καὶ ποτὲ δὲν θέλουν διορθώεσθαι τὰ ἀπαρατήρητα σφάλματα. Ὁ διδάσκαλος ἐπιμελεῖται συνήθως ἐκείνους, οἵτινες δεικνύουν περισσότερὰν εὐκολίαν εἰς τὸ μανθάνειν· ἔὰν διδάσκη τοὺς ὀλιγώτερον εὐφυεῖς, οἱ ἀγχινοῦστεροι, οἵτινες μανθάνουν ἀναμφιβόλως τὸ μάθημά των ὀλιγωρότερα, ἀμελοῦν ἢ παύουν ἀπὸ τοῦ νὰ προσέχουν. Ἄν ὅμως κατὰ τὴν νέαν μέθοδον οἱ ἐπιτηδειότεροι μαθηταὶ ὑποχρεώνωνται νὰ ἐπαναλάβουν τὸ αὐτὸ μάθημα εἰς ἐκείνους, οἵτινες δὲν τὸ ἐξεύρουν ἀκόμῃ, θελομεν ἰδεῖ, ὅτι οἱ πρῶτοι διδάσκοντες μανθάνουν καλῆτερα, καὶ θέλουν ἐπανερχεσθαι συχνάκις εἰς τὸ ἴδιον ἀντικείμενον χωρὶς ἀηθίαν, ὁμοῦ μὲ τοὺς εἰς αὐτοὺς ἐμπιστευμένους μαθητάς, διὰ νὰ τοὺς διδάξουν· θέλουν δὲ ἐπαναλαμβάνει ὁμοίως τὸ ἴδιον μάθημά των, τὸ ὁποῖον ἐβέβαια δὲν ἤθελον κάμει, ἔὰν εἰς τὴν διάκρισίν των ἀφίνοντο. Οἱ δὲ κατώτεροι μαθηταὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι τοῦ νὰ προσέχουν κατὰ συνέχειαν καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνουν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἀκούοντές το, καὶ θέλουν ἐνθυμεῖσθαι μὲ τοῦτο τὸ μέσον ὅσα ἤθελον λησμονήσει, ἔὰν μίαν φορά μόνον ἤθελε τοῖς τὸ εἰπεῖ ὁ διδάσκαλος.

Εὐκόλως ἐννοεῖται, στοχάζομαι, ὅτι ἐδῶ δὲν ἠμιλῶ εἰμὴ διὰ τὴν μέθοδον τοῦ διδάσκειν, καὶ ὅτι αὕτη ἐφαρμόζεται εἰς ὅλα τὰ ὑποκείμενα τοῦτον εὐφυῆ, ὅσον καὶ ἀφυῆ. Ἐπιθυμῶ τις νὰ διδάξῃ τοὺς παῖδας τὸ ν' ἀναγινώσκουν καὶ νὰ γράφουν καὶ ἄς τοὺς διδάξῃ νὰ γυμνάζωνται μεταξὺ των εἰς τὸ νὰ γνωρίσουν τὰ γράμματα καὶ νὰ τὰ γράφουν ἐπὶ τῆς ἄμμου, τὸ ὁποῖον εἶναι δι' αὐτοὺς καὶ περισσότερα διατριβή· θέλει τις διὰ νὰ μάθῃ τοὺς παῖδας τὴν ῥαπτικήν; ἄς δεικνύῃ εἰς τοὺς ἀμυθεῖς, ὅσοι κάτι τι ἐξεύρουν, καὶ αὐτοὶ θέλουν διδάσκεσθαι τότε τὰ ἴδια τῶν μαθήματα χωρὶς νὰ

αἰσθάνονται. Ἄν ἐφαρμόζουν αὐτὴν τὴν μέθοδον εἰς ὅποιον-
δήποτε ἄλλον κλάδον τῆς διδασκαλίας, ἡ ὠφέλεια θέλει
εἶσθαι πάντοτε ἡ ἰδίᾳ· π.χ. ἄς ἐρμηνεύῃ ὁ διδάσκαλος τοὺς
κανόνας τῆς ἀριθμητικῆς· ὅσοι ἐκ τῶν μαθητῶν ἔχουν
πνεῦμα περισσότερον εἰς τὴν μαθηματικὴν, αὐτοὶ ὀγλίγωρα
θέλουν τοὺς καταλάβει, καὶ θέλουν τοὺς ἐπαναλάβει ὁμοῦ
μὲ τοὺς συμμαθητάς των.

Ἐὰν ὁ διδάσκαλος κατὰ τὴν προτέραν μέθοδον ἤθελεν
ἐξετάζει καθένα ἀπὸ τοὺς μαθητάς, τὸ ἔργον τοῦτο ὅχι
μόνον εἶναι πολυκίονον, ἀλλὰ χάνει ἀκόμη καὶ καιρὸν ἀρ-
κετόν· καὶ ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι ὅλοι οἱ παῖδες εἶναι προσεκτικοί,
δὲν ἐμποροῦμεν νὰ ἐλπίσωμεν μὲ ὅλον τοῦτο, ὅτι θέλουν
ὠφελεῖσθαι ἐπίσης ὅλοι, ἀνίσως δὲν γυμνάζωντά. ἀναμετα-
ξύ των, καθότ. εἰν' ἀδύνατον τὸ νὰ ἔχουν τὸν αὐτὸν βαθμὸν
τοῦ πνεύματος ὅλοι· τὸ καλλήτερον λοιπὸν εἶναι διὰ κάθε
ἐνδεχόμενον τὸ νὰ γίνωνται διδάσκαλοι εἰς τοὺς ἄλλους,
ὅσοι ἐκ τῶν μαθητῶν μαθηθάνουν ὀγλιγωρότερα. Τὴν ἰδίαν
μέθοδον ἀνάγκη νὰ ἐξακολουθῶμεν καὶ διὰ νὰ διδασκώμεν
νὰ συλλαβίζωμεν, νὰ γράφωμεν, νὰ σκιαγραφῶμεν, νὰ χο-
ρεύωμεν, νὰ τραγῶμεν, νὰ γυμναζώμεθα εἰς τὴν ἱστο-
ρίαν, εἰς τὴν γεωγραφίαν, τὴν ἠθικὴν, τὴν κατ' ἐκείνην, εἰς
τὰς γλώσσας, κ.τ.λ. τοιοῦτοτρόπως θέλουν μάθει ὅλα τὰ
μανήματα ταῦτα ἀπ' ἑξῶ, καὶ μένουν εἰς τὴν μνήμην των
σχεδὸν πάντοτε.

Ἡ παλαιὰ μέθοδος δὲν συγχωρεῖται λοιπὸν, παρ' ἂν
ὑποθέσωμεν, ὅτι ὅλοι οἱ μαθηταὶ εἶναι ἀγχίνοες κατὰ τὸν
αὐτὸν βαθμὸν, ἢ ὅτι μαθηθάνουν μὲ τὴν αὐτὴν εὐκολίαν·
ἐπειδὴ ὅμως ἡ πείρα ἀποδεικνύει, ὅτι τὰ χαρίσματα εἶναι
διάφορα εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἡ μέθοδος αὕτη δὲν ἐμπορεῖ
νὰ ᾗναι πλέον δεκτὴ, ἀνίσως σκοπὸν ἔχωμεν διὰ νὰ ἐξ-ἴζωμεν
τὴν ὅσιν ἐνδέχεται ὠφέλεια ἀπὸ τὸν διὰ τὴν ἀνατροπὴν

ἀφιερωθέντα καιρόν. Ἡ νέα μέθοδος εἶναι μάλιστα ὠφέλιμος εἰς τὰ σχολεῖα, ὅπου αἱ κλάσεις εἶναι ἡνωμέναι εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τόπον, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἑνὸς διδασκάλου μόνον, καὶ ὅπου κατὰ τὴν παλαιὰν τῆς διδασκαλίας μέθοδον, ἐνῷ ὁ διδάσκαλος ἐξετάζει τοὺς μαθητὰς μιᾶς κλάσεως, αἱ ἄλλαι δὲν κάμνουν τίποτε, καὶ τότε ἀπαιτοῦμεν πολὺ, εἰς τὴν θέλησώμεν ἐν γένει, ὥστε τὰ παιδιὰ νὰ μανθάνουν μόνον τῶν, ἀνίσως μάλιστα συμβαίνει νὰ ᾖναι πολλὰ ὀλίγα τὰ εὐφυῆ.

Ἡ νέα μέθοδος ἔχει ἐν ταύτῃ τὴν χάριν τοῦ νὰ γυμνάσῃ τοὺς παῖδας εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζονται τοὺς ὁμοίους τῶν μὲ δικαιοσύνην, καὶ εἰς τὸ νὰ ἀκούρουν πάντοτε τὴν ἀλήθειαν. Ἀφοῦ κατὰ ταύτην τὴν μέθοδον οἱ παῖδες ἐκπαιδεύονται, ὥς τοὺς βάλλουν τότε διὰ νὰ κρίνουν περὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἰσότητος, καὶ θέλουν μείνει ἐκστατικοὶ οἱ ἐνάρετοι, διότι κατὰ ταύτην τὴν νέαν μέθοδον ὁ διδάσκαλος παρειαρισκόμενος εἰς τὰς φιλονεικίας τῶν ὑποχρεῖται ν' ἀποδίδῃ τὸ δίκαιον καὶ μέχρι τοῦ τελευταίου.

Οἱ γενικοὶ διδάσκαλοι κατὰ ταύτην θέλουν διαίρεσαι τοὺς μαθητὰς τῶν εἰς κλάσεις, καὶ ταύτας κατὰ τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια διδάσκουν· χρειάζεται εἰς προφάσει διὰ ἑλληνικὰ, ἄλλος διὰ λατινικὰ, ἄλλος διὰ τὴν ἱστορίαν, γεωγραφίαν, ἄλλος διὰ τὴν μαθηματικὴν κ.τ.λ. Οἱ μαθηταὶ εἰς καθὲ μάθημα χρεωτοῦν νὰ παρειαρισκῶνται ὁμοῦ ὅλοι, καὶ νὰ ὑποδιαίρωνται εἰς διαφόρους κλάσεις. Ὁ διδάσκαλος διδάσκει ὅλους, καὶ οἱ ὑποδιδάσκαλοι γυμνάζουν ἰδιαιτέρως τὴν καθὲ μίαν. Ὁ καιρὸς, εἰς τὸν ὅποιον οἱ διδάσκαλοι ἐξήκοντον, εἶναι ὀλίγος· ὁ διὰ τὴν γύμνασιν προσδιορισμένος εἶναι περισσότερος, καθότι καὶ εἰς τὸ διάστημα τούτου περισσότερον ὠφελοῦνται διὰ τῆς ἀλληλδιαδόχου διδασκαλίας. Οἱ ὑποδιδάσκαλοι θέλουν ταρκακινῆσθαι ἀπὸ φιλοτιμίαν

τοῦ νὰ ἐξοδεύουν τὸν καιρὸν, εἰς τὸν ὁποῖον σχολάζουν, διὰ νὰ ἀποκτήσουν νέας ιδέας, καὶ διδάσκοντες τοὺς ἄλλους θέλουν τελειοποιεῖσθαι οἱ ἴδιοι.

Εἶναι πολὺ πλέον ὠφέλιμον τὸ νὰ παραδίδονται τὰ μαθήματα γενικῶς εἰς ὅλας τὰς κλάσεις, διὰ νὰ διεγείρεται τοιοῦτοτρόπως ὅλων ἡ προσοχή, καὶ διὰ νὰ προσαρμόζεται εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν τὸ διδασκόμενον μάθημα· ἀλλ' ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ προξενεῖ περισσότεραν ὠφέλειαν διὰ τῆς ἐπαναλήψεως. Εἰς τὰ σχολεῖα οἱ μαθηταὶ τόσον περισσότερον μανθάνουν, ὅσον συχνότερα ἐξετάζονται· ἡ καλῆτέρα μέθοδος λατρεῖν τοῦ διδάσκειν εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐμπεριέχει περισσότερας τὰς ἐξετάσεις καὶ τὰς ἐπαναλήψεις· καὶ κατὰ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν ὅσοι ἐξεύρουν περισσότερον, διδάσκουν τοὺς ὅσοι εὗρισκονται εἰς τὰς κατωτέρας κλάσεις, καὶ ἐπαναλαμβάνουν τὰς ἰδίας γνώσεις ὅσον περισσότερον ἐμποροῦν, ὅχι μόνον διὰ νὰ τὰς μάθουν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ διὰ νὰ μὴ τὰς λησμονήσουν. Λέγομεν λοιπὸν ἐν συντόμῳ, ὅτι ἡ ἐλευθέρα χρῆσις τοῦ λογικοῦ, ἡ γνῶσις τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀγάπη τῆς ἀληθείας, καὶ ἡ εἰς τοὺς ἀμεταβλήτους τῆς φύσεως γήμους ὑποταγή, εἶναι τὰ ἀναπόφευκτα ἀπαιτούμενα διὰ τὴν καλῆτέρευσιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅτι, διὰ νὰ διδάξῃ τις ταῦτα καὶ διὰ νὰ διασπείρῃ τὰς γνώσεις καὶ τὰς μέχρι τούδε εἰρηθείας ἀληθείας, εἶναι τὰ δραστηριώτερα μέσα ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ καὶ τυπογραφία.

Κατὰ δὲ τὸν πέμπτον τῆς γυμνάσεως νόμον ἀνάγκη νὰ φυλάττεται ἡ ἀναλογία εἰς τὰς δυνάμεις. Ἡ μεγάλη ἐνέργεια ἀδυνατεῖ, ἡ ἐν ταύτῃ ἐξικντλεῖ τὰς δυνάμεις· συμβαίνει δὲ τοῦτο περισσότερον εἰς τὰς δυνάμεις τοῦ πνεύματος παρὰ εἰς ἐκείνας τῶν αἰσθήσεων. Πολλὰ τούτων φαίνεται, ὅτι δὲν θέλουν νὰ παύσουν ἀπὸ τὸ νὰ ἐνεργοῦν· εἰς αὐτῶν τὸν ἀριθμὸν εἶναι ἡ ἐπιβουλὴ τοῦ ν' ἀποκτᾷ τις, ἡ

ἀγάπη τοῦ νὰ ἀρέσκη καὶ νὰ ὑπερέχη ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Εἶναι οὐσιῶδες πρὸς τούτοις τὸ νὰ μὴν ἐξασκῶμεν τὴν μίαν δύναμιν μὲ τὴν δαπάνην τῆς ἄλλης, π.χ. τὸ ἠθικὸν μὲ τὴν ζῆμίαν τοῦ φυσικοῦ, ἢ τῆς φυσικῆς κλίσεως. Βιάπτει πολὺ εἰς τὸν δραστήριον νέον τοῦ νὰ κάθῃται ὅλην τὴν ἡμέραν ἀκίνητος· ἢ ἐξάσκησις τοῦ πνεύματος πάντοτε πρέπει νὰ ἐναλλάσσεται καὶ μὲ τὴν σωματικὴν γύμνασιν. Πρέπει ἀκόμη νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὅχι μόνον εἰς τὸ διάστημα τῶν ἐτῶν, κατὰ τὰ ὁποῖα τὸ σῶμα αὐξάνει, αἱ δυνάμεις εἶναι ἀδυνατώτεραι, ἀλλ' αὐταὶ ὡς ἐνασχολούμεναι καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς τῆς ζωῆς ἔχουν ἀνάγκην εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ καὶ νὰ ἀναπαύωνται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ καθὲς δυνάμεις, ἥτις μένει διὰ πολὺν καιρὸν ἀνεργος, ἀποναρκοῦται σχεδὸν διόλου, καὶ ἂν τις πάλιν τὴν γυμνάζῃ πολὺ, ἐνοχλεῖται ἢ ἐξαντλεῖται, διὰ τοῦτο εἶναι καλὸν τὸ νὰ ἐξασκῶμεν τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, καὶ νὰ μεταβάλλωμεν τὸ εἶδος τῆς ἀσχολίας εὐθύς, ὅτε αἰσθανθῶμεν, ὅτι ἡ δύναμις αὕτη γυμναζομένη ἀπέκαμε.

Κατὰ τοῦτο λοιπὸν δὲν θέλει εἶσθαι ἀνάγκη τὸ νὰ διακόπτωμεν πολὺ τὰς σπουδὰς μας· φθάνει μόνον τὸ νὰ τὰς μεταλλάττωμεν. Αἱ μεγάλαι παύσεις εἶναι ὕλαθεραὶ καθ' ὅλα εἰς τὴν ἀνατροφὴν, καθὼς ἀκόμη καὶ ἡ πολυχρόνιος γύμνασις· εἶναι πάντοτε παρατηρημένον, ὅτι μετὰ τὰς ἡμέρας τῆς παύσεως οἱ παιδαγωγοὶ δυσκολεύονται εἰς τὸ ν' ἀποκαταστήσουν τὴν εὐταξίαν. Ἐὰν οἱ παῖδες μένουν ὀλοκλήρως μῆνας εἰς τὴν πατρικὴν των οἰκίαν, συνήθως χάνουν τῆς σπουδῆς τὴν ἀγάπην, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς εὐταξίας καὶ τῆς ὑπακοῆς· συχνάκις ἐλέποντες ὅλον τὸ ἐναντίον ἀφ' ὅ,τι ἐδιδάχθησαν θεωρητικῶς, ἀρχίζουν νὰ παραιροῦν τὴν εἰς τὰ παιδαγωγεῖα διητριβὴν ὡς πρᾶγμα δυσκολοῦπόφερτον· συνάγεται ἐν τούτῳ, ὅτι οἱ παῖδες

ἐπιθυμοῦν πολὺ νὰ ἰδοῦν τὸ τέλος τῶν σπουδῶν των, διὰ νὰ ἐμποροῦν νὰ κάμουν καὶ οὗτοι ὅ,τι παρατηροῦν νὰ γίνεται εἰς τὴν πατρικὴν των οἰκίαν καὶ εἰς τὸν κόσμον· ὅσα μαθήματα ἔλαβον εἰς τὰ σχολεῖα, τὰ λησμονοῦν, ἢ τ' ἀμελοῦν τοῦλάχιστον εἰς τὴν κοινωνικὴν των ζωὴν. Διὰ νὰ δυνηθοῦν λοιπὸν νὰ φυλάττουν καὶ μετὰ ταῦτα οἱ παῖδες ὅ,τι εἰς τὸ σχολεῖον διδάσκονται, δὲν πρέπει πώποτε νὰ διατρίβουν εἰς τὴν οἰκογένειάν των, ἕως οὗ δὲν λάβουν αἰδυνάμεις των ἐκείνην τὴν ὁποίαν θέλομεν ν' ἀκολουθήσουν διεύθυνσιν. Οἱ Λακεδαιμόνες ἦσαν πεπεισμένοι εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην, καὶ ἐγνώρισαν τὰ θαυμάσια ἀποτελέσματα μὲν ἀνατροπῆς διδομένης κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον.

Δὲν πρέπει ὁμῶς καὶ νὰ γυμνάζωμεν τὰς δυνάμεις ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι συντείνουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν μας παθῶν· ἐξέυρομεν π.χ. ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ ἐπαίνου εἶν' ἐν ἀπὸ τὰ πρῶτιστα αἰσθήματα, καὶ ὅτι κάθε κολακεία τὴν παροξύνει. Ἄς προφυλαττώμεθα τοῦ νὰ ἐπαινώμεν ἕνα παῖδα, ὅστις ἐπιθυμεῖ πολὺ νὰ τὸν ἐπαινοῦν διὰ τὴν μορφὴν του, τὰ μαλλία του, τὴν φωνὴν του, τὰ φορέματά του, διὰ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον χορεύει, χαίρεται, κ.τ.λ. φοβούμενοι μήπως τοῦ προξενήσωμεν πολλὰς εἰς τὸ μέλλον λύπας, καὶ τὸν προδιαθέσωμεν εἰς τὸ νὰ ᾔνῃ δοῦλος, καὶ γὰρ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν γνώμην τῶν ὄλων. Παρακινεῖνται δὲ ἕνα παῖδα, ὅτι εὐκόλως ὀργίζεται· ἀλλὰ διὰ τὸν παρακινεῖ διὰ νὰ φιλονεικῇ μὲ ἐκείνους, οἵτινες δὲν ἐναντιώνονται διὰ τὴν ἀνοησίαν του;

Καὶ τὰ εὐγενέστερα δὲ αἰσθήματα, καθὼς ἐκείνο τὸ τῆς δικαιοσύνης, ἔπρεπε νὰ γυμνάζωνται εἰς ὅλας τὰ περιστάσεις τόσοις εἰς τὰ μικρὰ, ὅσον καὶ εἰς τὰ μεγάλα πράγματα. Ἡ ἰσότης τοῦ βασιλεῖος Πάγου τῶν Ἀθηνῶν μᾶς δίδει ἕνα θαυμάσιον παράδειγμα ταύτης τῆς ἀληθείας· ἐξεύρομεν ὅτι, ἐάν τις ᾔθελε σκοτίζει ἕνα μόνον πουλίον, τὸ ὁποῖον νὰ ἐξήτει τὴν ὑπεράσπισιν εἰς τὸν οἶκόν του, δὲν ἠδύνατο ποτὲ ν' ἀποκα-

τασταθῇ οὗτος μέλος τοῦ συμβουλίου· καθὼς ἀκόμη καὶ ἂν ἐν μέλος μετεχειρίζετο τὸ ψεῦδος, ἀστεϊζόμενον, ἔχανε διὰ παντός τὴν ἀξίαν του, ἐπεὶ δὴ καὶ ἐτόλμησε διὰ τὴν προσκρούσιν εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ μόνον μὲν ἀστεϊσμόν. Ἡ παραβολή, εἰς τὴν ὁποίαν λέγει ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς «ὅτι ἕνας αὐθέντης ἐνεπιστεύθη εἰς ἕνα τῶν δούλων του μεγάλα πράγματα, ἐπεὶ δὴ τὸν εὖρε πιστὸν καὶ εἰς τὰ μικρά» ἐπιβεβαιώνει τὴν ἰδίαν ἀλήθειαν.

Ἄς ἰδῶμεν τέλος πάντων, ἂν ἡ αὐτὴ ἐνέργεια προξενῇ καὶ διάφορα ἀποτελέσματα εἰς τὰ διάφορα ἄτομα· τούτου ἡ πρωτίστη αἰτία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς ἐμφύτους διαθέσεις· διὰ τοῦτο πολλοὶ παῖδες συνανατραφέντες ὁμοῦ ἀπὸ ἑνα καὶ τὸν αὐτὸν παιδαγωγὸν, διαφέρουν ἐναίμεταξύ των πολυ· καὶ διὰ τοῦτο ἕνας μαθητὴς ἢ διδάσκαλος ἐμπορεῖ νὰ ἦναι καλὸς διὰ τὸ ἄτομον τοῦτο, καὶ νὰ μὴ συμφέρῃ διὰ ἐκεῖνο· τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν αἱ αὐταὶ περιστατικαὶ αἰτίαι φέρουν ἐναντία κάποτε ἀποτελέσματα. Ὅταν ἕνας δηλαδὴ ἦναι ἐκ φύσεως ὄχι τόσο δίκαιος, ἦναι ὑπερήφανος, φιλοκτηματίας, τολμητίας, ἀπρόσιτος κ.τ.λ., θέλει βέβαια παροξυνθῇ περισσότερο εἰς ταῦτα τὰ ἐλαττώματα δι' ἐνὸς κακοῦ καὶ ἀδίκου παιδαγωγοῦ· καὶ ἀντὶ τούτου ἀποκατασταθῇ δικαιότερος, εὐνοϊκώτερος κ.τ.λ. προτρεπόμενος εἰς τὸ νὰ ἐννοήσῃ πόσον τὰ τοιαῦτα εἶναι δεινὰ, αὐτὸς δὲν θέλει βέβαια στοχάζεται πρὸς τὸ νὰ ἐκδικηθῇ, καὶ τοὺς ἄλλους νὰ βιάξῃ τοῦ νὰ δοκιμάζουσιν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑποφέρει.

Παρ' ἐνὸς τῶν ἐμφύτων διαθέσεων, ἡ ἡλικία τῶν ἀτόμων, τὰ μέσα τοῦ νὰ χάλλῃ τις εἰς ἐνέργειαν τὰς δυνάμεις, καὶ ἡ ἀνάλογος γύμνασις συμβάλλουν ὄχι ὀλίγον εἰς τὴν μικρὰν ἢ μεγάλην πρόοδον, τὴν ὁποίαν κάμνει τις εἰς τὴν ἀνατροφὴν τὴν νοητικὴν. Εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι ἡ καλῶς δευθυνομένη γύμνασις ἔχει πάντοτε μεγάλην ἐπιρροήν.

καὶ ὅτι δύναται τις διὰ τὴν ἀρχίστη καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν
τρυφερωτέραν νηπιότητα, διὰ τὴν καλητέρευσιν τῶν αἰσθή-
σεων καὶ τοῦ πνεύματος.

Δύναται τις μὲν ὅλα ταῦτα γὰρ μὲν ἐρωτήσει ἔαν, ἐνῶ
γυμνάζονται αἱ δυνάμεις τῶν αἰσθήσεων, καθὼς ἀκόμη καὶ
τοῦ νοῦς, αὐξάνουν καὶ τὰ διὰ αὐτὰς προσδιωρισμένα ὄργα-
να; τοῦτο ἐννοεῖται εὐκόλως, ὅταν στοχασθῶμεν, ὅτι ὁ
ἐγκέφαλος καὶ ἅλα τὰ μέρη τοῦ ὑποτάσσονται καθόλου εἰς
τοὺς γενικοὺς τοῦ ὀργανισμοῦ νόμους, καὶ ὅτι κάθε ὀργανικὸν
μέρος γυμνασθὲν ἀναλόγως, αὐξάνει καὶ ἀποκτᾷ πλειοτέραν
δύναμιν· τοῦτο δὲ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι σταθερὸν, καὶ πάν-
τοτε τὸ βλέπομεν εἰς τοὺς μύνας τῶν ξυλοκόπων, εἰς τοὺς
θαναύτους; εἰς τοὺς ταχυδρόμους, κ.τ.λ. Ὁ ἐγκέφαλος
τρέφεται, καθὼς οἱ μύνες ἀπὸ τὸ αἷμα, καὶ τοῦτο διὰ τῆς
ἐνεργείας τῶν ἐγκεφαλικῶν δυνάμεων μεταφέρεται εἰς τὴν
κεφαλὴν, καθὼς συρρέει καὶ εἰς ὅλα τὰ ἐνεργοῦντα μέρη
τοῦ σώματος· δὲν εἶναι μὲν ὅλον τοῦτο μόνη ἢ ἀνάπτυξις
τῶν ὀργάνων ἢ μεγαλητέρα ὠφέλεια, τὴν ὁποίαν ἀποκτᾷ
τις ἀπὸ τὴν ἀνάλογον γύμνασιν, καθότι ἀληθὲς εἶναι, ὅτι
τὰ ὀργανικὰ μέρη, καθὼς οἱ μύνες, τὰ ἐξωτερικὰ αἰ-
σθητήρια, ὁ ἐγκέφαλος, κ.τ.λ. δὲν αὐξάνουν κατὰ τὸν
ὅγκον ἀνάλογως τῆς γυμνάσεως, τὴν ὁποίαν λαμβάνουν· οἱ
μύνες τῶν σκελῶν μας π.χ. δὲν γίνονται ἐπίσης ὀγκώδεις
ὅσας· ἡ χύτερις περὶπατῆ τις· ἔκ. μουσικὸς, ὅστις παίζει
μὲν τὸ δάκτυλά του ἐν ὄργανον, τὴν κιθάραν π.χ., θέλει
ἀποκτήσει περισσότεραν εὐκίνησιν εἰς ταῦτα, πρὸ ὅγκον.

Ἀφοῦ τέλος πάντων εἶδομεν πόσον εἶναι ἀναγκαῖα τὰ
ὅσα ἀντρεράμεν εἰς τὸ κεφαλαῖον τοῦτο, θέλω ἀνακεφαλαιώ-
σαι εἰς ὀλίγας λέξεις τὰ οὐσιωδέστερα μέρη. Γυμνάζω, θέλει
γὰρ εἰπῆ βάλλω εἰς κίνησιν· κάθε δύναμις πρέπει γὰρ γυμνά-
ζεται μόνη της· ἡ γύμνασις πρέπει γὰρ γίνεσθαι βαθμηδόν.

τῆς ἀναπτύξεως τῶν διὰ καθ' ἑκάστην δύναμιν προσδιορισμένων ὀργάνων· τὰ ἀποτελέσματά της ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰς ἐμφύτους διαθέσεις, καὶ ἀπὸ μίαν ἀνάλογον γύμνασιν. Ἡ μικρὰ ἢ μεγάλη γύμνασις ἐλάττει· ὅταν ὁμῶς βαθμηδὸν ἐκτελεῖται, συντελεῖ εἰς τὴν αὐξήσιν τῶν ὀργάνων, καὶ πρὸ πάντων εἰς ἐκείνην τῆς ἐνεργείας των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ τῆς χρηστοθείας τῶν πράξεών μας.

Κατὰ τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐξέθεσα περὶ τῆς φυσικῆς ἠθικῆς, ὅλαι αἱ πράξεις μας πρέπει νὰ ὑποτάσσωνται εἰς ὅλας τὰς κυριωτέρας τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, καὶ ὅλαι ἐκεῖναι, ὅσαι ἀντιβαίνουν, εἶναι ὀλαβεραί· καὶ μ' ἓνα λόγον ἡ ἠθικὴ εἶναι τόσον ἀναγκαία εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου γένους, ὅσον εἶναι τὸ ὄξυγονον εἰς τὴν καῦσιν, τὸ θερμογόνον εἰς τὴν ἐλάστησιν, καὶ ἡ ἀναπνοὴ εἰς τὴν ζωὴν.

Λέγουσιν συχνάκις, ὅτι ἡ ἠθικὴ δικαιοσύνη δὲν φαίνεται, ὅτι εἶναι ὅλως διόλου ἀναγκαία εἰς τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀνθρώπων, ἐπεὶδὴ συμβαίνει νὰ ἀδικῆται ὁ δίκαιος μ' ὅλην τοὺς τὴν δικαιοσύνην, καὶ ὁ κακοποιὸς νὰ εὐτυχῇ μὲ τὴν κακίαν του.

Ὅσοι ἔχουν δι' ὁδηγὸν τὸν χριστιανικὸν νόμον, δὲν δύναται νὰ παρεκτραποῦν ποτε ἀπὸ τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, χωρὶς νὰ ἐλάψουν καὶ τὴν συνειδήσιν των, καὶ χωρὶς νὰ παραβῶν τοὺς νόμους τοῦ κώδικός των· πρὸς τοῦτοις ἐπιζητοῦν αὐτοὶ νὰ ἀνταμειφθῶν εἰς τὴν αἰωνιότητα δι' ὅλας τὰς καλὰς πράξεις, καὶ φοβοῦνται τὰ μέλλοντα κακὰ, τὰ ὁποῖα παρασύρει ἡ ἀδικία.

Τὸ πολίτευμα τοῦτο εἶναι θεμελιωμένον εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν· ἀλλὰ πρέπει νὰ πεισθῶμεν, ὅτι ἡ ἠθικὴ εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τοῦτον τὸν κόσμον διὰ τὴν εὐτυχίαν

τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὴν συσταθεῖσαν ἀπὸ κτίσεως κόσμου φυσικὴν διάταξιν.

Τὸ νὰ λησμονῶμεν προσέτι τὴν ἠθικὴν καὶ νὰ μὴν ἐξασκῶμεν τὸν νοῦν μας εἰς ταύτην, εἶναι ἡ πρωτίστη αἰτία τῆς ὀλίγης διαρκείας τῶν βασιλειῶν. Τὸ ζῶον καὶ ὁ ἄγριος εἶναι οἱ μόνοι ἐχθροὶ τῆς τάξεως, καὶ ὅλοι τῶν οἱ σκοποὶ εἶναι ἀτομικοὶ, πρᾶγμα, τὸ ὑποῖον παρασύρει ἀφεύκτως τὴν διάλυσιν τῶν κοινωνιῶν, τῶν ὑποίων τὰ συμφέροντα τείνουν πάντοτε εἰς τὸ γενικόν, καθὼς καὶ αἱ ἰδιαιτέρας τῶν ἀνθρώπων δυνάμεις εἶναι κοινωνικαί· καὶ ἡ ἠθικὴ λοιπὸν καὶ αὐτὸ εἶναι ἀναγκαιοτέρα εἰς τὴν κοινωνικὴν ἔνωσιν ἀπὸ κάθε ἄλλο.

Πρέπει πάντοτε νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἠθικὴν εἰς τὴν ἀνατροφὴν· αὕτη εἶναι ἡ θάσις τῆς πολιτικῆς μας ὑπάρξεως, καὶ ὅ,τι ἂν κάμνωμεν, πρέπει πάντοτε ν' ἀποτείνεται εἰς τὸ νὰ ἐνδυναμόνῃ τὴν δραστηριότητα ταύτης.

Μ' ὅλον ὅτι εἶμαι σαφέστατα πληροφορημένος περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἠθικῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ τὴν κατατάττω ὡς ἀνωτέραν κάθε ἄλλου εἵδους ἐκπαιδεύσεως, δὲν πιστεύω ὅτι ὅλα ταῦτα ὅτι, ὅσα διδάσκουν κανονικῶς, συντείνουν εἰς τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος· στοχάζομαι μάλιστα τὸ ἐναντίον· αὐτοὶ προστάζουν συχνότατα πράγματα ἀδιάφορα καὶ ἂν φελλῇ ὡς χρέη, καὶ ἀμελοῦν ὅσα εἶναι ἀπαραίτητα εἰς τὴν εὐδαιμονίαν μας, καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ὑρθὸν λόγον. Ἐπίκειται π. χ. ὅτι εἶναι ἴδιον ἐνὸς ἄσεβοῦς πολιτικοῦ, τοῦ νὰ περιπιλῇ τὴν θρησκείαν μόνον διὰ νὰ κυτακρατῇ τοὺς λαοὺς καὶ νὰ καταφεύγῃ εἰς αὐτὴν ὡς εἰς ἕνα δυνατὸν μέσον, διὰ νὰ κάμῃ νὰ θριαμβεύουν τὰ ἴδια του συμφέροντα.

Δὲν θέλω ἐξετάσει ἂν ἀναγκαῖον ἦναι νὰ κάμωμιν τοὺς παῖδας ν' ἀποστηθίσουν πράγματα, τὰ ὅποια μὴτ' αὐτοὶ οἱ

παιδαγωγοὶ δὲν ἐννοοῦν καλῆτερα ἀπ' αὐτοῦς, καὶ τὰ ὅποια
 δὲν ἔχουν καμμίαν ἐπιρροὴν εἰς τὰς πράξεις των· ἀποκτοῦν
 δ' ἐν ταύτῳ φανταστικὰς ιδέας διὰ τὸν κτίστην των. Οἱ γο-
 νεῖς, ἂν ἦναι ἱκανοὶ μόνοι των νὰ σκεφθοῦν, καὶ ἂν δὲν παρα-
 βιάζωνται ἐξ αἰτίας τῶν σχέσεων, τὰς ὅποιας ἔχουν με-
 τὰ τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν ὅποιαν ζοῦν, διὰ ν' ἀκολουθήσουν ὅ,τι
 ἀκολουθοῦν ὅλοι, ἀνάγκη ν' ἀποφασίσουν εἰς ποίαν θρησκείαν
 καὶ ἠθικὴν θέλουν ν' ἀναθρέψουν τὰ τέκνα των ὅσον τὸ κατ'
 ἐμὲ ἡγάπων νὰ παρῶσι εἰς αὐτοῦς τὸν κτίστην ὡς
 θεὸν τῆς εἰρήνης, ὡς κοινὸν πατέρα, καὶ ἐπιθυμοῦντα τὴν
 εὐτυχίαν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ὥστε δὲν παρατηρεῖ διόλου
 τὸ ἐξωτερικὸν τῶν υποκειμένων, καὶ ὁ ὅποιος, ὢν δίκαιος,
 εὐσπλαγχνος καὶ σοφός, δὲν δύναται νὰ θελήσῃ κἀνὲν κακόν,
 μήτε ἐπομένως τὴν τωρινὴν δυστυχίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς
 μέσον διὰ νὰ προετοιμάσῃ τὴν αἰωνίαν εὐδαιμονίαν του,
 ὥστε, ἀφοῦ ἔδοσεν εἰς ἡμᾶς τὸ λογικόν, δὲν εἶναι δυνατόν
 εἰς τὸ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν χρῆσίν του· τέλος πάντων ἓνα θεὸν
 τοιοῦτον, ὅποιον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐξωγράφισε τὸν πατέρα του
 τὸν οὐράνιον. Δὲν θέλω ἀμελήσει ὁμοίως εἰς τὸ ν' ἀποδειχθῶ
 ἐναντίως κάθε θρησκείας συντεिनούσης εἰς τὴν ἐξόχλησιν τῆς
 ἐνώσεως καὶ τῆς πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπης, διδάσκων εἰς τὰ
 τέκνα ὅτι, ὅσοι δὲν πιστεύουν εἰς τοῦτον, καὶ ὅσοι τὸν λα-
 τρεῦνουν μετὰ ξεχωριστὸν τινα τρόπον, οὗτοι καταδικάζονται·
 θέλω ἀποβάλλει ὁμοίως κάθε διδασκαλίαν θρησκευτικὴν, ἢ
 ὅποια δὲν συμφωνεῖ μετὰ τὴν γενικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους
 εὐδαιμονίαν, μήτε μετὰ τοὺς ἱεροὺς τῆς κτίσεως φυσικοὺς
 νόμους· ἤθελον εἰπεῖν εἰς αὐτὰ, ὅτι ὁ κτίστης καὶ ὁ θεός, ὥστε
 ἀπεκάλυψε τὴν θρησκείαν εἰς τὸν κόσμον, εἶναι καὶ οἱ δύο
 τὸ αὐτὸ ὄν, τὸ ὅποιον ποτὲ δὲν δύναται νὰ ἀντίκειται εἰς
 τὸν ἑαυτὸν του· θέλω πασχίσει νὰ τὰ κἀμω νὰ ἀγαποῦν
 τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐντολῶν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὰ

ἔργα των, αἱ ὁποῖαι προστάζουν τὴν ὑπακοὴν εἰς τὴν θελήσιν τοῦ κτίστου, καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον μας· θέλω ἀποδείξει τέλος πάντων, ὅτι ἡ πρὸς ὅλον τὸν κόσμον ἀγάπη εἶναι ἀνωτέρα ἀπὸ ἐκείνην τῶν τέκνων, ἀπὸ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, καὶ τῆς δόξης τοῦ ἔθνους, καὶ ὅτι τοῦ νῦν συγχωρῶμεν ἐν γένει ὅλας τὰς ὕβρεις, τιμώμεθα περισσύτερον παρὰ ἐὰν εἴμεθα φιλέκδικοι, ἢ ἐὰν ἀδίκως μᾶς προσφέρουν τιμὰς.

Τοιοιουτρόπως ἂς μὴ παύσωμεν διὰ τὸ νῦν ἐκναλαμβά-
νωμεν πάντες, ὅτι τὸ πεπρωμένον τῆς ἀνθρωπότητος δὲν
εἶναι διόλου ἀφιερωμένον εἰς τὴν τύχην, μήτε εἰς τὰς
ἐπιθυμίας μερικῶν ατόμων, καὶ ἂς προσθέσωμεν, ὅτι αἱ
οὐσιώδεις ἀρεταὶ διὰ τὴν ὑπαρξίν τῆς κοινωνίας δὲν ἐξα-
τῶνται ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν μας, μήτε ἀπὸ μίαν ἀρχὴν τόσο
ἀδύνατον, ὅποιον εἶναι τὸ λογικόν, ἀλλ' ὅτι αὐταὶ συμφύονται
ὁμοῦ μετὰ τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, καὶ ὅτι ἡ εἰς τοὺς φυσικοὺς
νόμους ὑποταγὴ εἶναι ἡ μόνη ἐπαφημένη εἰς τὴν ἀπόφασίν
μας καὶ τὴν ἐλευθερίαν μας.

Κατ' ἀρχὰς οἱ νόμοι, οἵτινες διατάττουν ὅλας τὰς ἀνθρω-
πίνους πράξεις, διαροῦνται ὡς πρὸς τὴν κατὰ τὴν φύσιν των
εἰς κλάσεις δύο, εἰς θεῖους καὶ ἀνθρωπίνους.

Οἱ θεῖοι νόμοι, ἡ συνεπίσταθαι μετὰ τὴν φύσιν τοῦ
ἀνθρώπου ἀπὸ κτίσεως κόσμου, καὶ ὀνομάζονται φυσικοί,
ἡ ὑπαγορεύθησαν εἰς διαφόρους καιροὺς, ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς
ἀγγελος, καὶ φέρουν τὸ ὄνομα τῶν ἀποκαλυφθέντων νόμων.

Οἱ ἀνθρώποι εἶχον πάντες νόμους θετοὺς εἴτε ἐξ ἀπο-
καλύψεως, εἴτε ἀνθρωπίνους· ἀλλὰ καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι
ἦσαν διαφοροὶ εἰς τὰ διάφορα ἔθνη, καὶ ἡ ἰδίᾳ πράξις
ἐθεωρεῖτο τότε ὡς ἀρετὴ, τότε ὡς ἐλάττωμα.

Εἴμεθα ἐλλειπῆς ἀπὸ ἐκ κώδικα φυσικῶν ἀμεταβλήτων
καὶ γενικῶν νόμων, τὸν ὅποιον οἱ παῖδες ὅλοι ἔπρεπε ν' ἀπό-

στηθίζουν, καὶ νὰ τὸν ἐφαρμόζουν εἰς ὅλας τὰς σχέσεις των, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ φυσικὴ ἢ χριστιανικὴ ἠθικὴ ἤθελεν εἶσθαι ἡ βάση. Ἡ δικαιοσύνη ἐνὸς τοιούτου κώδικος, ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ὑπερβαίνει ἐκείνην τῶν πολιτικῶν διοικήσεων, ἐπεὶδὴ αὐτὴ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸ νὰ κδικῆται τὸ κακόν, ἀλλ' ἀπαιτεῖ ὥστε ἡμεῖς νὰ κάμωμεν εἰς τοὺς ἄλλους, κατὰ τοὺς εὐαγγελικοὺς νόμους, ὅ,τι θέλομεν διὰ νὰ γίνεται εἰς ἡμᾶς. Αἰσθάνομαι τὴν δυσκολίαν τοῦ νὰ ὑποχρεώσω τοὺς νομοθέτας διὰ νὰ προτιμήσουν τὴν γνώμην ταύτην· τὸ ἴδιον συμφέρον εἶναι τὸ μεγαλῆτερον ἐμπόδιον· ἡ στρατιώτης π.χ. ὑπεραγαπᾷ τὴν λείαν καὶ τὴν διαρπαγὴν· ὁ ἔμπορος πιστεύει, ὅτι τῷ εἶναι συγχωρημένον τὸ νὰ πλουτήσῃ διὰ τῶν παρανόμων τόκων· κάθε τῆξις ἀνθρώπινος δὲν ὑποκρύπτει, ὅτι ὅλαι αἱ δυνάμεις τῆς ἔχουν δι' ἀντικείμενον τὸ κέρδος· ὁ ἴδιος ἱερεὺς, ὅστις καυχᾶται, ὅτι προετοιμάζει τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν αἰωνιότητα, δὲν δύναται νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ ἐγωῖσμοῦ· καὶ ἐν συντόμῳ ἡ φιλοκτησία εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς γενικῆς εὐτυχίας τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐπιθυμητὸν εἶναι μ' ὅλον τοῦτο τὸ νὰ συνεθίσουν τοὺς παῖδας εἰς τὸ νὰ διαφυλάττουν εἰς τὰς πράξεις των κατὰ χρέος τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ἀπὸ τοὺς δὲ δάσκουν, ὅτι κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ᾔναι ἠθικοὶ καὶ φιλά θρωποι, διὰ ν' ἀποκατασταθοῦν εὐάρεστοι εἰς θεόν· ὡς τοὺς ἀποδεικνύουν τὴν ἰνεξαρτησίαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν ἀπὸ τὴν θελήσιν τοῦ θεοῦ, καὶ ὅτι ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐπιτύχουν τὴν γενικὴν εὐτυχίαν ἀμελοῦντες τὰ εἰς τοὺς ὅρους τῆς κτίσεως θεμελιωμένα μέσα· ὡς μάλιστα τέλος πάντων διὰ τὴν δοκιμάζουσαν, ὡς ὁ χρυσῆς λίθος, ἔλουν τοὺς στοχασμοὺς των καὶ ὅλας τὰς πράξεις των, ἐφαρμόζοντες πάντοτε τὴν λεγούσαν ἐντολὴν « ἠγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν ».

Κάθε δύναμις τείνει εἰς ἐνέργειαν.

Φανερόν εἶναι, ὅτι κάθε δύναμις ἐπλάσθη δι' ἓνα τέλος, ὅτι κάθε μία τείνει εἰς τὸ νὰ κατορθώσῃ τὸ σκοπούμενόν της, καὶ ὅτι δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν θέλησίν μας τὸ νὰ ἐξαλείψωμεν ταύτην τὴν τάσιν.

Τὸ μέγα μέρος τῆς ἀνατροφῆς λοιπὸν εἶναι τὸ νὰ θάλλωμεν ὅλας τὰς δυνάμεις εἰς ἁρμονίαν, καὶ νὰ τὴν διαφυλάξωμεν ἐν ταύτῃ· διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν αὐτὸν τὸν σκοπὸν, ἀνγκαῖόν εἶναι ὅσοι ἀπὸ ἡμῶν ἐνασχολοῦνται περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδῶν καὶ τῶν ἐφήβων, τὸ νὰ προσέχουν πολὺ εἰς τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς ἐνεργείας τῶν ἐμφύτων διαθέσεων τοῦτο φαρμάζεται εἰς τὰ ἄτομα, εἰς τὰ δύο γένη, καὶ εἰς ὁλόκληρα ἔθνη. Οὗτος εἶναι ἓνας γενικὸς κανὼν, ὅτι ὅσαι δυνάμεις ὑπερτεροῦν τὰς ἄλλας, καὶ αἵτινες ἐνεργοῦν ἐκτὸς τῶν γεγραμμένων ὁρίων τῆς ἠθικῆς, πρέπει νὰ περιηρίζωνται εἰς τὰς ἐνεργείας των. Βλέπτει τις ἓνα ἔθνος, τὸ ὅποιον κυριεύεται ἀπὸ φιλαυτίαν, ὅταν παρρησιάζῃ εἰς αὐτὸ τὴν δόξαν, ὡς τὴν ἀνωτέραν ἀνταμοιβὴν τῶν πράξεών του.

Εἶναι μὲν ὅλον τοῦτο καὶ περιστάσεις τινές, εἰς τὰς ὁποίας ἀναγκάζομεθα νὰ ὀξύνωμεν καὶ τινὰς αἰσθήσεις εἰς μερικὰ ἄτομα· οἱ δειλοὶ παῖδες π. χ. χάνουν συγχάκεις τὰ συμφέροντά των, ὅταν παραβάλλωνται μὲ ἄλλους, οἵτινες ἔχουν ἐλπιότερον πνεῦμα, ἀλλὰ τόλμην περισσοτέραν· τὰ τοιαῦτα υποκείμενα δύνανται νὰ νικήσουν τὴν δειλίαν των καὶ νὰ διορθωθῶν, ὅταν μὲ τὴν καθημερινὴν σχέσιν τοῦ κόσμου ἀποκτήσουσι μίαν πρᾶξιν μεγάλην· ὅσοι τῶν παιδαγωγῶν ἀμελοῦν εἰς τὸ νὰ διακρίνουν τοὺς διαφόρους χαρακτῆρας τῶν μαθητῶν των, τεθαμμένα συγχάκεις ἀφίνουν τὰ τοιαῦτα ἐλαττώματα, ἢ ἄλλα περσιτήματα ἐμφυτά.

Ἐξακολουθοῦντες τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὸν νόμον τῆς ἡθικῆς, ἀναγκάζομεθα νὰ προδιαθέσωμεν εἰς τὴν ἀρετὴν τοὺς παῖδας, καὶ ὅχι εἰς τὰς πράξεις τὰς εἰς τὸ κοινὸν καλὸν ἐναντίας· ὥς τοὺς συνεθίσωμεν τοῦ νὰ προτιμοῦν τὰς αἰτίας τῶν τιμῶν περισσύτερον παρ' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους τίτλους. Λυπηρὸν εἶναι τὸ νὰ συγχέωμεν τοὺς ἀξιόους καὶ ἀναξιόους χωρὶς ν' ἀποδίδωμεν εἰς τὸν καθέναν κατὰ τὸ πρέπον.

Ἡ ἀνατροφή πρέπει νὰ ἔχῃ διὰ βάσιν τὴν ἁρμονικὴν ἐξάσκησιν ὅλων τῶν κυριωτέρων δυνάμεων μ' ἓνα τρόπον ἀναλογικὸν εἰς τὴν φυσικὴν ἠθικὴν· πρέπει νὰ ἐξεύρῃ διὰ νὰ ὁξύνῃ τὰς ἀδυνατίους, καὶ νὰ μετριάζῃ τὰς πολλὰς δραστηρίους. Ἐκ τούτου πηγάζει ἡ μεγάλη δυσκολία τοῦ νὰ ἐκτελέσωμεν τοῦτο τὸ ἔργον μὲ μίαν δικαίαν ἀναλογίαν, καὶ ἰδοὺ μερικαὶ λεπτομέρειαι.

Οἱ νόμοι τῆς χωνεύσεως καὶ τροφῆς ἐφαρμόζονται εἰς ὅλας τὰς ἡλικίας. Ἡμεῖς παρακινούμεθα διὰ τῆς πείνης καὶ δίψης εἰς τὸ νὰ τραφῶμεν· ἀλλ' ἀνάγκη νὰ μάθουν οἱ παῖδες ὀγλίγωρα, ὅτι οἱ νόμοι τῆς χωνεύσεως συμβάλλουν πολὺ εἰς τὴν εὐτυχίαν των· πρέπει μάλιστα νὰ τοὺς κάμνωμεν νὰ αἰσθάνωνται τὰς ὠφελείας τῆς νηφαλιότητος, καὶ τὰ λυπηρὰ ἀποτελέσματα τῆς λαιμογίνης καὶ μέθης· πρέπει νὰ τοὺς συνεθίσωμεν διὰ νὰ τρώγουν ὅ,τι τοὺς δίδωμεν, καὶ διὰ νὰ νικῶν τὴν ἐπιθυμίαν των τοῦ νὰ δοιμᾶζουν ἀφ' ὅλα τὰ φαγητά, ὅσα εὐρίσκονται εἰς τὴν τριπέζαν· κατ' ὀλίγον ὀλίγον θέλουν μάθει ὅποια τροφή εἶναι ὑγιεινὴ ἢ βλαβερὰ δι' αὐτοὺς, καὶ ὅποιαν ποσότητα χρειάζονται διὰ νὰ τραποῦν· θέλουν γνωρίσει, ὅτι καμία οὐσία δὲν εἶναι ἐνοχλητικὴ ἢ βλαβερὰ θεωρουμένη καθ' ἑαυτὴν, καὶ ὅτι ἡ νηφαλιότης, διὰ τὴν διαφυλάξιν τῆς ἰσχύος, πρέπει νὰ φυλάττεται αὐστηρὰ, καὶ νὰ μὴ τὴν μεταχειρίζωνται διὰ μερικὰς μόνον ἡμέρας.

Καὶ ἡ γύμνασις τοῦ σώματος εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαία διὰ τὴν αὔξησίν του καὶ τὴν υγείαν. Δὲν εἶναι τῶν φρονίμων τὸ νὰ κρατῶμεν τοὺς παῖδας εἰς ἡσυχίαν εἰς τὸ περισσότερον διάστημα τῆς ἡμέρας· τὰ παιγνίδια ἀνάγκη νὰ θεωρῶνται ὡς μεταλλαγὰι τῆς ἀσχολίας των· αἱ γυμναστικαὶ διατριβαὶ χρησιμεύουν εἰς τὸ νὰ ἐνδυναμώσουν ὅλον τὸ σῶμα, καὶ τὰ μέλη του, καθὼς τοὺς βραχίονας, τὰ σκέλη, τὸ στήθος κ.τ.λ. διὰ τοῦτο πρέπει νὰ διδάσκουν τοὺς παῖδας νὰ χορεύουν, νὰ πηδοῦν, νὰ κολυμβοῦν, νὰ ἱππεύουν, νὰ μεπαχειρίζονται τὰ ὄπλα, ν' ἀναβαίνουν τὰ δένδρα, νὰ τρέχουν ἐκάνω εἰς τὰ στενὰ μέρη τῶν ξύλων, τὰ ὁποῖα σταίνουν δ' ἔκ κλίμακα κ.τ.λ. Ἐννοεῖ τις ὅμως, ὅτι ἡ σωματικὴ γύμνασις πρέπει νὰ ᾖ ἀνάλογος μὲ τὴν φυσικὴν δύναμιν καὶ μὲ τὰς προόδους της.

Εἶναι ὀρθότερον ἀκόμη τὸ νὰ γυμνάζωμεν τὸ σῶμα τῶν παιδίων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἱκανὰ, εἰς τὰς ὥρας τῆς παύσεως καὶ τοῦ περιπάτου, καὶ νὰ ἐξασκῶμεν τὰς νοητικὰς των δυνάμεις, δείχνοντές τους εἰς τὴν φύσιν πολυάριθμα ἀντικείμενα ὁμοῦ μὲ τὰς φυσικὰς των ποιότητας.

Ἡ μίμησις πρὸς τοῦτοις εἶναι πολλὰ ἐνεργὸς εἰς τὰς πρώτας περιόδους τῆς ζωῆς, καὶ οἱ παῖδες ἀποκτοῦν τὰς περισσότερας σχεδὸν ιδέας διὰ τῆς δυνάμεως ταύτης· αὐτὰ μιμοῦνται τὸν τόνον τῆς φωνῆς, τὰ σχήματα, ὅ,τι βλέπουν, καὶ ὅ,τι ἀκούουν τριγύρω των· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ τοὺς φέρνωμεν εἰς συναναστροφὰς ὑποκειμένων, τῶν ὁποίων τὰ παραδείγματα εἰν' ἐπωφελεῖ διὰ νὰ τ' ἀκολουθήσουν· ἀλλ' ἐπειδὴ μὲ ὅλας τὰς προφυλακὰς μας, ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴν ἴδωσι πολλὰ ἄτακτα πράγματα, ἀνάγκη νὰ τοὺς κάμωμεν διὰ νὰ γνωρίσουν τὴν ἀληθειαν, καὶ ἐν ταύτῃ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ γυμνάζουν τὸν νοῦν των διὰ νὰ ἐξεύρουν νὰ τὴν διακρίνουν.

Οἱ γονεῖς καὶ οἱ παιδαγωγοὶ ὠφελοῦν τοὺς παῖδας πολὺ, ἂν τοὺς κάμουν νὰ παρατηροῦν τὰς ἀτομικὰς τῶν διαθέσεις, καὶ ἂν τοὺς ὑποχρεοῦν νὰ σκέπτονται περὶ τῆς ἰδίας τῶν φύσεως, περὶ τῆς αἰτίας τῶν ἐλαττωμάτων τῶν, καὶ περὶ τῆς πηγῆς τῶν ἀρετῶν τῶν.

Ὁ Βρυέριος εἰς τὸ περὶ χαρακτηρῶν βιβλίον του λέγει, ὅτι οἱ παῖδες, καθὼς καὶ οἱ ἔφηβοι, εἶναι ἀφιλόκαλοι, ἐγωῖςται, τολμηροί, δειλοί, ἀπλοῖ, κρύφιοι, ὀκνηροί, καλὸ κῆχαθοι, φθονεροί, ἥσυχτοι, φιλονεικοί, κοῦφοι, ἰσχυρογνώμονες, ταπεινοί, ὑπερήφανοι, δίκαιοι, ἄδικοι, κ.τ.λ. Αὗται λοιπὸν εἶναι αἱ ἀτομικαὶ κλίσεις, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ παρατηρῶμεν, καὶ ἐπιμελῶς νὰ ἐπαγορνῶμεν· καὶ ἐὰν βλέπωμεν, ὅτι ἡ εἰς τὴν κλοπὴν κλίσις εἶναι μεγάλη, πρέπει αὐστηρὰ νὰ τιμωρῶμεν τὴν κλοπὴν ἐνὸς μόνου μῆλου· καὶ ἐν γένει ὅσον μία διὰ τὸ κακὸν κλίσις εἶναι μεγαλητέρα, τόσον αὐστηροτέρα πρέπει νὰ ᾖ καὶ ἡ τιμωρία.

Ἡ τόλμη εἶναι διωρισμένη εἰς τὸ νὰ διαφεντεύῃ τὸ δίκαιον, ἀλλ' αὕτη δὲν πρέπει ποτὲ ν' ἀποβαίνει εἰς φιλεριστικότητα, μήτε νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν ἐκδίκησιν· δὲν πρέπει ποτὲ νὰ κεντῶμεν ἓνα ὄργηλον διὰ τῶν φιλονεικῶν.

Ἐπειδὴ εἶναι ὁμολογούμενον, ὅτι ἡ φιλαυτία, ἡ φιλοκτησία καὶ ἡ φιλαρέσκεια, ὅταν κταντήσουν ὑπὲρ τὸ μέτρον, εἶναι οἱ πρῶτοι ἐχθροὶ τῆς γενικῆς εὐδαιμονίας, ἀνάγκη καὶ νὰ προσέχαμεν ὥστε οἱ παῖδες νὰ μὴν ἀπικτήσουν τὰ ταιαῦτα ἐλαττώματα, προτοῦ μάλιστα ν' ἀναπτύχθῃ ὁ χαρακτηρ τῶν, καὶ ὅποτε δὲν δύνανται ν' ἀντισταθοῦν εἰς ὅλας τῶν τὰς ἐπιθυμίας.

Ἡ φυσικὴ περιεργεῖα τῶν παίδων εὐκλύνει πολὺ τὴν πρῶτον τῆς ἀνατροφῆς τῶν· αὐτοὶ δύνανται νὰ μάθουν ἀναρίθμητα πράγματα διὰ μέσου τῆς συνανατροφῆς, ἡ ὁποία γίνεται εἰς τὴν τράπεζαν, εἰς τὰ παιγνίδια καὶ εἰς τὸν

περίπατον. Ἀρκεῖ ν' ἀποκρινώμεθα εἰς τὰς ἐρωτήσεις των διὰ νὰ τοὺς ἐνθαρρύνωμεν· πρέπει νὰ ἐλκύνωμεν τὴν προσοχὴν των εἰς τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια πίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις των· καὶ αἱ τοιαῦται ἐξετάσεις θέλουσιν εἶσθαι περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον λεπτομερεῖς κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ τὰς δυνάμεις τῶν παίδων· καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τοὺς συμφέρει ἡ τοιαύτη διδασκαλία, ἐπειδὴ καὶ τοὺς τέρπει.

Τελειόνω τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐπαναλαμβάνων, ὅτι χρεώστούμεν νὰ ἐξασκώμεν τὰς κυριωτέρας δυνάμεις εἰς τὸν ὥς νὰ καταστήσωμεν μεταξύ των μίαν ἰσορροπίαν, ἣ ὅποια συμβάλλει εἰς τὴν ἀρμονικὴν μόρφωσιν τῆς ἡθικῆς ἀνατροφῆς, ἀποκαθιστᾷ ἐναρέτους τοὺς παῖδας, καὶ τοὺς ὁδηγεῖ εἰς τὴν εὐδαίμονα ζωὴν.

Περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν δύο φύλων.

Ἐν ζήτημα, τὸ ὅποῖον πάντοτε διεφίλονεικῆθη, μᾶς παρουσιάζεται φυσικῶς ἐδῶ, νὰ ἐξεύρωμεν δηλαδὴ ἐὰν τὰ δύο φύλα ἔπρεπε νὰ ἀνατραφοῦν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ νὰ καταταχθοῦν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν. Εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους τῆς ἰστορίας, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς γνωρίζομεν, βλέπομεν, ὅτι ποτὲ δὲν ἐσυγγάρησαν τὴν ἰσότητά των δύο φύλων. Αἱ γυναῖκες λέγουσι, ὅτι οἱ ἄνδρες εἶναι οἱ ἄρπαγες τοῦ δικαϊώματός των· οἱ ἄνδρες ἐξ ἐναντίας δι' ἐσχυρίζονται, ὅτι ἡ ὑπερόχῃ των διέταχθη ἀπὸ τὴν φύσιν· ἀγκαλὰ καὶ δὲν ἐπίζω νὰ δώσω ἐν τέλος εἰς ταύτας τὰς ἀμφιβηθήσεις, θέλω σημειώσαι ἕως παρατηρήσεις τι εἰς τὴν γυναικεῖαν κατάστασιν, ὅποι- αδήποτε ἂν ἦτο ποτὲ καὶ εἶναι ἤδη εἰς τὰ δικαίωματα τῆς ἰσότητος, τὴν ὁποίαν αὐταὶ ἀπαιτοῦν.

Ἡ κατάσταση τῶν γυναικῶν εἶναι πολλὰ δυστυχὴς πλησίον εἰς τὰ βάρβαρα ἔθνη· αὐτοὶ ἐκεῖ εἶναι σκλάβοι. Τὰ

ἀρχαῖα ἔθνη τὰς ἐκρατοῦσαν εἰς μίαν τελείαν ὑποταγήν· παντοῦ, ὅπου ἡ σωματικὴ δύναμις, ἥτις εἶναι ἡνωμένη μὲ πολλὰ πάθη, διορίζει τοὺς νόμους. Ἡ κατάστασις τῶν γυναικῶν εἶναι ἀξιοδάκρυτος· αὐταὶ θεωροῦνται ὡς διωρισμέναι διὰ τὴν εὐχαριστοῦν τῶν ἀνθρώπων τὰ πάθη· οἱ ἄνδρες τῶν τὰς δέχονται καὶ τὰς ἀποπέμπουν ὅταν τοὺς φανῇ εὐλογον. Οἱ Ἰβυδαῖοι ἐμποροῦν τὰς ἀφήσουν τὰς γυναῖκας τῶν, χωρὶς τὴν ἡγεμονίαν ὑποχρεωμένοι διὰ τὴν ἀποδάξουν καὶ τὴν αἰτίαν. Ἡ συνήθεια τοῦ ν' ἀγοράζωσι τὰς γυναῖκας παρέσυρε τὴν πολυγαμίαν, ἔξιν ἀρχαιοτάτην, τὴν ὅποιαν ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ τὴν ἀνῆρσε.

Τὸ θῆλυ φύλον ὑψώθη κατὰ βαθμὸν, καὶ ἡ ὑπόληψις τοῦ αὐξάνει ἀναλόγως τῆς αὐξήσεως τῆς ἐνεργητικότητος τῶν ὑψηλοτέρων αἰσθημάτων· ἀρχίζει ν' ἀπολαμβάνῃ τιμὴν διὰ τὴν κλίσιν, τὴν ὅποιαν ἐφέλκει ὡς τρυφερόν καὶ ἀδύνατον ἐμπνέει συμπάθειαν· καὶ οἱ ἄνθρωποι στοχάζονται ὡς ἐν τῶν χρεῶν τῶν τὸ νὰ ὑπερασπίζονται τὰς γυναῖκας, καὶ νὰ φροντίζουν περὶ αὐτῶν.

Ὅταν ἡ καλλιτέρευσσις τῶν ἠθῶν ἀναπτύσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν εὐσχημοσύνην καὶ τὴν κομψότητα εἰς τοὺς τρόπους, ἡ ὑπερβολὴ τῶν γυναικῶν αὐξάνει πολὺ· αὐταὶ παύουν ἐπὶ τὸ νὰ περιορίζονται εἰς μόνον τὴν φροντίδα τῆς οἰκιακῆς τῶν οἰκονομίας· ἀποκαθίστανται εὐχάριστοι σύντροφοι εἰς τὰς ὥρας τῆς ἀργίας, καὶ εἶναι συχνάκις αἱ δέσποιναι.

Τὰς γυναῖκας ἐκεῖ τὰς μεταχειρίζονται τὰ ἔθνη καλλίτερα, ὅπου ὁ πολιτισμὸς πρᾶνται τὰ ἠθῆ, καὶ αἱ ἠθικαὶ αἰσθήσεις εἶναι ἀνεπτυγμέναι τότε μὲ τοὺς γλυκεῖς καὶ θεληκτικούς τρόπους τῶν ἀποκοτῶν καὶ ἐξουσιάζουν εὐκόλως· καὶ οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες ζοῦν ὁμοῦ μὲ τοὺς ἀνήκοντας τῆς ὑπανδρείας δεσμοῦς ὡς εὐλικρινεῖς φίλοι.

Εἰς καμμίαν κοινωνίαν μ' ὅλον τοῦτο αἱ γυναῖκες δὲν χαίρουσι τὰ ἴδια δικαιώματα τῶν ἀνδρῶν· ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι θεμελιωμένη ἐκ φύσεως, ἢ ἐστερεώθη διὰ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, τῆς βίας καὶ τῆς φιλαυτίας τοῦ ἄρρενος. Αἱ γυναῖκες ἀπαιτοῦν ὅτι αὐταὶ ὀνομάζουσι φυσικὰ δικαιώματα· αὐταὶ ἀντιβοῦν ἐναντίον τῆς τυραννίας, ἥτις τὰς ὑστερεῖ τὸ δικαίωμα, κατὰ τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ ἔχουν μίαν διοίκησιν τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων, καὶ τὸ ὅποιον τὰς ὑποχρεώνει νὰ ἐνασχολῶνται εἰς μόνον τὰ βιωτικὰ τῆς οἰκογενείας τῶν. Μερικαὶ γυναῖκες, προικισμέναι ἀπὸ ἀνώτερον πνεῦμα, ἐδοκίμασαν ν' ἀποδείξουν, ὅτι καὶ τὰ δύο φύλα εἶναι ἐκ φύσεως ἴσα· ἐπειδὴ δ' ἐβιάσθησαν ν' ἀποδείξουν, ὅτι εἶναι κατώτεραι κατὰ τὸ φύλον, ἠθέλησαν ν' ἀποδώσουν τοῦτο εἰς μόνον τὸ ἐλάττωμα τῆς ἀνατροφῆς, εἰς τὰς περιστάσεις, καὶ εἰς τῶν ἀνθρώπων τὴν ζήλοτυπίαν, οἵτινες ἀμελοῦν ἢ ἀποφεύγουν τοῦ νὰ καλλιεργήσουν τὸ πνεῦμα τῶν παιδῶν ἐνὸς ἄλλου φύλου ἐκτὸς τοῦ ἰδικοῦ τῶν. Οἱ ἄνδρες εἰς ἐναντίαν διίσχυρίζονται, ὅτι ἡ φύσις ἐπλασε ταῦτα τὰ δύο φύλα, διάφορα μὲν, χωρὶς νὰ ᾔναι ὅμως ἐναντία τὸ ἓν μὲν τὸ ἄλλο, καὶ εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζων διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν πρυττανμάτων τῶν μίαν εὐχάριστον ἀρμονίαν· ὅτι αὕτη ἐπρόβλεψε καθ' ἓν ἀπὸ ταῦτα τὰ δύο φύλα μ' ὅσα ἀναγκαιοῦσαν διὰ τὴν μέλλουσαν κατάστασιν τῶν, διακρίσασα εἰς αὐτὰ μὲν δυσαναλογίαν τὰς αἰσθητικὰς καὶ νοητικὰς δυνάμεις· ἐπρόβλεψε δὲ τὴν ἀντιζηλίαν μετὰ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, μετριάσασα τὰς ἰδίας τοῦ καθ' ἑνὸς διαθώσεις.

Ἡ περὶ τοῦτου ἰδέα μου εἶναι γενικὴ, καὶ ἀνάγεται καὶ εἰς τὰ δύο φύλα. Ἐξέρω, ὅτι ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις τι ἓς, ὅτι εὐρίσκονται γυναῖκες, αἵτινες· ἔχουν προτερήματα ὅμοια μ' ἐκεῖνα τῶν ἀνδρῶν, καὶ τ' ἀνάσκειν. Ὅσαι γυναῖκες ἔχουν

μεγάλον πνεῦμα καὶ ἀπαιτοῦν τὰ δικαιώματα τοῦ φύλου των, δὲν ἔχουν δίκαιον νὰ καταφρονοῦν τὰς ἄλλας γυναῖκας ὡς κατωτέρας των· καὶ ἂν αὐταὶ ἀποκτοῦν φήμην τινὰ, διὰ τι προτέρημα, κατὰ τὸ ὅποιον ὑπερτεροῦν τὰς ἄλλας, ὡς ἐλλειπεῖς ὅμως πάντοτε κατὰ τὰς νοητικὰς, δυνάμεις, δὲν δύνανται ποτὲ νὰ ἐξισωθῶσι με τοὺς ἄνδρας, οἵτινες κατὰ τοῦτο ὑπερτεροῦν τὰς γυναῖκας πολὺ, περὶ τοῦ ὁποίου ματαίως αὐταὶ φιλονεικοῦν καὶ ἀμφισβητοῦν· καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος ὁμολογῶ με αὐτὰς, ὅτι αἱ γυναῖκες δύνανται νὰ ἔχουν ἓνα προτέρημα φυσικὸν πολλὰ ἀνώτερον ἀφ' ὅ,τι εἶναι εἰς τοὺς ἄνδρας· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποδεικνύει καὶ ὅτι αὐταὶ εἰς καὶ ἀνώτεροι τῶν ἀνδρῶν, ἢ ἴσαι.

Βέβαιον εἶναι, ὅτι εἰς τὴν σημερινὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν αἱ φυσικαὶ διαθέσεις τῶν δύο φύλων ἔχουν οὐσιώδεις τινὰς διαφοράς· μερικαὶ δυνάμεις εἶναι δραστηριώτεραι εἰς τὰς γυναῖκας, ἄλλαι πάλιν εἰς τοὺς ἄνδρας.

Εἰς τὰς γυναῖκας ὅλαι αἱ μορφαὶ εἶναι κυκλοειδεῖς, καὶ παριστάνουν περισσότερον τὴν τρυφερότητα καὶ τὴν νοσημάναν παρὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν στερεότητα. Ἄς μᾶς συγχρηθῶσιν, λέγουν μερικαὶ γυναῖκες, τὴν αὐτὴν σωματικὴν ἐξάσκησιν, τὴν ὁποίαν διορίζουσιν εἰς τοὺς νέους, ὅχι μόνον εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ εἰς τὴν νεότητα, καὶ θέλομεν καταστήσῃ εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν τῆς φυσικῆς δυνάμεως· καὶ κατ' ἀλήθειαν ὅσαι νέαι παρθένοι ζοῦν κλεισμέναι καὶ χωρὶς νὰ γυμνάζωνται, ἔχουν τοὺς μόνους ἀδυνατοὺς. Διὰ τοῦτο πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ ἔχαμεν περισσοτέραν φροντίδα διὰ τὴν εὐταξίαν τῶν παρθένων, καὶ νὰ πασχίζωμεν πολὺ διὰ νὰ τὰς ἀποκαταστήσωμεν ἱκανὰς, ὥστε νὰ ἀντέχουν εἰς τὰς ἀναρνήματός· νευρικὰς ἀσθενείας, προερχομένας ἀπὸ τὴν ἀδύνατον κοῤῥασιῶν, καὶ τὴν καθιστικὴν τῶν ζώων μ' ἔλον τοῦτο στοχάζομαι ὅτι, καὶ ἂν ᾔθε-

λομεν δώσει εἰς ταύτας τὴν αὐτὴν φυσικὴν ἀνατροφὴν, ἥ δύνამις τῶν μύνων τῶν δύο φύλων ἤθελεν εἶσθαι ἄνισος. Αἱ γυναῖκες ὑπόκεινται εἰς ἐλαφράς μὲν, ἀλλὰ συχνὰς ἀρρώστιας, τὰς ὁποίας δὲν τὰς γνωρίζουν οἱ ἄνδρες. Τὰ χρέη τῶν γυναικῶν ὡς μητέρες, τὰς ἐκθέτουν εἰς πολλὰς νόσους, αἱ ὁποῖαι πολὺ τὰς ἀδυνατίζουν. Οἱ νέοι καὶ αἱ παρθένοι τῶν ἀγροίκων ἐθνῶν μ' ὅλον ὅτι ἀνατρέφονται ὁμοίως εἰς τὴν νεότητά των, εἶναι περιττὸν νὰ εἰπώμεν ὅποιον φύλον εἶναι τὸ δυνατώτερον σχεδὸν καὶ ἐκ νεαρᾶς τοῦ ἡλικίας· παντοῦ, ὅπου ἡ δύνამις τῶν μύνων εἶναι ἀναγκαία, αἱ γυναῖκες εἶναι κατώτεροι τῶν ἀνδρῶν. Εἰς ὅλα τὰ ζωοτοκὰ ζῶα, ἀγκαλὰ καὶ ὁ τρόπος τοῦ ζῆν εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τὰ δύο φύλα, τὰ ἄρρενα ὑπερέχουν.

Τὴν φιλοτεχνίαν δὲν τὴν αἰσθάνονται περισσώτερον ἀπὸ τὰς γυναῖκας οἱ ἄνδρες. Τὰ νέα κοράσια συχνάκις ἀπολαμβάνουν τὴν μεγαλητέραν τῶν εὐχαρίστησιν, ὅταν ἐνδύουν καὶ ἐκδύουν τὰ μικρὰ, καὶ ἔχουν ὅλην τὴν ἐνδεχομένην φροντίδα τοῦ νὰ τὰ φέρουν εἰς τὰς ἀγκάλας των, καὶ νὰ τὰ τραγουδοῦν διὰ τὸ ἀποκοιμῶνται. Ἐάν τις τὰ ἐγχειρίζῃ μικρὰ παιδιὰ, τὰ βλέπει νὰ εὐφραίνωνται καὶ νὰ μεγαλοφρονοῦν· μερικὰ φέρον εἰς τὰς χεῖράς των παιδιὰ βαρύτερα ἀφ' ὅ,τι δύνανται νὰ βαστάσουν, καὶ μ' ὅλον τοῦτο τὰ ὑποφέρουν, ὥς τι πολύτιμον φορτίον, τὸ ὅποιον ἐπιστεύθησαν εἰς αὐτὰ, προσέχοντα διὰ νὰ μὴ συμβῇ εἰς αὐτὸ κἄνεν κακόν.

Σπανίως ὁ νεανίσκος εὐχαριστεῖται εἰς μίαν τοιαύτην διατριβήν· τὸ νὰ ἀναβαίνει ὡς εἰς ἵππον ἐπάνω εἰς μίαν ράβδον, νὰ παίζει τὸ τύμπανον, νὰ κάμῃ κρότον μὲ μίαν μαστίγα, νὰ παίζει τὴν σφαῖραν κ.τ.λ. εἶναι αἱ συνήθεις διατριβαὶ του.

Ἡ κηλοκῆρυχος φύσις ἠθέλησεν ὥστε ἡ μήτηρ νὰ αἰσθά-

νεται ευχαρίστησιν εκπληροῦσα τὰ μητρικὰ χρέη της δια τῆς τροφῆς, τὴν ὁποίαν δίδει εἰς τὸ παιδίον της, καὶ τῆς προετοιμασίας τοῦ ὅ,τι ἀναγκαῖοι εἰς αὐτό.

Πολλαὶ μητέρες εἶναι τόσοι φιλότεκνοι, ὥς' ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν τρυφερότητα ἀποκαθίστανται καὶ ἰνίκαντοι εἰς τὸ νὰ διοικῶσι καλῶς τὰ τέκνα των, καὶ πολλάκις ἐξ αἰτίας αὐτῶν ἀδικοῦν καὶ τὰ ξένα, διότι κρίνουν τὸ πᾶν πρὸς συμφέρον των, καὶ μεταχειρίζονται ψεῦδος· φθάνει μόνον νὰ ὠφελήσουν τὰ τέκνα των. Σπανία εἶναι εἰς τοὺς πατέρας ἡ τοιαύτη φιλοτεκνία μετ' ὑπερβολῆς· εἶναι τινὲς μάλιστα, οἵτινες ἐπιφορτίζονται διὰ νὰ τιμωροῦν οἱ ἴδιοι τὰ παιδιὰ των, καὶ οἷτινες γίνονται οἱ αὐτοὶ κριταὶ εἰς τὰς διαφόρους φιλονεκίας των.

Καὶ μ' ἓνα λόγον αὐτὴ ἡ ἰδία φυσικὴ ὁρμὴ, ἥτις φέρει τὰ ζῶα εἰς τὸ νὰ ἐπαγρυπνοῦν διὰ τὰ παιδιὰ των, εἶναι καθ' ἑαυτὴν τὴν φύσιν πλέον ἀνεπτυγμένη εἰς τὸ θῆλυ παρ' εἰς τὸ ἄρρεν.

Μία ἄλλη αἰσθησις, ἥτις εἶναι ἐνεργητικωτέρα εἰς τὰς γυναῖκας, εἶναι ἡ κλίσις· τοῦτο εἶναι κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν τὸ ὠποτέλεσμα τῆς ἀδυναμίας. Πολλαὶ γυναῖκες ἐθυσίασαν, δι' αὐτὴν, τὴν εὐδαιμονίαν των καὶ τῆς τύχης των τὰ συμφέροντα. Αἱ γυναῖκες εἶναι ἱκαναὶ νὰ συλλάβουν ὑπερβολικὴν κλίσιν διὰ τὸ ὑποκείμενον τὸ ὁποῖον ἀρέσουν· αὐταὶ παραπονοῦνται συχνάκις, ὅτι οἱ ἄνδρες εἶναι ὑπερβολικῶς ἐν τῇ αἰσθησει.

Ἄλλαι τινὲς αἰσθήσεις συμβάλλουν ἀκόμη εἰς τὸ νὰ σχηματίσουν τὸν χαρακτῆρα τῶν γυναικῶν· καὶ μετὰ τούτων εἶναι μεγαλητέρα ἡ φιλαυτία· αὐτὴ ἀναπτύσσεται εἰς τὰς κόρας ἀπὸ τὴν τρυφερωτέραν τὴν νηπιότητα, καὶ τὴν κρατηρεῖ τις εἰς ὅ,τι ἀέγουν καὶ κίμνουν. Κανὲν πρᾶγμα δὲν τὰς συμφέρει ἢ δὲν τὰς ἡέλνει, ὅσον ἡ καλλοὶ ἢ τὰ χαῖδια,

καὶ ἡ κολακεία· αὐταὶ ἐπιθυμοῦν ἀνυπόμονοι διὰ νὰ ἐξεύ-
ρουν τί στοχάζονται δι' αὐτάς· πολλοὶ κατακυριεύονται ὅλως
διόλου ἀπὸ τὴν φιλοδοξίαν κ.τ.λ. καὶ μεταχειρίζονται διὰ
τοῦτο τὸ τέλος ὅλους τοὺς τρόπους διὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ
κάμουν ἐντίπῳσιν, καὶ νὰ ἐφελκύσουν ἐπάνω των ὅλα τῶν
ἀνθρώπων τὰ βλέμματα· εἶναι δὲ μερικοὶ, αἵτινες εὐχαρι-
στοῦνται καλῆτερα διὰ νὰ ἐμπνεύσουν συμπάθειαν παρὰ
νὰ ἦναι παρημελημένοι διόλου.

Κάποις δὲν θέλει μεμφθῇ τοῦλάχιστον, ἐν ὅσῳ ὑπάρχει,
τὴν αἴσθησιν, ἥτις ἐμπνέει τὴν φιλαρέσκειαν, διὰ τῆς ὁποίας
πηγάζουν εἰς τὴν συναλαστροφὴν πολλοὶ εὐσχημοσύναι καὶ
τέρψεις· ἀλλ' ὅταν αὕτη καταντήσῃ ὑπερβολικὴ, ἐνωθεῖσα μὲ
κάνεν ἄλλο πάθος, καὶ μὴ διοικουμένη ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον,
ἀδυνατεῖ καὶ ἀποκαθιστᾷ ἀηδῆ τὸν χαρακτῆρα πολλῶν
γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν· αὕτη καταντᾷ τὰς ἀπλουστάτας δια-
τριβὰς γεμάτας ἀπὸ παιδαριώδη φερσίματα· τότε αἱ γυναῖ-
κες ἀρέσουν τὰ φαντασιώδη πράγματα, καὶ ἐν γένει ὅσα
δύνανται νὰ ἐξυπνήσουν τὰ πάθη των· ἀλλ' ὅμως δὲν ἐξεύ-
ρουν αἱ ἄθλιαι, ὅτι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον φερόμεναι ὀλί-
γον μόνον δύνανται νὰ παρασύρουν τὴν προσοχὴν τῶν ἀνδρῶν,
καὶ δὲν θέλουν εἰς αὐτοὺς ἐμπνεύσει ποτὲ συμπάθειαν
διαρκῆ. Ἡ ὑπερβολὴ τῆς τοιαύτης ἐπιθυμίας τῶν εἶναι ὁ
ἐπικινδυνωδέστερος ἐχθρὸς τοῦ φίλου των, : αὐτὸς καὶ καθ'
ἐνὸς ἑνὸς, εἰς τὸ ὁποῖον κατακρατεῖ τὸ τοιοῦτον πάθος.

Αἱ γυναῖκες συνήθως ἔχουν ὀλιγωτέραν τόλμην καὶ
περισσότεραν δειλίαν ἀπὸ τοὺς ἄνδρας· διὰ τοῦτο δὲν πρέπει
ν' αὐξάνωμεν εἰς αὐτάς τὴν αἴσθησιν τοῦ φόβου. Τὸ νὰ
φοβῇ· αἱ τις δι' ἑνα ποντικόν, διὰ μίαν ἀράχνην, δι' ὀλίγον
κρότον κ.τ.λ. ἐκπίπτει ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα τοῦ λογικοῦ
ἀνθρώπου. Ἐγὼ καταδικάζω πρὸς τοὺς καὶ τὴν ζέσιν
μερικῶν γυναικῶν, τὴν ὁποίαν ἔχουν διὰ τὰς διατριβὰς, αἱ

ὁποῖαι ἐξαιρέτως ἀνήκουν εἰς μόνους τοὺς ἄνδρας, καθὼς τὸ κυνήγιον, τὴν μεταχείρισιν τῶν πυροβόλων ὄπλων, καὶ ἐν γένει ὅσα ἔργα ἀπαιτοῦν δύναμιν, καὶ ὅσα κινήματα εἶναι ὀλίγον ἀνάλογα μὲ τὴν τρυφερότητα τοῦ γυναικείου φύλου.

Ἡ φαντασία καὶ ἡ καλοκάγαθία εἶναι δραστηριώτεραι εἰς περισσότερας γυναῖκας· αὐταὶ σπανίως διοικοῦνται διὰ τῆς κρίσεως· διὰ τοῦτο αἱ γυναῖκες λάμπουν συχνότερα διὰ τὴν εὐαισθησίαν των παρὰ διὰ τὴν γενναϊότητά των. Ἡ κρυφιότης, καὶ ἡ πανουργία εἶναι τὰ μεγαλύτερα μέσα τῶν περισσότερων ἐργασιῶν των· ἡ ἀδυναμία των τὰς βιάζει νὰ κατορθώσῃ μετὰ τὸν δόλον ὅ,τι δὲν δύναται ν' ἀποκτήσῃ μετὰ τὸ δικαίωμα καὶ δυνασικῶς.

Ὁ χαρακτήρ ἐν γένει τῶν γυναικῶν δὲν εἶναι πολλὰ σταθερός· αὐταὶ εἶναι πολλὰ εὐμετάβλητοι· πάντοτε θεωροῦν τὸ σημερινόν ἀποτέλεσμα τῶν περιστάσεων, καὶ δὲν ἀγαποῦν νὰ προσκρίπτωνται πράγματα, τῶν ὁποίων τ' ἀποτελέσματα εἶναι μέλλοντα, ἐνῶ οἱ ἄνδρες εἰς ὅλας τὰς πράξεις των ἀποβλέπουσιν συνήθως εἰς ἓνα σκοπὸν ἥτε παρόντα, ἥ μέλλοντα. Αἱ γυναῖκες μετέρχονται πολλὰ πράγματα· ἀλλ' ἀποκρίνονται εὐκόλως, καὶ ἀπαντοῦν ἄμπροσθὲν των εὐθὺς ἀ ἐμπύλναι.

Διὰ τοῦτο ἐφ' ὅσον αἰνιθῆσαις τῶν γυναικῶν μένουσιν εἰς τοιαύτην κατάστασιν, πρέπει καὶ νὰ τὰς κρατῶμεν ὑποταγμαμέναις διόλου.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν δὲ καλῆτερα καὶ τὴν αἰτίαν ἐνὸς φαινομένου τοιούτου, τὸ ὁποῖον παρατηρήθη πάντοτε, τὸ νὰ ἐξαίρηται π.χ. τὸ ἥμισυ τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ μὴ μετέχη διόλου εἰς τὴν διοίκησιν καὶ νομοθεσίαν, πρέπει ἀκόμη νὰ ἐξετάσωμεν, καὶ νὰ συγκρίνωμεν τὰς νοσητικὰς δυνάμεις, καὶ τὰς τροπολογίας τῶν, εἰς τὰ δυο φύλα.

Οἱ ἄνδρες ἀναντιρρήτως ὑπερέχουν κατὰ τὸν νοῦν. Δὲν διίσχυρίζομαι, ὅτι αἱ γυναῖκες εἶναι διωρισμένοι ὡς ἀπλαῖ μηχαναί· θελω μάλιστα νὰ φροντίζον αὐταὶ περισσότερον ἂν ὅ,τι σήμερον συνεθίζουν, περὶ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ νοός των. Μ' ὅλον τοῦτο, ὅσοι ἐνασχολοῦνται περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν γυναικῶν, θέλουν παρατηρήσει, ὅτι τὸ πνεῦμά των εἶναι προδιατεθειμένον εἰς τὸ ν' ἀποκτήσῃ πολλὰς γνώσεις τῶν ἀτομικῶν πραγμάτων· ὅτι αὐταὶ ὑπερτεροῦν εἰς τὸ ἐπιστολικὸν ὕφος· ὅτι διοιοῦνται καλῶς τὰ ἀνέκδοτα, καὶ περιγράφουν θαυμάσια τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα· ὅτι καὶ αἱ σημειώσεις των ἔτι εἰς ὅσα ᾠπειτοῦν λεπτομέρειαν εἶναι ἀξιοθαύμαστοι· καθ' ὅλα ταῦτα μ' ὅλον τοῦτο ἐπιμένουν περισσότερον εἰς τὰ πράγματα παρ' εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν αἰτιῶν τιν'· εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας σπανίως λαμβάνουν τὸν διδασκαλικὸν βαθμόν. Παρατηρήθη ἐν γένει ὅτι, ὡς ἴσως ἐπρόκειτο λόγος τὸ νὰ ἐνασχοληθοῦν εἰς παρατηρήσεις βαθεῖς, εἰς μεγάλας συναρμογὰς, εἰς πράγματα γενικὰ ἢ ἀφηρημένα, καὶ ἦτον ἀνάγκη νὰ συστήσουν ἀρχὰς ἢ νόμους, αἱ γυναῖκες ἐφάνησαν κατώτεραι καθ' ὅλα ἀπὸ τοὺς ἄνδρας.

Ὅσαι ἀπολογοῦνται περὶ τοῦ φύλου των, ὅτι ἡ ἀνατροφή των εἶναι παρημελημένη διόλου, ἅς ἐνθυμηθῶν, ὅτι ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ζωγραφία ἢ ἰχθυογραφία ἐμπεριέχονται περισσότερον ἐν γένει εἰς τὴν ἀνατροφήν των παρθένων παρὰ τῶν νέων, καὶ ὅτι πολλαὶ γυναῖκες ἐνασχολοῦνται παρὰ πολὺ εἰς αὐτά· διατί λοιπὸν εἰς τὰ συνθέματα δὲν ἐξομοιοῦνται ποτὲ μὲ τοὺς ἄνδρας;

Κατὰ τοῦτο ὑπάρχει φυσικὴ τις διαφορὰ μεταξὺ τῶν διαθεσεων τῶν δύο φύλων ὅχι εἰς τὴν οὐσίαν, μῆτε εἰς τὸν ἰριθμὸν τῶν κυριωτέρων δυνάμεων, ἀλλ' εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἐνεργείας των. Ἡ φύσις λοιπὸν δὲν ἠθέλησεν ὥστε αἱ ἐνασχολήσεις των νὰ ἴναι αἱ ἴδιαι· μ' ὅλα ταῦτα ἀνάγκη

να ὑμολογήσωμεν, ὅτι ἀναλόγως πρέπει νὰ τιμᾶται τὸ καθὲ φῦλον, ὅταν ἐκτελῇ μὲ ἐντέλειαν τὸ διὰ τὸ ὁποῖον διωρίσθη. Ἀφοῦ μίαν φορὰν ἀπεδείχθη λέγει ὁ Ἰωαν. Ἰακώβου Ρουσσώ «ὅτι ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ δὲν εἶναι, μήτε πρέπει νὰ ἦναι ὁμοίως κατασκευασμένοι, ἔπεται, ὅτι καὶ ἡ ἀνατροφή των δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἡ αὐτὴ». Ἀκολουθοῦντες λοιπὸν τὴν διεύθυνσιν ταύτην τῆς φύσεως, πρέπει νὰ ἐνεργοῦν ἐκ συμφώνου, ἀλλ' ὅχι νὰ πράττουν τὰ ἴδια πράγματα. Τὸ τέλος τῶν κόπων εἶναι κοινὸν, ἀλλ' οἱ κόποι εἶναι διάφοροι.

Αἱ γυναῖκες δὲν εἶναι πλασμένοι διὰ νὰ ἦναι τῶν ἀνδρῶν σκλάβαι, μήτε αἱ μηχαναὶ των' αὐταὶ συμβάλλουν οὐσιωδῶς εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς οἰκογενείας· ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ ὁσπητίου διεύθυνσις, ἡ οἰκιακὴ οἰκονομία, καὶ πρὸ πάντων ἡ πρώτη ἀνατροφή τῶν παιδῶν καὶ ὅλη ἡ ἀγωγή των νεανίδων ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτάς· ὅταν ἐκτελοῦν μὲ προθυμίαν αὐτὰ τὰ χρέη των, ἀποκαθίστανται εὐχάριστοι, ἀγαπηταὶ καὶ ἀξιοσέβαστοι.

Εὐχῆς ἔργον εἶναι τὸ νὰ ἐξασκῇται τὸ πνεῦμα τῶν νεανίδων μὲ τὰς ὠφελίμους γνώσεις· ἅς τὰς διδάσκουν λοιπὸν τὰς ἀρχάς, ὅσαι ἀνήκουν εἰς τὴν ἀνατροφὴν, καὶ διεύθυνσιν τῆς οἰκογενείας· ἅς πλοῦν δάξουν τὴν ἱστορίαν, τὰς τέχνας, ἢν τιυτῶ καὶ ἐν μέρος τῶν ἐπιστημῶν, ἐφ' ὅσον σχολάζουν, καὶ ὅσαι δέχεται τὸ φυσικὸ πνεῦμα των. Μὲ φαίνεται, ὅτι ἐξοδεύουν καιρὸν διεξοδικὸν διὰ νὰ διδαχθοῦν πράγματα διὰ μόνην διατριβὴν ἀντὶ νὰ προετοιμαθοῦν διὰ νὰ γίνουν ἱκαναί, ὅταν φθάσιν εἰς τὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν ἐπιθυμοῦν νὰ ὑπανδρευθοῦν, καὶ νὰ σχηματίσουν ἐν ζεῦγος διαρκὲς καὶ εὐδαιμόν διὰ τῶν προτερημάτων καὶ ἀρετῶν των· τότε αὐταὶ ἐξεύρουν μὲν πολλὰ πράγματα ἀνωφελῆ ἢ ἐπουσιώδη, ἀλλὰ σπανίως γνωρίζουν νὰ διευθύνουν τὰ τέκνα των, τοὺς δούλους των καὶ ἅς ἄλλας οἰκιακὰς ὑποθέσεις.

Μένει τέλος νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν συμφέρῃ νὰ δίδωμεν εἰς τοὺς παῖδας γενικὴν ἢ μερικὴν ἀνατροφὴν. Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰς ὠφελείας τῆς πρώτης, τὰς εὐρίσκομεν πολὺ περισσοτέρας ἀπὸ τὰς τῆς δευτέρας· καθότι καὶ πλουσίους ἂν ὑποθέσωμεν τοὺς γονεῖς, οἵτινες δύνανται νὰ πληρώσουν ἀφθόνως ἐναρέτους, ἀξίους καὶ προκομμένους διδασκάλους διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδίων των, ἐὰν οἱ παῖδες των τυχῶσι καὶ ἦναι ἐκ φύσεως ἐπιμελεῖς, δύνανται μὲν νὰ ὠφεληθῶσιν, ἀλλὰ ποτὲ δὲν θέλουν ἀναπτύξει τὸ πνεῦμά των τόσον διὰ τὸν περιορισμὸν, τὸν ὁποῖον ἔχουν κλεισμένοι πάντοτε εἰς τὴν πατρικὴν των οἰκίαν καὶ μὴ βλέποντες ἄλλο παρ' ὅ,τι τοῖς τριγυρίζει· ἐὰν δὲ ἐξ ἐναντίας ἦναι ἄμελεῖς, τότε ὅχι μόνον δὲν θέλουν μάθει τίποτε, ἀλλ' οὔτε δύνανται νὰ διορθωθῶσι, καθότι καὶ δὲν ἔχουν τὰ μέσα, μὲ τὰ ὁποῖα νὰ παροξύνουν τὴν φιλαυτίαν των.

Ἡ εἰς τὰ γενικὰ σχολεῖα ὅμως διδομένη ἀνατροφή ὅποιουδήποτε χαρακτήρος καὶ ἂν ἦναι οἱ παῖδες, τοὺς ὠφελεῖ πάντοτε. Εἰς αὐτὰ, ἐὰν αὐτοὶ ἦναι ἐπιμελεῖς, αὐξάνουν τὴν ἐπιμελειάν των περισσότερον, διότι ἔχον τοὺς ἀντιζήλους των, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἀναπτύσσεται ἡ εὐγενὴς φιλαυτία των· ἐὰν ἦναι ἄμελεῖς, ἄτακτοι, κακοήθεις, εἴηαι ποιναί, αἱ ὁποῖαι, χωρὶς νὰ παροξύνουν τὸν χαρακτῆρά των, τοὺς διορθοῦν καὶ τοὺς κάμνουν νὰ συναισθάνωνται τὴν ὑπεροχὴν τῶν συμμαθητῶν των καὶ νὰ ζητοῦν νὰ τοὺς ἐξομοιάσιν. Δι' ὅλα ταῦτα λοιπὸν καὶ ἄλλα πολλὰ συμφερότερον εἶναι ν' ἀφιερώνωμεν τὰ παιδία μας εἰς τὰ γενικὰ σχολεῖα, διὰ νὰ ἐκπαιδευθῶσι, παρὰ νὰ τὰ ἀνατρέφωμεν μερικῶς.

Συμπέρασμα.

Τὸ μέγα ἀντικείμενον τῆς ἀνατροφῆς εἶναι ὅχι τὸ νὰ πλάσῃ, ἀλλὰ τὸ νὰ ἀναπτύξῃ καὶ νὰ διευθύνῃ τὰς ἐμφύτους μας διαθέσεις· αὕτη λοιπὸν πρέπει νὰ θεμελιῶται εἰς τὴν

γνώσιν τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, δηλαδή τῶν κυριωτέ-
ρων δυνάμεών των, καὶ τῶν ὅσα διὰ τὴν ἀνάπτυξίν των
συντείνουν.

Ἐπομένως ὅλα τὰ μίσα, ὅσα συμβάλλουν ἢτε διὰ νὰ
αὐξήσωμεν, ἢ νὰ ἐλαττώσωμεν τὴν ἐνέργειαν τῶν δυνάμεων,
ἢ νὰ διευθύνωμεν καὶ τὰς ἐνεργείας των, πρέπει νὰ τὰ μετα-
χειριζώμεθα κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν περιστάσεων καὶ τῶν
χαρακτῆρων. Ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ ὑποταχθῶμεν εἰς ὅλους αὐτοὺς
τοὺς κανόνας, εἶναι ἀπαραίτητος, διὰ νὰ τελειοποιήσωμεν
τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ διὰ νὰ καλλιεργήσωμεν καὶ τὴν
τύχην του· ἀλλ' ἐπειδὴ ὀλίγα ὑποκείμενα εἶναι ἱκανὰ διὰ
νὰ ἐκπληρώσουν αὐτοὺς, ὁ φιλόφρονος τῆς ἀνθρωπό-
τητος παρατηρητὴς θρηνῶν διὰ τὴν ἀμάθειαν, εἰς τὴν
ὁποίαν οἱ περισσότεροι εὐρισκόμεθα, ἐὰν προβλέπῃ ὅτι αἱ
διὰ τὴν τελειοποίησίν μας πύοδοι εἶναι βραδεῖς, δὲν θέλει
ἀμελήσει ἀπὸ τὸ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ὅτι πρέπει νὰ κάμω-
μεν διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν βαθμὸν τῆς καλλιεργήσεως,
τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐπιδεκτικὸς, καὶ διὰ τὴν ὁποίαν
ὁ κτίστης φαίνεται ὅτι καὶ τὸν προδιέθεσε.

ΤΕΛΟΣ.

Κατάλογος τῶν συνδρομητῶν.

Εἰς ΝΑΥΠΑΓΙΑΝ.

Ο ἐκλ. Κόμης Β. Α. Καποδίστριας	σώμ.	4
Ο Κόμης Α. Μεταξάς	»	2
Ο Κ. Γ. Σταύρου	»	1
Ο Κ. Α. Παπαδόπουλος	»	1
Ο Κ. Ι. Κοντουμάς	»	1
Ο Κ. Σ'. Α. Παππᾶς	»	12
Ο Κ. Ι. Α. Παππᾶς	»	2
Ο Κ. Χριστόδουλος Γούτσας	»	2
Ο Κ. Μιχαὴλ Καλπάκας	»	1
Ο Κ. Ἰωάν. Δόμβας	»	1
Ο Κ. Τσίτσος	»	1
Ο Κ. Α. Ἐλαιᾶν	»	2
Ο Κ. Ι. Γούστας	»	1
Ο Κ. Ι. Σκεύας	»	1
Ο Κ. Ἰωάν. Νεραντζήκης	»	1
Οἱ Κ. ἀδελφοὶ Κορτέσσιδες	»	2
Ο Κ. Δημήτριος Δεσποτόπουλος	»	1
Ο Κ. Ι. Κατσιφός	»	1
Ο Κ. Ἀθανάσιος Δεσποτόπουλος	»	2
Ο Κ. Παναγ. Δαμηλιάδης	»	1
Ο Κ. Ἰωάν. Μιμῆς	»	1
Ο Κ. Ἀπόστολος Σωφρονιάδης	»	1
Ο Κ. Λουκάκης Νικοκλῆς Βυζάντιος	»	3
Ο Κ. Κωνστ. Λεβίδης	»	1
Ο Κ. Κωνστ. Ρίζος	»	1
Ο Κ. Γ. Ηρακλείδης	»	1
Ο Κ. Δημ. Σαγσιλῆς	»	1
Ο Κ. Ἰωάν. δὲ Λαστικ.	»	1
Ο Κ. Μήτηρος Δελιγεώργης	»	1
Ο Κ. Δημ. Ἀμπελᾶς	»	1
Ο Κ. Γεωρ. Τισσαμενός	»	1
Ο Κ. Γ. Ὀλλανδῆς	»	1
Ο Κ. Μ. Γεοργιάδης	»	1
Ο Κ. Δημ. Κωνστ. Καββάκος	»	1
Ο Κ. Δημ. Πετροκοκκινῆς	»	1
Ο Κ. Γ. Γεωργιντᾶς	»	1
Ο Κ. Γεώργιος Βαΐας	»	2

Ο Κ. Σωτήριος Σταύρου	σώμ.	2
Ο Κ. Διονύσιος Βασιλείου	»	1
Ο Κ. Ιωάννης Γεωργιάδης	»	1
Ο Κ. Ιωάν. Λαδόπουλος	»	1
Ο Κ. Κωνστ. Σκαναβής	»	1
Ο Κ. Μάρκος Βιτάλης	»	2
Ο Κ. Σκηπίων Φοντάνας	»	1
Ο συνταγματάρχης Κ. Στράτος	»	1
Ο ταγματάρχης Κ. Ν. Κοντογιάννης	»	1
Ο χιλιάρχος Κ. Ι. Μακρυγιάννης	»	1
Ο εκατόνταρχος Κ. Δράμαλης	»	1
Ο εκατόνταρχος Κ. Γ. Μπαχτσεβάνογλους	»	2
Ο εκατόνταρχος Κ. Δημ. Κυπριανός	»	2
Ο εκατόνταρχος Κ. Ν. Κασιμούλης	»	1
Ο πεντακοσίαρχος Κ. Παναγής Φωκᾶς	»	4
Ο ταξ. πεντηκόνταρχος Κ. Γ. Κουρούκας	»	1
Ο Λεονίδας Κουρούκας	»	1
Ο ταξ. πεντηκόνταρχος Κωνστ. Σταματίου	»	1
Ο — — — — — Αναστάσιος Κισσαβίτης	»	1
Ο Κ. Μεγάλ. Λεονάρδου	»	4
Ο εκατόνταρχος Κ. Βασιλείος Αθανασίου	»	2
Ο — — — — — Κ. Κωνσταντῖνος Παλάσκας	»	1
Ο — — — — — Δάμπρος Ὀδυσσεύς	»	1
Ο γερουσιαστής Κ. Ι. Γενοβέλης	»	1
Ο Κ. Βελησσάριος Παυλίδης	»	1
Ο Κ. Αθανάσιος Τσανάλοφ.	»	1
Ο Κ. Δημ. Γ. Φιλάρτος	»	1
Ο Γ. Γ. Χροιάδης	»	2
Ο Κ. Δημ. Κριεζής	»	2
Ο Κ. Γ. Πιττακάς	»	2
Ο Κ. Κωνστ. Χρυσούλης	»	2
Ο αρχηγός του ελαφροῦ ἵππικου Χ. Χρήτος	»	4
Ο ὑπασπιστής του Κ. Γ. Μαλιάτης	»	1
Ο Κ. Γ. Καρακατσάνης	»	1
Ο Κ. Ιωάννης Κωλέττης	»	4
Ο Κ. Δημ. Χρηστίδης	»	1
Οί Κ. ἀδελφοί Ιωάννης καὶ Κλεομένης	»	2
Ο Κ. Δημ. Χντισίσκος	»	1
Ο Κ. Π. Μοναστηριώτης	»	1

Ο Κ. Μάνθος Σακελλαρίου	σώμ.	1
Ο Κ. Ιωάν. Δεκάτης	»	1
Ο Κ. Χριστόδουλος Ματακίδης	»	1
Ο Κ. Θεοφάνης Σιατιστεύς	»	1
Ο Κ. Α. Προύσος	»	1
Ο Κ. Σπύρος Παιδάκος	»	1
Ο Κ. Ζαχαρίας Κ. Παππαγιάνη	»	1
Ο Κ. Σπύρος Παππαζαφειρόπουλος	»	1
Ο Κ. Δ. Ρίζος	»	1
Ο Κ. Γ. Σπανολάκης	»	2
Ο Κ. Θεόδωρος Ηλιοπούλος	»	1
Ο Κ. Αλέξανδρος Πλατύκας	»	1
Ο Κ. Διαμνντής Μανιάρης	»	1
Ο Χ. Α. Ρουσσόπουλος	»	1
Ο Κ. Κωνστ. Μαυρίκιος	»	1
Ο Κ. Κωνστ. Πετσάλης	»	1
Ο Κ. Ιωάννης Φειζόπουλος	»	2
Ο Κ. Ιωάννης Οικονόμου	»	1

ΕΙΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑ.

Ο αρχηγός Κ. Ν. Κριζιώτης		2
Η Κ. Φωτεινή σύζυγός του	»	2
Ο υπασπιστής του Κ. Π. Ήγγλέσης	»	2
Ο Κ. Λεονίδας Π. Σ. Ήγγλέσης	»	2
Ο Κ. Ιωάννης Οικονόμου	»	3
Ο αρχηγός Κ. Ι. Θάγκος	»	2
Ο γραμματεὺς του Κ. Κωστάκης	»	2
Ο ἐπιθεωρητής Κ. Δημ. Ἀθανασίου	»	2
Ο ταγματάρχης Κ. Τριαντάφυλλος Τσουράς	»	1
Ο υποταγματάρχης Κ. Γ. Ζορμπᾶς	»	1
Ο Καταλοματίας Κ. Ἀλ. Πασπάλης	»	1
Ο Ἀνθίμος ἑξῆς τοῦ 12 τάγματος	»	1
Ο ταμίας Κ. Α. Κριεζῆς	»	1
Ο Κ. Εὐστράτιος Παπάγου	»	1
Ο Κ. Ἀντώνιος Γεωργαντᾶς	»	2

ΕΙΣ ΔΡΑΚΟΣΗΝΑΙΑΝ.

Ο ταγματάρχης Κ. Εὐθύμιος Στουρνάρης	»	3
Ο Κ. Ιωάννης Βελέντζας	»	1
Ο Κ. Γεώργιος Ἰωάννου Βελέντζα	»	1
Ο Κ. Ἀθανάσιος Ἰωάν. Βαλτινός	»	2

Ο Κ. Ιωάννης Γοστίτσα	σώμ.	1
Ο Κ. Γιαννακός Κωνστ. Χατσίσκος	»	1
Ο Κ. Ιωάν. Γ. Μοσκοβάκη	»	1
Ο ιερομόναχος Κ. Νικητάριος Δημητρίου	»	1
Ο Κ. Ευστάθιος Χ. Πέτρου	»	1
Ο Κ. Ιωάν. Γεωρ. Σαμπέλας	»	1
Ο Κ. Στάμος Κωνστ. Βαλτινός	»	1
Ο Κ. Δημ. Άθαν. Τσαμούρης	»	1
Ο Κ. Γεώρ. Καραμάνης	»	1
Ο Κ. Ιωάν. Βασιλείου	»	1
Ο Κ. Γιάννης Διάπης	»	1
Ο Κ. Πέτρος Στέργιου	»	1
Ο Κ. Αντώνιος Ζωγράφος	»	2
Ο Κ. Νικόλαος Μπαλούλας	»	1
Ο Κ. Γεώργιος Σκληρός	»	1
Ο Κ. Λάμπρος Κουτσονίκας	»	1
Ο Κ. Ιωάννης Λεοναρδίδης	»	1
ΕΙΣ ΑΙΓΙΝΑΝ.		
Ο Κ. Α. Γιαννίτσης	»	2
Ο Κ. Κ. Γ. Αήμιος	»	1
Ο Κ. Νικόλαος Δημητριάδης	»	1
Ο Κ. Ευστράτιος Δημητριάδης	»	1
Ο Κ. Κωνστ. Σαρής	»	1
Ο Κ. Ιωάν. Μπουσάκης	»	1
Ο Κ. Ν. Νικητόπλος εκ Δημηστάνης	»	2
Ο πανιερώτατος Κ. Νεόφυτος Καρύστου	»	1
Ο — Ρεθύμνης Ιωαννίκιος	»	1
Ο Κ. Αναστάσιος Μαγουλάς	»	2
Ο Κ. Ζαφείριος Μ. Ίαβυλάρης	»	1
Ο Κ. Κυπριανός Θησσεύς	»	1
Ο Κ. Ιωάν. Λαζαρίδης	»	1
Ο Κ. Σταμάτιος Ψωμάς	»	1
Ο Κ. Άθανάσιος Καμπάνης	»	1
Ο Κ. Θεοδόσιος Σπανόπουλος	»	1
Ο Κ. Ανδρέας Βενετσανόπουλος	»	1
Ο Κ. Παναγ. Α. Τυπάλδος	»	1
Ο Κ. Γεώρ. Παππαμανώλης	»	2
Ο Παρθένιος ιεροδιόκωνος επάρχ. Καρύστου	»	1
Ο Κ. Διακόπουλος Μήλιος	»	1

Ο Γ. Δημήτριος Σκοτειδης	σώμ.	1
Ο Κ. Φ. Ιωάννης Φίλων	»	1
Ο Κ. Γρηγόριος Καμπούρογλους	»	1
Ο Κ. Γεώργιος Γεννάδιος	»	1
Ο Κ. Κατακουζινός	»	1

ΕΙΣ ΗΘΥΟΝ.

Ο Κ. Γεώργιος Σαχίνης	»	6
Ο Κ. Αντώνιος Κριεζής	»	2
Ο Κ. Νικόλαος Γιαννίτσης	»	1
Ο Κ. Κωνσταντῖνος Καίρης	»	1
Ο Κ. Γεώργιος Σακτούρης	»	1
Ο Κ. Ηλίας Δημητρώπουλος	»	1
Ο Κ. Λουῖς Ἀθανινός	»	1
Ο Κ. Σταμάτιος Δάσας	»	1
Ο Κ. Νικόλαος Βαλέας	»	1
Ο Κ. Λαμπριανός Ταβολάρας	»	1
Ο Κ. Γεώργιος Μ. Σεβαστός	»	1
Ο Κ. Πολυχρόνης Μοσχάκης	»	1
Ο Κ. Στέφανος Εανθάκης	»	1
Ο Κ. Αντώνιος Συνοδίου	»	1
Ο Κ. Κάρλος Ζάρπας	»	1
Ο Κ. Νικόλαος Ιωαννίδης	»	1
Ο Κ. Γεώργιος Χρήστου Παππακυριάκου	»	1
Ο Κ. Σπυρίδων Χ. Κογκόλη	»	1

ΕΙΣ ΣΥΡΑΝ.

Ο Κ. Αργύριος Δ. Ταρπουζής	»	1
Ο Κ. Αντώνιος Ράλλης	»	1
Ο Κ. Δημήτριος Κωνσταντίνου	»	1
Ο Κ. Αντώνιος Νίκας	»	1
Ο Κ. Γεώργιος Καραγιαννάκης	»	1
Ο Κ. Ευστάθιος Σουγδουρης	»	1
Ο Κ. Εμμανουήλ Αημητρίου	»	1
Ο Κ. Νικόλαος Βαλσαμάκης	»	1
Ο Κ. Νικόλαος Γρυμαλδης	»	1
Ο Κ. Ιωάννης Περίδης	»	1
Ο Κ. Παρασκευῆς Κάζης	»	1
Ο Κ. Γεώργιος Π. Δούκας	»	1

ΕΙΣ ΑΓΔΡΟΝ.

Ο Κ. Νικόλαος Γούναρης	»	1
----------------------------------	---	---

Ο Κ. Δημήτριος Πιέγκος	σώμ.	Ι
Ο Κ. Γιαννούλης Δήμου	"	Ι
Ο Κ. Κωνσταντῖνος Κυρκάκης	"	Ι
Ο Κ. Νικόλαος Κοτάκης	"	Ι
Ο Κ. Δήμος Μ. Καίρης	"	Ι
Ο Κ. Φιλόθεος Α. Καμπίνης	"	Ι
Ο Κ. Μίχος Άθανασίας	"	Ι
Ο Κ. Μίχος Δήμου Καίρης	"	Ι
Ο Κ. Μίχος Π. Καίρης	"	Ι
Ο Κ. Λεόντιος Κουμποριανός	"	Ι
ΕΙΣ ΑΡΓΟΣ.		
Ο γενναϊότατος Κ. Δημήτριος Τσόκρης	"	2
Ο τοποτηρητής Κ. Ν. Μαυροματάς	"	Ι
Ο Κ. Ηλέξανδρος Φωκάς	"	Ι
Ο Κ. Μ. Α. Καίρης	"	Ι
Ο Κ. Σάμος Δεσκαλόπουλος	"	Ι
Ο Κ. Αναστάσιος Λόντος	"	3
Ο Κ. Νικόλαος Ιωάν. Κορδία	"	Ι
Ο Κ. Νικόλαος Ζεγκίνης	"	Ι
Ο Κ. Μιχαήλ Καββά	"	Ι
Ο Κ. Θεόδωρος Μοθωνιός	"	Ι
Ο Κ. Γεώργιος Δώκινς	"	Ι
Ο Κ. Α. Περόουκας	"	Ι
Ο Κ. Ιωάννης Πασχάλης	"	Ι
Ο Κ. Θ. Τρικινόπουλος	"	Ι
Ο Κ. Αθανάσιος Ασημακόπουλος	"	Ι
Ο Κ. Α. Παππᾶ Σπύρου	"	Ι
Ο Κ. Σωτήρος Μ.τσούρης	"	Ι
Ο Κ. Έμμανουήλ Γιαννουσης	"	Ι
Ο Κ. Μ. Παππᾶ Μιχαλόπουλος	"	Ι
Ο Κ. Νικόλαος Βέσκος	"	Ι
Ο Κ. Νικολ. Κ. Αναγν. Ιατρός	"	Ι
Ο Κ. Χαράλαμπος Μερκάνης	"	Ι
Ο Κ. Π. Α. Κυπαρίσσης	"	Ι
Ο Κ. Χρ. Σταμ. Αντωνόπουλος	"	Ι
Ο Κ. Σ. Α. Βουλπιώτης	"	Ι
Ο Κ. Π. Βαλσαμάκης	"	Ι

του

της ενεργειας.

